C:\Users\Plazma\Desktop\Knhy pdf\Nová složka (2)\Vancura_Vladislav-Pekar_Jan_Marhoul.pdb

PDB Name: Vancura_Vladislav-Pekar_Jan_Mar
Creator ID: REAd
PDB Type: TEXt
Version: 0
Unique ID Seed: 0
Creation Date: 16.8.1973
Modification Date: 16.8.1973
Last Backup Date: 1.1.1970
Modification Number: 0

Vladislav Vančura

Pekař Jan Marhoul

HLAVA PRVNÍ

Prostor noci je tichý, nikde se neozývá hlas a mrazem a tmou fičí vesmír. Lidé podobni tajemné setbě spí v domech. Kdyby chudoba a bolest řvaly, sloup volání šlehal by vzhůru až tam, kam dosahuje tma. Kdyby smrt nebyla malátná, strašný a veliký děj hřměl by půlnocí a každým úderem času.

Avšak otevřená ústa jen chroptí, pozdvižená hlava klesá a ruka mrtvého nehrozí. Doposud sám hoří jeden každý, doposud sám a sám je pálen bolestí a zoufalstvím, sám umírá na bojištích a v šachtách a na ložích.

Kde je soudružství živých?

Kde je království světa?

Nad mrtvolou klene se komora vždy jiná a muž leží vedle muže vždy cizí, neboť co bylo, jest, a skutky trvají. Dráp křivdy dere jediný svět a na tisíce horoucí bídy plane jako rozdrcené hvězdy.

Mnohonásobný je zmatek i strach a světnice umírajícího je zborcená. Čtyři stěny nestojí, ale visí shora dolů a jejich plocha se vzdouvá hranou, jež rýsuje kříž. Lampa je temná a okno je temné a pohled umírajícího tkví v temnotách. Tam leží věci, jež pracovaly s ním, ale jeho ruka je prázdná. Bud! sbohem vše, co vidí, rozžhavená pec a chléb!, cíp lesa, jenž šumí, starý hudebník s vřískavou křídlovkou a Hlíňanka, hospoda na stráni, kde se zpívá.

Avšak ty, Jene Josefe, jenž kladeš ruku na otcovo slábnoucí srdce, bud zdráv!

Čtrnáct let přešlo městem jako stádo po úzké lávce. Ve středu náměstí vzrostly lípy, domy se zvedly i schýlily a čas zavalil závějí ten den, kdy otec Marhoul byl mlád. Jeho dům stál na jižní straně náměstí a štít, obrácený k lidem, zněl z jeho zdi jako zvon z věže kostelní:

Chléb, chléb, chléb.

Oheň plápolal v peci, bujní koně hryzli udidla. Přebytek radosti podobal se plameni a vodám tryskajícím z nitra skal a hlomoznému kolu, jež okřídleno nese veselého boha. Otevřenými dveřmi vanula vůně pečeného chleba a košíky byly plny žemlí, housek a rohlíků.

Bylo jedenáct hodin a léto, pádem snášel se jas, zněje o náměstí. Marhoul stál před domem s rukama složenýma pod zástěrou a naslouchal hlasům svého domu. V poschodí zpívala si žena, dílna se ozývala smíchem a na dvoře kdosi klel, zřejmě nikoliv proto, aby zlořečil. Marhoul měl syna a vzpomínal si, jak včera hnětl těsto. Šestiletý chlapeček u velikého válu podobal se andělu, jenž přeléval moře. "Bude pekařem," řekl si, "a tento dům bude jeho." Tu bila jedenáctá a slunce se dotklo jasných oken. Marhoul zůstával venku. Šli mimo lidé a pozdravovali ho.

"Dobrý den."

"Dobrý den."

Hluchý cestář se zastavil, aby poslouchal pekařské ticho, když mistr vypráví. Smáli se na sebe, rozumějíce si, že jim oběma jest se radovati.

"To je můj pes," řekl cestář, ukazuje na ohavné zvíře, jež skákalo o třech. Pekařský mistr zapomněl na krám, cestář na své hluché stáří a běželi za zvířetem a jali se je honiti, neboť pes, vyšed z domu, nekulhal, a teď kulhá.

"Je nemocen," řekl pekař, a starý Deyl se bál, že byl zbit.

Takové bylo oslnění pekařovo štěstím, že všechny věci vážil stejně. Řemeslo stálo a obchod stál, ale pták, jenž zpívá na vysoké větvi, způsobil, že mistr nemyslil leč na něho. Toulavý pes vedl ho z krámu, když dveře zely dokořán; pln účastenství šel za ním, křiče na Deyla: "Stůj, jdi sem! Počkej a nestraš ho!"

Vrátil se domů a vypravoval zdlouha a obšírně. Josefina Marhoulová dívala se na svého muže, cítíc, že je obtížno mluviti jinak, než mluvil on sám. Rozdíl, který byl mezi ním a ostatními lidmi, byl více než prospěch, byl to dar. Hradil hněv a naplňoval prostory domu radostí i láskou.

Vešli do krámu a našli v misce kulatý šesták. Kdo jej vložil mezi dvouhaléře a troníčky, a co si vzal? Nikdo nevěděl, neboť minula hodina od těch dob, co mistr vyšel. Snad někdo kupoval a jiný snad kradl.

Marhoul ponořil ruku do misky a vzal něco peněz řka: "Tyto jsou za chléb a ty, které držím, za práci, kup chasníkům

maso."
Dával, aniž věřil, že peníze by byly něco. Skuhrající dobročinnost s očima slzavýma a uvozhřeným nosem, křápavé srdce, dům od domu umdlévající dojetím, strkala do pekařových dveří ozáblou pazouru. Mistr ji tiskl, jako se tiskne ruka sousedova, a dával.
"Proč ne," říkával, klada do koše pecen a koláče a dobrou zlatku, "berte, pokud vám mohu dáti."
Paní Josefina myslila, že kdo rozdává, je bohat. Vidouc malého mistra rozdělovati tovaryšům krátké doutníky a rozháněti se v pekárně a smetati mouku, řekla si: "Je pracovitý a moudrý, co rozdá, opět se nám vrací. Vše, co činí, je vytrvalá jistota pro mne a Jana Josefa."
Kdysi uprostřed jara, v neděli, jež se belhala náměstím, šejdíř, muž s tváří pudivousa, přišel k Marhoulovi, aby ho podvedl o tisíc zlatých. Pekař ho neuvítal jinak, než vítal svoje hosty. Vešed do světnice podvodník stanul, dotčen mírem. Dvé krotkých čížků skákalo v otevřené kleci a dětské hračky válely se na nábytku. "Kde jsem?" ptal se podvodník, jižjiž se zpronevěřuje svému řemeslu. Paní mu dala jísti a Marhoul přinesl pivo. Když se nasytil, vyvrhl svou historku. Řekl:
"Jsem vystěhovalec a patnáct let jsem žil v Clevelandu; zřídiv si mydlárnu, vyráběl jsem zboží po pět let."
"Neměl jste štěstí?" řekla paní Marhoulová, a tu šibeničník, domnívaje se, že manželé věří v Boha, jal se kramařiti nebem.
"Ty, který vidíš," řekl, "bud mi svědkem!"
"Co se vám stalo?" zeptal se pekařský mistr.
"Úpadek," odpověděl, "bez vlastní viny stal jsem se žebrákem."
"Nuže," pravil Jan, "proč byste o tom mluvil a znovu byl smuten? Nejste tak stár a tyto věci nic nejsou."
Tu kočičí tvář se zježila vousy. "Bylo to vše, co jsem měl," řekl a prozpěvoval dále o svém neštěstí.
Marhoul, stoje před ním, poznával ho a bylo mu líto tohoto lháře, aniž mu věřil. Půjčil mu třikráte po třech stech zlatých. Půjčiv peníze sehnané s tolikerou péčí, Marhoul nemyslil, že by byly ještě jeho. Svévolnost dobroty, tato l blbost, jež ho nutila napořád rozdávati ze svého mála, podobala se ustavičnému opilství.
"Zde vezmi!" Dával a dával, byť i otrapům a děvkám. Zapomínal, domnívaje se, že v prostoru trvání nelze souditi ani jemu, ani nikomu jinému. Řekl: "Josefino, věci nejsou tajemné, ale všechno je dáno. Naše neděle je jiná a jiná je neděle vražedníkova. Když okamžik trvá věčnost a věčnost rychle míjí, co jest žalář soudců? Co jest hromada práv, když se zločin rodí?"
Marhoulovi bylo dvacet devět let a jeho žena byla stejného věku. Ale jest lépe neměřiti Janova stáří, byl jinochem a zůstal jinochem i tehdy, když byl již stár a vlekl se o žebrácké holi. Býval vždy vesel tento rusý a modrooký chasník s měkkými vousy, s bradou a nepravidelnostmi v tváři, jež ho připodobňovaly všem lidem. Nezastavoval se od rána do večera, tu pracoval v dílně a opět v krámě a doma. Robil na zahradě i ve včelíně, hřebelcoval koně ve stáji a nespěchával. Jeho dny byly dlouhé a vždy měl dosti času, aby vycházel. Býval v hospodách i v židovské kořalně a stoje na náměstí poslouchal dlouhá vypravování bab.
Léto prostoupilo náměstí, až žhne a svítí, v hranici slunce se krčí bílé domečky a kašna uprostřed prostranství blekotá pramínkem. V poschodí jednoho domu okna jsou dokořán a v slunečním světle planou čtyři svíce, tak marně. Zde zemřelo dítě. Otec nepláče a matka již je mrtva. Dům je tichý, jen dole stojí žebrácká a kráká: "Zdrávas Maria milostiplná." Smuteční hosté se nescházejí a bije již třetí. Tu přichází kněz a čtyři lidé zdvíhají rakev. Sbor zpívá a hubený průvod se hnul. Za příbuznými vleče se pekařský mistr s malým učedníkem a s Janem Josefem.
Viděl tento pohřeb oknem a shodiv zástěru oblékl sváteční kabát. "Pojďte," řekl oběma chlapcům, "cožpak jste neznali mrtvého?"
Chodíval za rakvemi ubožáků a zoufalců, někdy nepřipraven a skrývaje zástěru v pase složenou, ne aby plakal, ale protože byl podoben všem lidem a všichni lidé byli trochu jím samým.
Nad hroby odhaluje se cíp jakéhosi tajemství, avšak Marhoul se neděsil. Nicota zdála se mu andělskou.
Ke hřbitovu vede krásná cesta podél řeky a nad vodou stojí pobřežní hostinec. Na zpáteční cestě ze hřbitova několik lidí stavělo se zde a s nimi Marhoul. Zanechali mrtvých a mluvili o svých věcech. Bylo zde chladno, jež Jan vdechoval, jako spáč vdechuje noc. Byl malátný a rozmluva nesla se k němu zdaleka.
Mluvilo se o obecním dvoře.
"Náruční kůň," řekl penzista, obutý v kostelnické střevíce s přezkou, "kašle od minulé zimy, správci jsem radil, aby přikládali hlínu s octem, má zduřené žlázy pod Čelistí a to je to, čím stůně."
"Pah," pronesl pohřební zpěvák, "je lépe vykouřiti stáj, ale neraďte mu, je to přivandrovalý zloděj, jenž rozkrade kdeco. Je to lump a krade."
Toto bylo řečeno o správci obecního dvora Čížkovi.
Marhoul se z podbrví díval z jednoho na druhého a nevěděl co říci. Znal Čížka dosti dobře, aby věděl, že lžou.
"Nezlobte se," pronesl váhavě.
"Jak," odpověděl muž v střevících, "jsem městský radní."
"Kdyby zde byl, odpověděl by vám," řekl Jan, "já jen vím, že se mýlíte."
Zatímco takto mluvili, zastavila se lehká bryčka před hospodou.
"Zde jest," řekl pekař.
Správce Čížek vstupoval do nálevny. Bylo ticho a jeho pozdravení stálo v něm jako hůl v poli.
Pekař se polekal, avšak zmatek otevřel mu ústa. Řekl:
"Radní a starý Macháček vám zde nadávají, cožpak kradete?"
Správce zrudl hněvem a podíval se na prosťáčka jako býk. Přistoupil k Janovi a stáli proti sobě tváří v tvář, odděleni jen tichem.

"Vidíte ho," řekl Čížek, čině zadost jakési zdvořilosti k sobě a k ostatním, "vidíte ho, rozkřičeného pomatence, troubu, který chlastá a kydá pomluvu na nepřítomné. Ty blázne, rozzuřený tolikerým bláznovstvím, měj se na pozoru! V tvém korytě je díra a krám ti spadne na hlavu dříve, než se naděješ. Nebudeš se dlouho pelešiti v domě, jenž není tvůj, a dlouho již nebudeš mrhati penězi, jež den předtím jsi sehnal na vysoký úrok."
Marhoul naslouchal, slyše, že hlas rozhněvaného muže odpovídá pochybovačným hlasům jeho vědomí. Nesrozumitelné číslo dunělo kdesi v hloubi a Marhoul sám stál velmi nízko. Kdyby byl správce popatřil na tohoto devětadvacetiletého chlapce, jenž se hrozil a třásl, zajisté by byl ustal a neřekl nic více. Avšak vlna hněvu stoupala s každým úderem srdce a on jal se hrdliti chudáka o malý peníz, jejž mu kdysi půjčil.
"Zde jest můj dluh," pravil Jan, obraceje kapsy, avšak neměl více než dva zlaté. Zaplatil tedy pivo a vstal z ohromení.
"Jdu od vás, ale nebojte se o své peníze, zaplatím do troníčku."
Venku blankyt i sluneční záře spadla na něho a šel ustrašený a tichý, veda k domovu oba chlapce.
"Josefíno," volal, stoupaje po schodišti, "prosím tě, spočítej všechny peníze, které jsme dlužni, chci je zaplatit."
"Znám ta Čísla," odpověděla paní, "a vím, že se nám nedostává tisíc a sedm set zlatých."
"Tak," řekl pekař, "nedostává se nám peněz!"
Chudoba, psice šílených očí a prašivého zadku, jež od těch dob s nimi líhala, tak jako strach líhá v kostnicích, zavyla před pekárnou a vešla.
Marhoul si vzal zástěru, a zasednuv za stůl, jal se psáti, když dříve pečlivě očistil pero.
"Nevíš vše," řekl vzhlédaje od své práce k ženě, "jsem dlužen za tvoje šaty a za deštník. Jednou jsem vyhrál ve hře v karty a koupil jsem nějaké věci Janu Josefovi, opět jindy jsem prohrál a vypůjčil jsem si od správce Čížka dvacet zlatých."
Paní Marhoulová se nepodivila.
"Je to vše, Jene?"
"Není," odpověděl, "zbývá několik haléřů ve mlýně a sedlákům za obilí."
Jan Marhoul psal způsobem dávno již vyšlým z obyčeje a krásným. Kladl řádek k řádku a číslici vedle číslice a nakonec se jeho vrtkavé srdce zaradovalo, že stránka jest sličná. Sešit se zavřel, jako se zavírá žalář za osvobozeným vězněm. Vstal od svého pořádku a jal se tlachati s dítětem a poslouchal holuba, sivého doupňáka.
"Jene," pravila pekařka, "nechci na to mysliti, ale jestliže to zde Špatně skončí, postěhujeme se a ty půjdeš do práce."
"Půjdu," řekl a pozdě se domýšleje, o čem mluvila, odpověděl: "Nemám strachu, naše pekařství je dobré a náš chleba je dobrý."
"Nic méně, nic méně," myslila si paní, "je tím, čím je, je pekařem a umí pracovati." Mrak dluhopisů, který jako truchlivě svislá křídla zastínil dům, se již trhal a opět byl jasný den. Jan Josef seděl na zemi před otcem a hrál si. "Nic více! Nic více!" opakovala paní, patříc na své mužské.
Dříve než kohout podruhé zakokrhá, Jan Marhoul na všechno zapomene. Teď mísí chléb a jeho pět smyslů pracuje jako pětiruký bůh. Tu vládne dřevěnou kopisti, podobaje se plavci, jenž přemáhá divoké moře. Tytam jsou peněžní starosti, je mlád jako všechny děti a nemyslí, jako děti nemyslívají na nic, leda na to, co se jim právě hýbe v rukou. Jeho zručnost stávala se zázračnou v práci, jež byla více hrou než robotováním; tím lépe, že takto dobýval chleba.
Často uprostřed práce přepadala Jana potřeba řeči a tu usednuv na okraj stírky, když byla dílna ticha, jal se sám vypravovati.
"Před devíti lety, chasníci, Rudda se měl ženit; jeho nevěsta nebyla jiná než ostatní, ale on byl nadarmo milencem po celý rok, rozuměl jí jen málo a často stěží poznával, co míní, když mluvila o věcech příliš zvláštních, tak jako mluvívají všechny mladé dívky. Jsa trápen ustavičným nepokojem a nevěda kudy kam, šel k jasnovidci. Rudda se nehonosí vírou, ale viděl prý a poznal, že jasnovidný muž je zcela neobyčejný. Hubenec ho vítal a hned vzápětí znásilňoval hrubě svého hostě jazykem. Mlhy slov valily se mu z úst, a kdykoliv pronesl soud, byl tak zmatený, mylný a strašný, že kdybych si byl zapamatoval kterýkoliv z nich, ještě dnes by vás drtil. Nadával, a zanechav toho konečně, jal se mluviti jako kněz. Louče se s Ruddou, řekl: ‚Navštivte mě, paní, a přineste mi vodu.' Tu, myslím, přece poznal, že Rudda jest sodovkář."
Pekařští pomocníci poslouchali mistra, aniž ustali v práci; byli účastni všech výhod tohoto domu. Pracovali s Janem, tlachali s ním a nikdo z nich neskrýval nic před ostatními. Červenoruký rváč s tváří, již protíná jizva jako škleb, chlap s obrazem dýky a čehosi nezřetelného na levé paži, jenž koneckonců i v pantoflích a pod moučným popraškem je násilník, mluví o svých rvačkách.
Kdyby Marhoul měl v ruce nůž, byla by to sadařská žabka. Až by ji sevřel tváří v tvář chlapovi, jenž mu odvádí Josefínu, zatřpytila by se jako znamení míru. Neboť duch tohoto dobráka byl rozestřen nad celým světem a každým hněvem a každou ranou zraňoval sebe sama. Andělská hloupost, toto mračno opíralo se o něho a on je nesl.
Byl večer a pekař neuléhal, trochu jsa nachmelen pivem, stál u pece, zakoušeje radosti, jež se v něm ustavičně počínaly. Přítomnost a dětství prostupovaly se v jakýsi nesmyslný čas, jenž šuměl a vířil mu hlavou. Hranol stínu pod stolem podobá se tajuplné skříni a odtud vystupovaly bytosti tak, jak je znal. Chlapci napolo smyšlení a dědkové podobní divotvorcům. Na stole stojí džbán a oblost břicha a křivka válce je tak krásná! Stolní deska dělí světlo a stín. "Staří a mladí," říká si pekař Jan a šťastná pohoda má jej k tomu, aby opakoval tato dvě slova donekonečna. A potom, když vše je živé a všechno září a krátký stín se choulí u paty věcí jako za poledne, Marhoul klade ruce do klína a usíná.
Kdyby bylo nějaké tajemství, Marhoul mohl je popadnouti za rohy, avšak již spí a až do probuzení bude žíti ve svém bláznovství, aby vstana činil opět totéž. Hromaditi věc na věc, užitek a škodu, poznatek a zdání, to jest jeho živobytí. Asi o jedenácté vstane ze svého místa a neznamenaje nic podivného, když jakási záře svítí v temnotě, prořekne Jan něco hloupého. Potom jde, aby si lehl vedle Josefíny a Jana Josefa.
Spí na dosah ruky od obou. Je noc a v zahradě tluče slavík. Ticho mží a noc mží a jako pramen tryská tento hlas. Ó

spáči, i radosti jsou temné, radosti, jimž bylo dáno napospas tvoje srdce. Josefína je žena a Jan Josef je pouhé dítě. Hledíš do nitra světa, opakuje svá slova: Staří a mladí. Avšak to, co trvá, jest méně než vteřina, rozdrcená mezi žernovy nekonečna.
Jestliže Jan byl blázen, ani ne zuřivý, Josefína zůstávala dělnicí; její inteligence byla přímá a úzká jako cesta, po níž jí bylo souzeno jíti. Pro ni žádná věc nepřesahovala dne, v němž se udala, a každé jitro počínalo se novou prací. Josefína nepohlížela k počátku ani ke konci, dny míjely a v nich ležela dělnická síla jako setba v zorané zemi. Kdoví jak vzejde. Paní Marhoulová nebyla hospodyní a důvěřovala v podivnou moudrost Janovu. Víra a práce jsou dvě paže dělníkovy, a tak šla před se, vzpírajíc jimi svůj úděl. Byla malá a pevného pohledu, její obočí se setkávala, znamenajíce její tvář ustavičnou zasmušilostí. Zpívala a smála se, konajíc i toto jako práci.
Do Marhoulová domu přišla osmnáctiletá a snadno zapomněla na svá pole o dvaceti korcích. Spřežení volů přivezlo její kuchyni, a skládala ji, nezakoušejíc pocitu slávy, jako se děje nevěstám. Kněz vykonal oddavky téměř mlčky a tu stála vedle svého Jana jedinou chvíli v rukavicích a s věnečkem na hlavě, mimo všední čas. Josefína pronesla svůj slib hlasem ustrašeným, neboť tehdy se jí zdálo, že slovo je mocnější než čin. Potom se octla rovnou nohou ve starém světě.
Městečko Benešov opírá se západním koncem o řeku, je malé, opelichané a starobylé. Veselí kluci řvou zde na nárožích a baby, žmoulající atrofickou čelistí jakýsi den dávno minulý, vlekou se čtyřmi ulicemi, jež se protínají na náměstí. Někdy tu břinkne řeznická bryčka o vylezlý kámen, tu se ulice ohlédne a vzdychá národním zaklením. Jindy jede pivovarský vůz a sedlák, setnina vojáků jako bystrá loď plyne ze svahu a před ní se potlouká mátoha důstojníka. Žaludské eso nad Pejsánkovým krámem hlásá, že tam lze koupiti karty; tento pekelník přemáhá ulici hráčským pohledem, a přece bledne, jako by scípal, neboť vášně města jsou neveliké. Tu a tam o dobytčích trzích některý sedlák prohraje koně i vůz a starý Rejček shrábne slušný peníz. Tu a tam zpolíčkují falešného hráče a opilec se skácí ze skřípající židle mezi chrchle. Snad jenom na Čápku a ve Švárovně bývají rvačky, tu jen matně v kouři sotva hněvivém se třpytí vojákova čepel, když ostatní, majíce opasky omotány kolem paží, bez důrazu se rvou, jako by mlátili slámu.
Město se podobá chlévu, v němž se chovají svině, některý kus střečkuje a jiný se válí ve svém prasečinci, chvále vládu a svatá náboženství. Zdá se, že celé stádo má smyčku na noze a že je uvázáno ke kůlu, na němž slouha, bolestně smrkaje, vyřezal sprostým písmem jméno Benešov. Kdyby byl býval měl některý starý soudruh Honzův obušek, jenž se snáší jako bystrý hrom! Kdyby žebrák Kašpar mohl vraceti posměch a rány! Avšak nikdo se neozval a Kašpar byl obecní chudý a blbec. Od těch dob pak, kdy jej jakýsi prostopášný i scípavý sviňák (jehož jméno není slovo, ale díra v lidské řeči) hnal o sázku třiatřicet kilometrů za svým kočárem, tento nevyrovnatelný běžec byl i mrzákem. Zdálo se, že v městě jakási strašná sudba zbavuje ubožáky rozumu, aby je potom vydala napospas všem bídám.
Večer co večer oživuje poslíněný chodníček před kupeckými krámy. Židovské slečny a důstojnická vyžlata vlekou svoje odulá pohlaví, kráčí tudy kněz a nese zlatou žílu, jako slepice nosí vejce. Jest sedm hodin; na druhé straně náměstí sedm chlapů sedmerým drbáním vyklepává svůj hmyz a na straně severní sodovkář, filozof města, kynik litující, že mu nelze bydliti v prázdné láhvi, dívá se přes náměstí k Marhoulovu domu. Pekař ho zdraví po vojensku, tu sodovkář Rudda udělá si z rukou hlásnou troubu a zařve na něho večerní pozdravení. Až mine osmá, sodovkář zabední stánek a dopraví svoje zřídlo do vrat Geissova domu vedle Pejsánka; domnívá se, že tam je to v bezpečí. I tento chlap je chudák; na rozdíl od ostatních je chudák židovský, chodívá v trepkách, ale na jeho hlavě, buď jak buď, klene se tvrdý klobouk.
Uloživ zboží, Rudda šel na náměstí k pekařovi. "Pojď," řekl přede dveřmi Marhoulovi a sám vstoupil do jeho krámu. Opakoval pozdravení a potom pravil:
"Člověk neuniká své sudbě, Jene, avšak ty kazíš svůj prospěch. Kdyby mě nějaký strůjce náhod učinil pánem tvé živnosti, do pěti let bych si vystavěl dům dvakrát větší tohoto. Trávíš život, posmívaje se obchodu. Kde je tvých dvacet tisíc zlatých? Co jsi učinil s penězi Josefininými?"
"Ty to nevíš!" pravil, když pekař neodpovídal. "Ty to nevíš! Jsi hluch a slep. Tvůj dům je přetížen dluhy a záložna bude požadovati svých peněz. Dověděl jsem se to, hádal ses včera se správcem a již se o tom mluví."
"Kdybys byl pekařem," odpověděl mu Marhoul, "neudělal bys nic víc, než děláš. Cožpak zahálíš, cožpak se nestaráš?"
"Nevyhazoval bych peněz oknem," řekl.
"Ty jsi opatrnější," vece Marhoul, a jal se vypravovati historku o Ruddových obchodech.
Tento žid bez vyznání pokládal sebe sama za vzdělance, a jakkoliv jím byl, nakoupil přece dosti špatných knih, aby je s výdělkem prodal. Byly to jakési hadry o mírném pokroku v mezích zákona, jak se říká od dob Haškových; avšak i kdyby tyto knihy byly dobré, Benešovští by jich nekoupili, neboť nebyli živi slovem.
"Nuže, ty jsi rovněž ztratil peníze," děl Marhoul, směje se.
"Tři sta zlatých."
"To vše je pouhé nic, opět jich nabudeš, však se ti vrátí," řekl Marhoul.
Sodovkářův nos se zdvíhal jako okurka nad dvěma listy vousů. Co mohl Rudda ještě říci? Zatroubil na poplach, svolávaje k útoku všechnu svou moudrost. "Jsi hloupý," pravil, pokoušeje se o nové napomenutí, avšak Jan ho přerušil, řka: "Vím, že jsem hloupý."
"Nuže, jestliže to víš, řekni to před Josefínou;" promluviv to, strkal rozhněvaný pokrokář Jana před sebou a hnal jej do schodů.
"Paní," pravil sodovkář, rudna horlivostí, "přišel jsem vás varovati před zlou věcí. Mějte se na pozoru. Mějte se na pozoru!"
"Co jest?" ptala se paní Marhoulová. "Nic neobyčejného," odpověděl Jan, "záložna prý chce peníze. Jde o několik set, nuže zaplatíme je."
"Marhoul," vece sodovkář, "těmto věcem nerozumí, jděte, paní, do toho ústavu sama a zeptejte se."

Ale i tato rozumná rada zůstala oslyšena a tak večer, prodchnutý sodovkářovou starostlivostí, míjel. Městská věž zvedla svou bláznovskou čepici o něco výše, když zněl večerní zvon. Rudda vyšel, udeřiv ve zlosti dveřmi. "Můžeš se bíti doprostřed prsou," řekl, "je veta po tobě." Zatím se Jan díval z okna na tohoto osvícence, jenž podobaje se viklavému noži, krájel náměstí i nadcházející noc. Snášela se shora dolů, anebo rostla z městských děr? Je tu, čtyři plameny lamp přibíjejí náměstí jako černou roušku kouzelníkovu. Kterási městská děvka se smlouvá s chlapy a okrsek ticha jest jim pelechem. Sliz sviňáctví a kal lichvářského prospěchu se válí na dně tohoto města, i když v něm proudí okeán noci. Kdybys šel náměstím nebo churavým sadem, nalezl bys nevěrné ženy a hnusné milence, jak se svíjejí ve svém neřádu. Za sklepní zdí slyšel bys hlas lakomce, jenž rdoušen sprostým obžerstvím čísla, žmoulá svůj papír a s mrtvičnou tváří tiskne hadr k ozáblému srdci, mýle se hůře než blázen, neboť tyto kaňoury jsou jeho bohatstvím. Kdybys poslouchal pod okny domu, jehož třikráte lomený štít trčí do noci, jsa trojklaným zubem obecní správy peněžní, slyšel bys radu tohoto sboru prašivců a hnidopichů, jenž jedná o tom, jak vyhnati Marhoula z jeho domu. Předseda záložny, kdykoliv otevře svou moulu, slintá a kolem jeho ropuší díry třpytí se provázky, padajíce na břicho. Řekl: "Na Marhoulově domě vázne tolik a tolik, dále přistupují pohledávky sedláků za obilí, zálohy, jež mu byly vyplaceny a které nevrátil, aniž dodal zboží. Vzhledem ke skutečnosti, že pekařovým špatným hospodářstvím jsou ohroženy peníze ústavu, jež jsme mu svěřili, doporučuji žádati nucenou správu jeho věcí, pokud si nevynutíme zaplacení nebo nezabavíme hodnoty odpovídající půjčce."
"Dobrá!" odpovědělo shromáždění.
Pět hňupů nikterak nepochopilo, že tímto svobodným rozhodnutím zbavují se všeho přátelství s Janem, zdálo se jim, že činí zadost jen těžké povinnosti správního radovství a zítra opět že mohou mluviti s Marhoulem, aniž se budou styděti. Rozhodujíce rozhodovali se již předem pro vše snadné a jejich krotká vůle (jež ani nebyla vůlí) podobala se žravé tlamě, která chňapá po všem, co je jedlé. Vyvalili se z rady, světélkujíce žlutými břichy.
Och, ty zveličené a naduté střevo, jež se na klesajících nožičkách šouráš ze svého kšeftu do hospody a odtud domů, bečko, jež může býti naplněna každým neřádem, a přece jako stará petrolejová nádoba čpí především petrolejem, tak ty se honosíš zvláště dvěma zápachy: beztvarým nadšením a pitomou dobrosrdečností. Dobytku, který ze všech pohrom a revolucí dovedls vynésti svůj bachor neporušen, již kráčí ti, kdo tě zdrtí. Hola, kéž se již snáší jasný světlonoš s rukama plamennýma a s hlavou hořící! Kdyby se Marhoul dočkal tvé porážky, plakal by pro tebe, ale bude již mrtev, až se to naplní.
Ted Marhoul i jeho dům i živnost leží mezi tlapami peněžníkovými.
Druhého dne písař, potřásaje hlavou plnou strachu, uchopil proslulé pero a jal se hotoviti připiš ve smyslu včerejšího usnesení; slova plynula ze skřípajícího hrotu jako z koktavých úst. Dopsav, písař protáhl stará záda, a dopouštěje se mnohých uctivostí, předložil svoje dílo k podpisu. Již vše je hotovo a psaní vznáší se v poslíčkově mošně.
Po celou dobu svého souzení Jan setrvával ve své radosti. "Vy již víte," řekl, obraceje se k dvěma přátelům, kteří ho navštívili, "vy již víte, jakým způsobem rozhodli o mém dluhu."
"Ano," odpověděl ten z hostí, který byl výměnkářem, "slyšel jsem, že ti předložili směnku a ty jsi neměl peněz."
"Tak," pravil Jan, "tedy moje chudoba stává se známou, ačkoliv jsem jí nikdy neskrýval. Kdybych se byl někdy chvástal bohatstvím, teď bych mohl naříkati, avšak nikdy jsem se nevychloubal něčím takovým a nikdy jsem neměl ani více, ani méně, než mám nyní. Jedl jsem a v bezpečí této chudoby, jež se podobá navlas starému blahobytu, budu jísti. Co se stalo? Byl jsem chud, maje tento dům, a zůstanu chud, jestliže již nebude můj. Tato hřmotná vlna, poprask a křik, který uslyšíte, nevycházejí ode mne, pravda, pokud jsem ji říkal sám, zůstávala nepatrnou, a teď, jakkoliv vříská a duní, jsouc vyslovována tolikerými ústy, je táž."
"Jene," řekl druhý z obou hostí, "jsem málem dvakrát tak stár jako ty a znám tě. Nikdo nebyl by více překvapen neblahou skutečností než ty, kdybys ji znal. Nevěda o tom, byl jsi opravdu bohat, a nyní jsi chud a opět o tom nevíš. Nemohu s tebou mluviti o těch věcech, jsi ztřeštěný, či lépe, jsi pouhý prosťáček a janek."
Výměnkář, opíraje unavenou hlavu o ruce složené na holi, jako to činívají všichni starci, řekl: "Až budeš pracovati za mzdu, naučíš se jiné moudrosti. Jest kolikerá chůdoba, avšak chudoba dělníka jest hněv a křivda. V šedesáti letech jsem postoupil synovi statek, znáš jej."
"Ano," děl Marhoul, bráně výměnkářovi, aby vypravoval o svém neštěstí. Avšak stařec mluvil dále: "Zelený statek na úbočí lhotského svahu, jenž mírně stoupá, stavení o nových střechách, odvodněná pole a sad. Až do té chvíle byl jsem hospodářem, který se nebojí leda živlů, ale naučil jsem se bázni! Na výměnku jsem mrzl i hladověl, a přece jsem zůstal pyšný. Kteréhosi dne můj syn ukázal mi dveře, řka: ‚Táhni, jsem syt strojiti tvé hubě a škrábat ti boláky.' Tu jsem šel ze vrat do vsi a odtud k Chynicům. Hlídal jsem v alejích, ale nedostal jsem vždy hlídky; bylo mi voziti hnůj a pásti i jíti na chmel. Pracoval jsem u zedníků a posléze na stavbě dráhy, moje ruce se prohýbaly jako lopata sežraná rzí. Byl jsem starý a těžká práce mě ani nenasytila. Ach, až někde v příkopě skrojíš svůj nádenický bochníček! Až budeš v zimní noci bdíti pod mostem!"
"Strýce," pravil Marhoul, "teď se vám daří již mnohem lépe, vaši se obrátili a jste svorni."
"Nikoliv," odpověděl, "chtěl bych krásti a vzíti si z toho,
co jsem jim dal, tolik, kolik by bylo dosti, abych mohl žíti
o svých bramborech a o svém chlebě. Věz, Jene, že život
není ani radování, ani bolest, ani Bůh, ani nějaké rozjímání,
ale jídlo a byt."
Marhoul poslouchal mlčky, konečně otevřev svá ústa vece: "To vše jest zpozdilost a trápení ducha. Slunce a vítr vracejí se na svá místa, přicházejí pokolení za pokoleními, tisícileté duby padají na zemi, aby z mrtvých těl vyrostly nové stromy."
Výměnkář vstal k odchodu a jeho soudruh rozhněván na Marhoula se bral za ním. Jan zůstal uprostřed světnice a

naslouchal jakýmsi bláznivě utěšitelným hlasům času či burácení prostoru, jež by snad mohly smířiti toho, kdo je slyší. A když ještě mluvily a vyznávaly jednotu světa a jednotu nicoty a když snad ještě mluvily a přesvědčovaly ho, Jan Marhoul vyrazil z tohoto lesa starostí a útěch, běže k Josefíně. Řekl: "Maličko pospíš, maličko podřímneš, a již, má milá, již se snese krásný den. Tu nasedneme na vůz, ty, Jan Josef a já. Jsme tři a budeme míti tré vozů a čtyři koně. Pojedeš párem, Josefíno, a totam zůstane město s čadící pekárnou a s nahrbeným domem. Kdekdo se bojí i naříká, že jsme nuzní, avšak není tomu tak."
"Jene," odpověděla Josefína, "bojím se, že jsi opilý, co to mluvíš? Proč bychom se stěhovali dříve, než je nutno, jaké bláznovství ti vnuká tuto myšlenku?"
Tehdy Josefína poprvé odporovala Janovi a poprvé viděla, kdo on jest.
"Dej mi mouky," řekla po chvíli, "ať uvařím." Potom s hrncem zpola plným odešla do kuchyně, rozjímajíc o své chudobě. Janova řeč, pronášená jakoby z vichřice bláznovství, jí tentokráte nepřesvědčila.
Bankrot! Jméno, jež rudne a svítí v temnosti opuštění, hanba vystavená jako hranatý pranýř uprostřed náměstí a patrný všem lidem! V tuto hodinu země je liduprázdná a pekařka vidí poušť, kde bývalo dobrácké město. "Ach," pravila, "kde jest naděje a jak vzdálená jest hodina zapomenutí?"
Snad je blaze člověku, který nic nedá na radu opatrných a nestává na cestách soudců, ale má zalíbení v náhodách, jež prší ze sýpek štěstí. Jeho není moudrost, jeho není právo, jeho není síla. Učení pošetilců bývá pošetilost, je tedy Jan hlupák a hlupota jej obestírá jako plášť a plápolá na jeho rtech. A přece, Jene Marhoule, ať tato cesta není pravá a není příliš lidská, vede tě k ustavičnému radování.
Mistr vešel do pekárny promluviti si s chasníky div ne naposledy a nalezl je, ani málem pláčí. Veliký tovaryš, jehož tvář rudla zbojnickou jizvou, cloumal svou palicí podoben psu, jenž rve nahryzaný řetěz.
"Ach, mistře," řekli mu, "vy jste okraden a obrán!"
"Mýlíte se, mýlíte se," odpovídal, ale nakonec, dopálen jsa mnohými řečmi a touže po svých vypravováních, bez výběru jal se jim nadávati a oni mu dobře odpovídali.
Zatím venku město ze všech sil bzíkalo a vystupovalo ze svých končin a opět na ně padalo tak jako píst v rukou báby, jež stlouká hrudku másla. Kdyby Benešov mohl mňoukati, mňoukal by a vřeštěl, kdyby mohl kokrhati, kokrhal by, metal by kozelce, a úchope sám sebe za vous, vřeštěl by strašnou radostí, až by se pomočil, neboť v tomto kbelíku se něco děje!
Úřední lidé přišli do Marhoulova krámu, a jako by vyzývali pekařův hněv, tropili hluk zde i v dílně, na dvoře, ve stáji i v bytě. První z nich, otylý a utahaný čahoun, když mluvil, zkracoval se jako stříkačka, do níž zalézá píst. Honil se, žera svůj úřad.
"Kde jsou zásoby?" ptal se Marhoula.
"Již jste je viděl," odpovídal.
"To bylo vše?"
"Ano."
Druzí dva bloumali pekárnou a trochu větru pohybovalo se kolem, až se vznesl moučný prach; podobali se couře, jež se plouhá loukou.
"Maličko posečkejte, maličko se pozdržte, pánové," řekl Marhoul a vyšel podle svého obyčeje pro láhev piva.
Prodléval dlouho venku a myslil na Josefínu, lituje, že ji s dítětem neodeslal na tento den z domu. Potom sestupoval do sklepa a na nejnižším schodu stanul před dveřmi již zapečetěnými; sevřel prázdné ruce, pochopiv, že tento mumraj není kočičina, při níž se pije. Uchopil závoru, a cloumaje jí, přál si trhnouti tak mocně, aby se celá stavba sesula. Nevrátil se již do pekárny, ale šel k Josefíně. Plakala.
Město stává se plání a dům místem opuštěnosti. Řemeslníček zůstává sláb a žena je žena; všechno, co pravili, byl nářek a pláč.
Konečně tři chlupatí zřízenci učinili zadost svému úřadu, vykoktali se z domu a zalezli do města. Potom přišel sodovkář a starý Deyl, posadili se jako za starých časů, avšak hovor vázl, a tak tato schůzka, málo hlučná, tichla víc a víc, až se skončila mlčením. Rudda ponořil nos do propasti, jež se hloubila na místě starého domu, a cestářova hluchota mávala děravýma ušima.
Nové dny plynuly jen zvolna. Jan Josef otvíral světnici za světnicí, ale zámky byly pevné a nepovolily. Černá pec se šklebila jako chladná ropuší díra. Zdálo se, že v domě leží mrtvola, a dítě se bálo.
"Tatínku," ptal se chlapec, "proč je všechno jiné, než bývalo?"
"Proto! Proto! Proto!" odpovídal pekař, ukazuje se znovu nehoden všech napomenutí. Nemoudřel a všechny peněžní ztráty staly se nadarmo. Tato cena byla by maličká, kdyby byla proto zaplacena, aby se změnil, aby se pozdvihl a stál, aby sevřel svou otevřenou dlaň v pěst. Avšak nic z toho se nestalo, daleko byla hora Tábor, to jest hora shromáždění, a Marhoul nerozděloval světa na levý a pravý.
Čas stravoval příhodu se soudními vykonavateli a Marhoul koneckonců na ni zapomněl. Dům stál a všichni doposud v něm pobývali, Jan uléhal na staré místo a trpělivě si veda očekával deště. Josefíně bylo se starati o mnoho věcí a pracovala po celé dny. Věřitelé nestáli přede dveřmi a netloukli pěstí na vrata, nuže, Jan na ně nemyslil a jeho srdce se posilovalo radostí z cestování, jež se blížilo. Dva páry koní již nebyly jeho, a přece se zřel, jak stojí u potahu a práská, vůz byl vrchovatý a nahoře mezi nábytkem seděla Josefína s Janem Josefem. Koně se vzepřeli a pod kopyty se třpytí jasná jiskra. Skrze sebe sama Jan slavil jakési nepochopitelné vítězství, smazal zápis a oděn jsa v pokoru a mírnost byl živ bez znepokojení.
"Osle," řekl mu Rudda, "osle, osle, cožpak jsi nebyl ošálen? Cožpak se neodloučíš od své důvěřivosti? Kde roste chleba, jejž budeš jísti, kam se obrátíš?"
"Šel bych nejraději do Nadelhot," odpověděl.

Se zlostí a třesením řekl sodovkář:
"Kéž mi není obtížno zbíti tě pro tvou lehkomyslnost, Je-li nějaká útěcha a nějaké slitování, hledej a pros o ně, nebo zajdeš hlady." Řka to, obrátil se zády k Janovi a odešel vyhledati Deyla i ostatní přátele Marhoulovy, aby jim sdělil jeho záměr.
"V Nadelhotách se Jan neuživí," pravil Deyl a ostatní byli stejného mínění. Zapřisáhli se, že přemluví pekaře, aby se nestěhoval do té vesnice, ale taková byla bohatost Janova bláznovství, že jich nedbal.
Nazítří se vypravil z domu, hotov nevrátiti se dříve, dokud by nenajal bytu i pekárny v Nadelhotách. Znal tato místa dobře. Krásná vesnice na okraji lesů, jichž se dotýká říčka jako měsíční srp nočního oblaku. Viděl ji, ana se bělá z temna.
Ted míjela osmá a bylo šest hodin, když vyšel. Bral se silnicí a nesešel na pěšinu, nevěda proč, trochu se kolíbal jako námořník, a míjeje patníky, dotýkal se jich konečky prstů. Tu stanul, aby zavolal na bábu, jež vlekla otýpku chrastí, a tu opět rozmlouval s pasákem koz. Již táhlo k deváté, když přišel do vesnice; uvítali ho v hospodě, avšak nikdo mu neradil, aby vystavěl pec a pekl.
"Sedláci mají svůj chléb a podruhům jej dává hospodář, co bys prodával?"
"Najmi si mlýn," děl nadelhotský starosta. "Ovšem," odpověděl Jan, "ale nemám peněz." Tu ujišťovali, že lze ve mlýně vydělati peněz více než dosti, a Jan opět věřil. I vzdělal nový a přepevný plán na hoře svého bláznovství. Všechno nádobí a vše, co mu zbude po dražbě, prodá, za stržený peníz najme nadelhotský mlýn; je rozhodnut!
Sedláci obrátili na oslavu své sklenice, ale Jan, dříve než se opil, vstal, aby šel do mlýna.
Vodní sádka odrážela veselé nebe, byl červen. To je to místo bez tesklivosti a bez nesnází, zde bude dosti vody a dosti chleba. Vešel do mlýnice a pohnul kolem i větrníkem a vida, že schody do patra jsou rozbity, spravil je.
Vraceje se k městu, viděl sebe sama již mlynářem. Šel a trousil líbeznost svých představ po silnici jako pytel, jenž praskl a z něhož se sype mouka. Možná že se mu v Nadelhotách vysmívali, ale všichni tito sedláci byli v něm obsaženi tak zcela, že jejich zlehčování se Jana netklo. Snad ho někdo nazval hlupákem, ale Marhoul znal všecka jména, jimiž se mohou lidé nazývati, aniž si ubližují. Opíral ruku o hůl a bral se vpřed, rozráženje severovýchodní vítr; u vědomí novot vysoko pozvedal hlavu a zdálo se, že si i prozpěvuje.
Josefina vyslechla návrh a rozhodnutí Janovo s radostí. Již po dvacet dní s netrpělivou nadějí čekala, že Marhoul spere zlý osud, a úchope ji a synáčka za ruku, vyvede je, jak byl slíbil, odtud. Již nebylo co shánět. Slepice nekvokaly v posadách, perličky nechodily po dvoře. Josefina si přála odejíti a zle soudila všechny končiny Benešova. Pekař ploval jako kačer na jezeře, nezmáchán neštěstím, a paní znovu věřila, že je i moudrý, i pán osudu.
"Ať nebeský hrom hřmí na tento zahálčivý kout," řekla, "stěhujme se co nejrychleji." Svázala uzel z peřin, jenž nebyl ani příliš veliký, snesla svoje rendlíky i pánve, a když byl čas večeře a čas spaní, opět je kladla na stará místa.
Bylo jim čekati dalších pět dnů, než se konala dražba. Tehdy se celý dům proměnil v tržiště, hluk kročejů se ozýval na schodech a na padesát chrapounů dralo se ke stáji. Hola! plamen volání šlehal nad střechu a zvířata bila a vzpínala se. Pěst jako kladivo bušila do Marhoulova stolu a svrabovitá ruka kramařila věci paniny, zatímco vyvolavač řval:
"Deset zlatých poprvé!"
"Vezměte si všechno," pravila pekařka kolozubé babě, z jejíchž úst měl lézti had místo jazyka, "já ani Marhoul vás nezpolíčkujeme."
"Co," vykřikla baba, "sprosťačko, která se válíš v hanbě nad svým outratou, koho bys udeřila? Jsem ubožačka, ale nedotknu se tohoto svinstva, ani kdyby mi je dávali zadarmo. Chválabohu, jsou poctivci, kteří mají ošklivost před vším, co bylo v této bankrotářské peleši. Není mým zvykem cpáti si moulu na loupežných hostinách, kupuji za peníze, platím! Jestliže budu chtíti tvoje hadry, budou mé, jestliže budu chtíti tvůj svatební závoj, bude můj, ale nedotknu se toho, leda abych vystrojila hastroše."
Za tohoto krkavčího zpěvu Josefina stávala se minutu od minuty jinou, a když baba začala řváti o loupeži, uchopila ji v zápěstí a smýkla jí. Ale již tu byl Jan, jemuž klid docela nerušený popřál dosti rozvahy, aby provedl maličký žert. Drže umyvadlo plné vody, podsunul je tak, že se baba, stržena Josefinou, octla v louži.
Řvi, Jene Josefe, radostí a ty, Marhoule, se směj jako zástup, jenž na největším náměstí berlínském práská Stinnesa.
Zatím se kupci rozlezli po domě jako červi v sýru. Všechno bylo zobraceno, všechno neslo již stopy drzosti. Sodovkář, pokud mohl, kupoval nezbytné věci, aby je vrátil Janovi, a totéž Činilo několik přátel.
Konec této hromady nadcházel zvolna, tu a tam někdo odprýskl, spěchaje, aby doma zvážil a přepočítal svou kořist, avšak smečka byla stále dosti veliká. Roztahovali, kdo co sebral, a hekajíce vlekli svůj náklad z kouta do kouta.
Jan s Josefinou odešli, i bylo Deylovi i ostatním přátelům vyhnati kupce z domu. "Je po dražbě! Je po dražbě!" křičeli, zatímco Rudda pomáhal vynášeti Marhoulovy ztracené věci z domu. Máme-li pracovati za peníze, nelze nesloužiti bohatým, a Rudda zde přišel k výdělku, když se byl zcela vydal z peněz, kupuje pro Marhoula.
"Konec," řekl Deyl, zavíraje dveře, "dnes zde neukradne nikdo ani stébla."
Marhoul s Josefinou se vrátili pozdě a dítě toho dne nespalo doma. Světnice byly pusté, Josefina plakala a Jan myslil na své mlynářství; tak nadešla noc, jež kryje bláznovské výšiny i údolí lupu.

HLAVA DRUHÁ

Sodovkář Rudda hryzl si pěsti. Špína, jež se válela na podlaze jeho příbytku, stékala stružkou pod temná kamna, čpěl zde dým a jakási žebrácká krmě zpola vařená a rozlitá v hrncích. Pavouk křižák se belhal nad trojbokým prostorem koutu a u Ruddových nohou ležela fena, kňourajíc ze sna. Venku kolovrátkář zdvíhal ze své znějící skříně odrhovačku jako pacholek, jenž váží vodu ze studně. Písnička se drala mnohou škvírou do světnice.

My jsme kluci od fontány,
máme rádi muziku,
my si peněz naděláme
z olovených knoflíků.

Ruddova bosá noha udeřila v souhlas, klesajíc jako měkká huba opilcova.
Tomuto židovi bez vyznání bylo asi čtyřicet let. Snad byl synem nějakého kupce a děvky, již počali jeho bídný život kdesi v průjezde, dříve než smilníkova žena nalezla troníček, aby jej dala běhně u svých vrat. Snad byl synem brusiče nožů a nůžek, který přisel právě tehdy, když starý žid scípal na manželském loži, tu paní, dosud svinská, zdvihla své smradlavé a mastné sukně, opírajíc se o dveře, za nimiž chroptěl její muž.
Ruddovo neplnokrevné židovství znamenalo ho přece nosem sdostatek velikým a mocnými chlupy. Matka, jež zůstala neznámá, dala jej poloblbé bábě, dříve než mu bylo deset dní.
Kdo tedy byl? Děťátko věčně naříkající, chlapec pokrytý boláky, kynický muž, čtenář a neznaboh, jenž věří na jakési světlo jako člověk slepý od narození.
Teď tu seděl, dupaje nohou a mysle na Marhoula, neboť Ján byl jeho přítel.
Kdyby si vymohl příročí a začal obchodovati obilím a znovu péci, mohl by platiti aspoň úroky a opět by se vzmohl.
Pekařova ztráta zdála se mu těžkou. Počítal tisíce, jež se rozplynuly pod jeho rukama, dvacet, třicet! Kdyby byl učinil to a to, kdyby se byl staral o obchody!
Všechny rady sodovkářovy vztahovaly se k podmínkám již ztraceným. Avšak co by měl Marhoul činiti právě nyní, Rudda nevěděl, jeho plány měly přednost snění a nebyly k ničemu. Sedával v soudě s chudáky, kteří se honí za pitomým "kdyby". Ach, touto řečí zajisté lze snadno přivésti chudého ke cti, ačkoliv je zbit a prolévá krev.
Rudda podupával nohou a snil o pochybných způsobech štěstí; tu se otevřely dveře a vešel starý muzikant Leták.
"Jak se máš, Ruddo?" řekl na pozdrav.
"Dobře," odpověděl.
"Nuže," děl Leták, "budeš se míti mnohem lépe. Viděl jsem Marhoula, jak vchází k židu Koterákovi; Jan odchází z města, Ruddo, a vzpomněl jsem si, že by se slušelo ztropiti v kořalně správné rozloučení. Vezmi křídlovku a pojď se mnou."
"Nechci," odpověděl Rudda, "jsem syt vašich pitek a věčného flámování."
Nicméně, když Leták nepřestával naléhati, vstal, aby šel za ním. Skrze tyto dva vzcházelo ve městě mnohé pohoršeni.
Ruddova křídlovka a harmonika Letákova často se ozývaly v hospodách, avšak nikoliv samy; Hůla s basbombardónem a Borovička, jenž foukal lesní roh, bývali s nimi. Tito čtyři se obořovali do všech písniček a táhli je šenkovnami jako řezník dobytče na porážku.
"Jsme sami dva," řekl Rudda, "máme-li hráti, zastavme se pro ostatní."
"Viděl jsem Borovičku," pravil harmonikář, "řekl, že přijde, a náš basbombardón již vyhrává."
Rudda se divil, neboť je těžko tomuto nástroji samotnému.
Když vešli do hospody, Jan hulákal již na stupni opilství.
"Pijte!" řekl příchozím.
"Darmodej umřel, Kupsobě nastal; kdo to zaplatí?" zeptal se Koterák.
"Já," řekl Marhoul, a chlapi se dali do smíchu.
"Já nebo on nebo tatíček hrom. Již se zpijte a rozdmýchejte tu vřavu, zadujte do svých nástrojů. Ať se třesou aspoň před mocnou kořalkou!"
Krev chudých je hluboké moře a jedy a bída jsou vichřice, jež je zvedá. V krčmě ztopořená ruka tluče do prázdna a opilec se sápe na svůj stín, avšak jakkoliv jest jenom rytířem smutné postavy, jakkoliv jest jenom opilým bláznem, přece užívá svých pěstí, pere se a jest obáván.
Opatrnost pijáků jest ochrnuta jedem, žel, že jen tehdy chudí svírají pěst, žel, že vrhnou do stoky svoje neštěstí a svůj hněv.
O jedenácté barva opilosti v kořalně houstla, přikrývajíc šarlatem devět nuzáků, již doposud řvali. Obsah láhve se třpytí jako střed světa a vše ostatní je marnost, neboť pryč a pryč je všechno a marná je naděje. Budou se potáceti domů a zalezou do svých pelechů, aby se ráno probudili ještě poníženější. Basbombardón a křídlovku si nechá Koterák, neboť chce přijíti ke svým penězům.
Noc se tmí, hrajte, druhá hodina vchází do zvuku věže, zpívejte, ale před čtvrtou, než se rozední, táhněte domů svá břemena hnusu, vždyť ani teď jste se nepřestali styděti.
Ráno se Marhoul probudil ve světnici Ruddově, byl zmožen včerejší pitkou a nevstával. Sodovkář ležel přikryt starým kožichem a chrápal. Snad bylo devět hodin, den bral se mimo, zůstavuje světnici v temnotách. Pekařovo vědomí se pomalu vracelo, připomněl si noční hýření, viděl sama sebe, jak vrávorá k nálevnímu stolu, a čtyři hudebníky, motající se před ním. Chuchvalce a cáry včerejší noci utrhovaly se z plic a Jan je vykašlával. Vstal, aby hledal vodu, ale všechny nádoby byly prázdné, tu vyšel ven a načerpal ji ze studně. Potom rozvázal psu provaz a vrátil se se zvířetem.
Jeden z hrnců rozestavených na podlaze svalil se sražen hladovou psicí. Rudda se posadil na svém kavalci a Jan byl rád, že je konec nesnesitelnému tichu.
"Včera," řekl, "vešel do tebe žalostiplný duch, plakal jsi a padal na tvář a nemohl jsi ani hráti, ani zpívati. Vzal jsem křídlovku a hrál místo tebe."
"Nikoliv," odpověděl Rudda, "ty jsi to byl, který řval své nářky, a já jsem hrál."
Jan svlékl kabát i košili, a maje v umyvadle mnoho vody, myl se, stříkaje plnou hrstí kolem sebe. Vyrážel nozdrami proud vzduchu a přicházel opět k životu, jsa od beder vzhůru málem uzdraven. Avšak Rudda ležel rozbit a Janovo

zdraví i čerstvost, vystavená skoro na obdiv, staly se mu hůř než protivný. Obrátil se, mumlaje jakousi nadávku, a neposlouchal již Jana, co mluví. Ted byla v něm jenom nemoc a hněv. Avšak Jan se nepohoršil, když mu Rudda neodpovídal, a vyšel, jda za svým obličejem a odváděje i psa. Venku svítilo slunce, Benešovští chodili řadou sluneční i řadou stinnou, roznášejíce nudu, již narobili.
Jan si vedl jako kdykoliv předtím, pozdravoval a lidé mu odpovídali trochu s posměchem, neboť tento pekař již nebyl pekařem.
"Dnes," řekl mu kdosi, "není již čas, kdy se chodí s rukama v kapsách po městě."
Opět jiný mu řekl: "Spěchejte, pane, před vaším krámem je mnoho lidí a žádají čerstvého chleba, spěchejte, dříve než se rozejdou na všechny strany."
Marhoul se v odpověď smál. Obešel náměstí, a vzpomněv na Josefinu, dal se do spěchání.
"Kde jsi byl," řekla, "čekala jsem tě od večera." Tu, míse pravdu se lží, jal se vypravovati o noční pitce.
Josefina se rozhněvala.
"Myslila jsem, že jsi porozuměl svému postavení, myslila jsem, že se více staráš o Jana Josefa, všechno, co máme, jest v tomto ranci, všech našich peněz není více než dvacet zlatých!"
"Dvacet zlatých," opakoval Marhoul, skládaje ruce, tak jako dříve činíval a jako by dosud měl svoji zástěru.
Tu přišla Ruddova fena a dotkla se chladným čenichem Janovy ruky. Pekař byl vším, nač si vzpomněl, a teď se stal psářem, hladil fenu, lituje jí pro vyhublost, a jeho klid rušil rozjímání Josefinino.
"Již jsem se vrátil," řekl, "ale teď, když jsem přivedl tuto psici, myslím, že by bylo dobré vzíti ji s sebou. Zdá se mi, že je to dobrý pes a nikoliv starý, náš Don jest stejného druhu, a protože budeme rozvážeti chléb, hodili by se nám oba."
"Jak myslíš," odpověděla Josefina, "avšak nemáme vozíku."
"Udělám jej," řekl.
Josefina věděla příliš dobře, jakým jest Jan řemeslníkem* Nebylo tomu dávno, co postavil kamna, spravil střechu a zhotovil dětský vozíček pro Jana Josefa. Paní Marhoulové se zdálo, že teprve v nadelhotském mlýně přijde k platnosti umění manželovo, jež tak málo zisku mu přineslo v městě.
Byla desátá hodina a o polednách měl přijeti čeledín, aby odvezl pekařovy svršky do nového sídla; jakkoliv tedy bylo času ještě nazbyt, přece již přicházeli staří chasníci Janovi, aby mu pomohli nakládat. Rak, chlapík s ukrutnou jizvou ve tváři, opřel se o prázdný fasuněk, a veliký Tobiáš lomil rukama.
"Vy se stěhujete, pane?"
"Zajisté, nemohu jinak," odpověděl Jan.
"Raději bych vám pomáhal stavěti nový dům," pravil chasník, domnívaje se, že jakákoliv řeč je lepši než pláč.
Na dvoře se válelo pekařské nádobí, stůl, židle, skříně, něco dříví, šatstvo svázané v rancích, peřiny a panino kuchyňské nářadí. Tobiáš se dal první do práce, za ním Marhoul a poslední Rak. Bera do ruky rance, Jan shledal je lehkými a vzpomněl si, že nebyl doma, když je Josefina vázala; rozhodl se, že v Nadelhotách nevkročí do hospody ani že neokusí kořalek.
Naposledy tito tři pekaři robili o jednom díle: zdvihli nábytek, naložili dříví, a když bylo vše hotovo, převázali vůz křížem, takže toto znamení bylo svrchu, jako tomu bývá na pohřebních vozech.
Vozka chtěl Janovi cosi říci o včerejší pitce, ale neřekl nic, vida mistra doposud mistrem. "Tak," vece Jan, "nyní se rozloučíme, neboť proč byste čekali na čeledína, jenž otálí."
"Ano," odpověděli, "půjdeme. Nuže, buďte zdrávi. Sbohem!"
"Na shledanou!"
Již odcházeli a Marhoul je vyprovázel, aby pro něho zbylo méně cti.
"Já jsem byl vždycky chud," řekl, "a nic neztrácím; avšak dnes nebo zítra změní se tato pohoda a k senoseči, jak se obávám, bude deštivo."
"Františku," pravil Rak Tobiášovi, "u takového mistra, jako byl Marhoul, už nebudeme pracovati. A přece je žebrák. Říká se, že byl zmámen dobrotou, a bylo tomu tak, pamatuješ se, co rozdal?"
"Ano," odpověděl druhý chasník, "vzpomínáš si, co jsme mu vzali?"
Mluví-li bohatý muž, všichni mlčí a jeho slovo zní a proniká, avšak hlas chudého, jako by byl němý, nebývá slyšán. Jan žádal o poshovění dluhů, ale odpověděli mu: zaplať! Prosil o něco málo nového úvěru, aby jakžtakž mohl zařídit svůj obchod, avšak tu mu ani neodpovídali. Marhoul vzal tedy hůl, aby šel k řediteli panství, jež leželo v kraji, podobno jsouc obrovskému draku, a brzy dorazil na zámek, který byl hlavou netvorovou. Čtyři věže ční nad mohutnou lodí a svrchu na nich se nadýmají pýchou báně. Ve třech řadách oken se třpytí odlesky duhy a vůkol a vůkol jsou samé růže a háj.
Marhoul prošel branou, označenou znameními válečných vítězství, a podél soch devíti Múz. Bohatství se zjevovalo Janovi jako blesk bez hromobití.
Konečně stanul před starcem, jenž byl pánem tohoto kraje. Ředitelova tvář pod chuchvalci vousů, vymáchaná v jakési důstojnosti, byla hluboko probodena dvěma očima.
"Pane," řekl Jan, "jsem pekař Marhoul a býval jsem v Benešové, avšak prodali mi dům, a tak mi nezbývá než prositi vás, abyste mi pronajal nadelhotský mlýn, avšak za poněkud neobvyklých podmínek."
Vévodův správce zevnitř hlavy se podíval na Marhoula.
"Nemám sdostatek peněz, avšak jestliže mi poshovíte s nájmem, dozajista se vzmohu a zaplatím."
"Přišel jste mi říci jen to?" zeptal se ředitel, a Jan patře do jeho hltavých očí, odpověděl: "Nikoli, pane, přišel jsem si pro nadelhotský mlýn. Vím, že je zpustlý, avšak bude obnoven, upravím vodu, uvedu v běh kolo, kladnici i žernov."
Zprvu se zdálo, že starý správce vůbec nebude přemýšleti o pekařově prosbě a neodpoví mu, ale stalo se, že pošetilost Janova byla mocnější než rozvaha opatrného. Bera účastenství na Janově bláznovství, starý plesnivec popustil aspoň

trošičku oči z hlavy, zasmál se a za smíchu povznesl svůj hlas jako Marhoul.
"Nuže dobrá," řekl, "od tohoto dne za šest měsíců přineseš dvě stě zlatých. Jest úmluva mezi námi, že budeš platiti tuto částku každého půl roku a pozadu místo napřed."
Ředitel, jenž nikoli bez příčiny slynul zlým, vyhověl Marhoulovi jen z rozmaru, či znal jeho příběh? Snad potěšil své zkornatělé srdce, slyše a vida tohoto veselého blázna, snad si vzpomněl, že mlýn je téměř v sutinách a nestojí ani za dvě stě zlatých.
Jan neděkoval příliš prozřetelnosti; zdálo se mu, že se naplnila holá nutnost, aby měl starý mlýn. Vracel se loudavým krokem a okouněl pod hnízdy ptáků, zatímco Josefína, všecka jsouc netrpělivá, jej očekávala.
Když vcházel, vydechla plna úzkosti: "Nuže, Jene?" Avšak Jan nevěděl již, nač čeká a nač jí měl odpověděti.
Od tohoto dne až k stěhování uplynulo dvacet pět dnů.
Teď konečně vůz je naložen a všechno zchystáno. "Již je zde," vykřikl Jan, vida čeledína jíti podél koní. Zapřáhli a vůz se hnul. Paní Josefína neplakala, neboť Jan, v němž od včerejška doutnala jiskřička opilosti, vedl si příliš hlučně a vesele. Dali se na cestu, vůz rachotil na dlažbě, sjížděje úzkou ulicí mimo starou kolej. "Sbohem!" vykřiklo dítě a Josefína opakovala toto poslední pozdravení. Několik lidí se zastavilo, ukazujíc za povozem, a na konci města, když přejížděli, žebrák dobrořeče, nevztáhl k nim ruky.
Ted jeli pod stromy. Zelená oblaka nad hlavou, na voze, a přece doma, neboť slamník a skříně a obrácený stůl jsou věci ze světnice, jež jde s námi. Šestileté dítě zakoušelo radost a vytržení. Jeho hrad byl vznesen až k vrcholkům stromů, jabloně mu metají zelené pruty na cestu a haluze, jež prohýbá plodek doposud maličký, dotýkají se rukou pacholátka. Brali se povětřím a vrcholky zahrad.
Na konci cesty stála skupina zdí pokrytá šindelem, avšak přece se tyto stavby nepodobaly domům. Byly zedrané jako plášť žebrákův, střechy promodraly dešti a v krytině se bělaly Janovy správky. Mlýn nachyloval vodní kolo. V průčelí bylo viděti sluneční hodiny s pětihvězdím a s nápisem, jenž se neproslavil: "Hodina a den je úder boží." Vůkol stavení a mlýnku byla divoká zahrada s rozvalenou zídkou. Zahradu zajisté nikdo neštípil po pět let, byly to téměř polní stromy a nenesly ani ovoce.
Marhoulovi byli doma. Jan se obul do práce, nemaje pokdy jísti ani spáti. Rovněž Josefína se nezastavovala po celý den, a přece pořádku přibývalo tak zvolna. Úhor, les a trochu pustina rozlezla se po celém mlýně, divá zahrada sahala málem až do světnice, protože však sadařské měsíce již minuly, Jan se jí nedotýkal a vnějšek mlýna se valně neměnil. Ale uvnitř domu byly již podlahy spraveny a stěny bílé. Jan u vítězoslávě zasadil okna a do světnice postavil stůl. Zde byl střed domu.
Ptáci v nepokojné sháňce poletovali nad nadelhotskými lesy, zvučela voda, padajíc mimo kolo, a Marhoulův zápas se podobal líbezné hře. Bylo třeba opříti prachnivějící trám, vyměniti prkno, zaraziti kůl, Jan to činil po osm dní; práce mu rostla pod rukama a zdálo se, že hrozných nedostatků neubývá. Po třech nedělích se Jan rozhodl, že zanechá prací ve mlýně a zřídí kozí chlívek, ale dříve než jej svedl, přišla Josefína a řekla: "Již nemáme ani haléře, Jene, nevím, co budeme zítra jísti."
Zanechal tedy práce a šel do města ptáti se, kdo by mu půjčil. Ani sodovkář, ani Deyl neměli peněz. "Co si počneme," řekl cestář, "mám hodinky, Jene, avšak nemohu ti jich dáti, protože by se doma se mnou vadili."
Tyto cylindrovky byly rodinnou pýchou, večer, když sedávali před chalupou, Deyl dopíjel žejdlík piva a cestařka již v polospaní se ptávala: "Mohl bys mi, starý, říci, kolik je hodin?" Odpovídal jí, řka namátkou jakékoliv číslo, neboť večerní čas již oběma byl lhostejný. Ráno vstávali o prvním kuropění a opět nikdo z obou se nedíval na hodiny.
Nicméně cestář před všemi vnuky co nejpečlivěji natahoval svůj stroj, počítal obrátky klíče a potom, poklepávaje na plášť, říkal: "Och, to je velmi důkladný stroj, ruční práce, takové cylindrovky se již nedělají."
Jan ani zdaleka nepřipouštěl této zástavy. "Nechtě si hodinky," řekl, "chtěl jsem jenom několik zlatých."
Koneckonců nezbylo než na sám večer spěchati ke Koterákovi a prositi.
"Pane," řekl mu Rudda, "víte, že posluhuji v synagóze při židovských bohoslužbách, a znáte plat, který dostávám. Je váš, vezměte si jej na Dlouhý den, avšak teď nám pomozte."
Řka to, pokrokář se zarděl a na jeho ubohém čele přibyl vrub hanby.
Žid mlčky odpočítal deset zlatých, zadržuje tak celou třetinu Ruddovy mzdy. "Deset zlatých," řekl, "to znamená jídlo na dvacet dní."
"Tak jest," přisvědčil Deyl, "po třech nedělích snad ti budu moci půjčiti ze svého."
Jan koupil něco hřebíků, tesařské kramle a brus, potom složiv zbytek peněz do nejhlubší kapsy, vracel se domů.
Noc zbytečně krásná, noc s hvězdnou korouhví skvěla se nad ním a on sám se skvěl.
Doma složil peníze na stůl. a řekl: "Těchto několik zlatých, Josefíno, je Ruddova mzda za posluhu chrámovou." "Zdá se mi," odpověděla, "že bychom neměli přijímati Ruddových peněz, protože je sám chudák a stěží shání na živobytí."
Na druhý den byl pátek, pekař vstal o svítání a jal se vkládati otesaný trám do srubu, jenž opraven měl sloužiti za mlýnskou sýpku. Zdvíhal jej kladkou, upevněnou ve vazbě střechy na břevně dosti velikém, aby práce byla bezpečná. Když zdvihl konec trámu, takže se úhel blížil 90°, upevnil provaz a vylezl vzhůru, aby opřel zdviženou část o hlavici příčné opery. Práce se dařila. Jan, maje čepici v týle a dlouž ovinutou kolem paže, podložil břevno kozou a nahoře je upevnil skobami, zatloukaje je neopatrně pantokem. Tu osudná chvíle, blesk bijící do dělníků, snesla se ranou hlavatky, jež se minula cíle. Uvolněný trám se zakolísal, a dříve než sletěl, Jan spadl střemhlav, třímaje
v ruce širočinu.
Temná prudkost a žár pádu ovanuly jej, a ze světa nezbyla než část fičícího prostoru a z času nic než vteřina kolísání. Padl na kolena, s levicí vztaženou a nepouštěje tesnice. Nevydal hlasu a neslyšel zadunění břevna, jež zasáhlo jeho nohy.
Prvý se ozval čas jako hučení proudu. Jan byl živ, chtěl vstáti, a tu pocítil tupou bolest v nohách a viděl ránu, z níž se

řinula krev. Zavolal na Josefínu, avšak nikdo nepřicházel a zatím z otevřených cév se řinula krev. Konečně Jan Josef uslyšel volání a zanechav hry přiběhl k raněnému. Avšak když pachole spatřilo krev, dalo se do naříkání, a doběhnuvši k matce, pro strach a třesení neřeklo slova.
Zatím klid, jenž vane od nejzazší hvězdy, snesl se na Marhoula, že vzal levici do vousaté huby, a nemoha jinak, vlekl se po kolenou. Dostihnuv prahu, omdlel. Když Josefína za chvíli vyšla, ležel na prahu jako Job. Vzala jej do náručí a vlekla na lože, potom mu ovázala ránu.
Všechny světnice nemocných se sobě podobají. Ó, zahrady na stěnách, květy lotosu a mapy širého světa! Strašná nádhera oprýskaných zdí a skvrn rýsuje se, roste a mokvá před brýlemi horečky a nekonečného čekání. Hle, veliký oblak a oheň plápolající, uprostřed nich pak jest podoba čtyř zvířat. Hle, nicotná cesta hmyzu, jak se stala velikolepou. Hospitály, chudobince, vězení, kobky, brlohy chudáků jsou popsány hrůzami příliš smrtelnými, aby bylo lze nazvati je krásou. Vápno je bílé, a přece v Janově komoře září jako duha. Vápenná zrna v omítce zdají se nemocnému vyšší než hory. Josefína pláče a její hlas se prodírá tichem jako hryzení červotoče ve starém nábytku. Těžká hodina napíná nemocného na lože. První, druhá, třetí čtvrt míjí a nepřichází ani lékař, ani smrt. Jan omdlévá, leží, maje paži ovázanou kapesním šátkem, jejž Josefína, otočivši několikrát kolíčkem, utáhla co nejpevněji. Avšak ruka přece krvácí a nové a nové roušky na ní rudnou.
Minulo pět hodin, než se otevřely dveře a vešel lékař. Chlap v koženkách, s vysokou čepicí o podivínském zařízení větracím, jež sám důmyslně strojil celou zimu, chlap zřejmě mrzutý, bral se k loži raněného a usmíval se, neboť řemeslo honilo jeho koženky z místa na místo, nedovolujíc mu ani litovati, ani přemýšleti více, než je nezbytno k radě. Zakoušel jakési hráčské mrazení v zádech, uhaduje povahu rány, dříve než sňal obvazek. Vychrstl svoje nástroje do hrnce s vodou, jenž kypěl na plotně, a vrátil se k Janovi, aby vložil raněnou ruku do bělostné roušky na jeho prsou. Očistiv ránu, šil ji ve dvou vrstvách, ve hloubce a na povrchu. Marhoul nenaříkal, a protože ticho bylo přílišné, lékař se dal do hovoru, mluvě o hospodářství a protahuje slabiky jako Jan, když si zpíval při své pekařině. Jsa hotov, nehorázný utěšitel narovnal selský hřbet a chtěl odejíti. Jan Ukázal pobité nohy.
i "Hrome," řekl lékař, "ty ses zrajtoval, mistře, a to vše v jediné chvíli a bez pomocníka."
"Jezdil jsem na střeše, po tesařských kozách a na břevnu," řekl Marhoul.
Tu lékař rukama doposud krvavýma pozdvihl Janovu nohu, pohybuje úlomky kostí proti sobě, až chřestily a Marhoul řval, a řekl: "To smrdí nemocnicí, Jene." Nicméně, když si byl napřed zhotovil dlahy, přiložil je a upevnil škrobovým obinadlem.
"Dosti," řekl, "jsem hotov a nechci čekati, až si ještě Josefína zlomí ruce, když jimi lomí. Spi dobře, Jene!"
Pal se na cestu, vylézaje z mraku bolesti a scípání, jenž mu zastírá celý den.
Nemoci jsou drahé a Marhoul se strachem počítal: "Tato cesta stojí pět zlatých a pět zlatých stojí vaření nástrojů a dlahy. Jsem dlužen opět desítku, to jest cena tří týdnů."
Nyní se čas mrzácky plouhal. Josefína procitla z leknutí, aby byla zasažena strachem o chleba. Jan ležel a ležel. Nízký strop sypal na něho svoje zázraky, jež jsou jed šílenství. Z vypůjčených peněz zbývalo jen něco málo. Rozšklebená tvář bídy civěla na Marhoula z okna a z kamen a ze všech koutů. Drala se jako povodeň, a nakonec vládla v nadelhotském mlýně skuhravým hlasem a vyzáblou pravicí. Josefína se nadarmo ptala po práci, lenivé paní byly daleko, v Nadelhotách nikdo nepotřeboval ani služky, ani pradleny. Zde byl les a pole.
"Jene," řekla žena, "kterak chceš mlíti, když nemáš ani řemení, ani ostatních nezbytných mlynářských věcí? Kterak chceš péci chléb, když nemáš ani dříví, ani mouky? Co jsme to udělali, stěhujíce se do tohoto proklatého mlýna! Kdybys byl zůstal ve městě dělníkem, byl bys zdráv a já bych snad nalezla práci."
"Ach," odpovídal, "býti dělníkem! Mistři vyplácejí mzdu každé soboty, a jakkoliv je malá, přece dostačuje na chléb i na brambory."
Býti dělníkem. Jan Marhoul nikdy jím nebude, nemá tvrdosti tohoto stavu. Jan si hraje a jeho ustavičná rozjitřenost je daleka kázně. Lítý jakousi oslovskou dobrotou koná devatero skutků, aniž jich rozlišuje. Je zmatené dítě, žebrák, jenž nemaje, co by rozdával, rozdává sebe sama. Nebude dělníkem ani jedinou hodinu, neboť ten, kdo ho najme, učiní z něho svého služebníka.
Bída hořela v domě jako lampa, jež svítí v hrobkách, a koneckonců stala se nudou. "Propast," řekl si Marhoul, "není strašnější než hory, zvykneme si."
Zatím již novotvořená kost spojila oba úlomky a Jan, belhaje se o holi, vyšel. Toho dne Josefína pracovala na panském poli. Srpen byl horký jako dech horečky, v buku se ozýval kos, les stál kolem a kolem. Jan došel ke srubu a poklepával holí na břevno, jež zde doposud leželo, jak bylo spadlo. Pohlížel vzhůru k nosnici, kde vězela tesařská skoba, a vzpomněl si přitom na pohromu v lomech. Tehdy se válely dvě mrtvoly v blátě i v krvi a vřískavý poplach vznášel se nad nimi. Jan se hnal k místu neštěstí hodinu cesty a byl to on a cestář Deyl, kdo oba mrtvé nesli do márnice.
Zastaviv se u jména cestářova, Jan opakoval je znovu a znovu. A jako by jej volal, cestář přicházel.
Jan mohl býti nejmladším synem tohoto pětašedesátiletého muže, a přece byl jeho přítel. Sešli se kdysi na náměstí, Jan byl jinoch s prvním chmýřím na rtu a Deyl již cestařil kolik let. Nikdo z nich si nepamatoval, kdo švihl druhého proutkem po zaprášených nohavicích. Týž oblak se zdvíhal z obou párů, neboť plátěnky pekařovy byly pomoučněny a cestář se brodil silničním prachem. Dopouštěli se stejných pošetilostí a smáli se z plna srdce.
Přicházeje k nadelhotskému mlýnu, cestář sňal čepici se znakem svého úřadu; zdobíval se jí s pýchou, jakkoliv celé cestaření vynášelo mu leda práci a sprosté jídlo. Šel kolébaje se, zástěru kdysi zelenou ohrnul a jeden její cíp zastrčil za pas, takže pravé koleno, celé oklekané, dralo se ven jako ochotník před oponu.
"Jene!" vykřikl, přistupuje ke zdi.
"Jsem zde, jsem zde," odpovídal pekař, tluka svými holemi o srub.
Sešli se podobni milencům, holce a vojáku, jenž se vrací po třinácti letech.

"Jene," řekl Deyl, "vím, jaký jsi nunvář a že se pleteš babám do řemesla, ale nikdy se mi ani nezdálo, že se budeš stínat sekerou na vrcholku střechy."
"Dobrá," pravil Marhoul, "udělám to tedy jinde, myslíte-li, že to bude vhodnější."
Po celou cestu do Nadelhot Deyl povytahoval čtyři doutníky z kapsy kabátu, teď, nemoha již déle čekati, rozehnal se jako kovář, jenž trhá zub, a vybavil je, aby tři z nich dal Janovi.
"Tyto doutníky," řekl, "jsou ze židovské země."
"Cožpak bludař Koterák doposud vzdoruje církvi a nedal se pokřtít?"
Tlachali a opět se smáli, až Deyl vytáhl peníze, které stržil za proslulé hodinky. "Zde jsou," řekl, a vida, že Jan otálí, spěchal. - "Ber a nemysli, že jsem na návštěvě, jdu do vsi."
Těch velikolepých darů, jež může dávati chudý! Přátelství, jemuž je dovoleno přijímati je bez uzardění!
Deyl pokukoval po Janových ranách, nepřestávaje žertovati, neboť za jeho času bylo pravidlo nezevlovati na bolest.
"Sbohem, Jene," řekl, "vidím, že jsi opět chlapík a tvůj mlýn že vstává z mrtvých. Avšak lépe jest nechati vodu vodou a péci, vždyť jsi pekař."
"Myslil jsem rovněž na to," odpověděl Jan, "zřídím pekárnu a teprve později mlýn."
"Nuže sbohem."
"Sbohem!"
Deyl přidal do kroku a Jan, opřen o rozvalenou zídku, díval se za ním, až zašel. Slepice zběsile kdákajíc rozběhla se dvorem a všechny ostatní běžely za ní, v chlívku mečela koza a zdálo se, že mlýn procítá jako zámek Šípkové Růženky.
Jan si naplil do dlaně a nedbaje bolesti, jež se za ním plouhala hůře než otročí okov, dal se znovu do díla. Opět svištěla pila a sekera, doposud zaťatá do špalku, se vznesla a padala, kráčejíc po díle jako udatná setnina vojska.
Malý Jan Josef stál vedle otce; tento chlapeček málem již sedmiletý hrál si s mlýnem jako Hospodin, jenž tvoří svět. Od rána do večera býval na výpravách, hmataje hranatost věcí, chlad, výheň, řídkost vody, výšku i ostrost nástrojů. Poznav všechny tyto věci, znovu je tvořil k obrazu mocného slova.
Klukovství, právě probuzené, štvalo ho dvorem, pustou mlýnicí a opět k splavu. Bylo mu zdvihnouti paži, aby měřil strašné výšiny chléva a okapu, hroužil ruku do vodní sádky nad stavidlem, a nemoha dosáhnouti dna, shledal tuto nádrž hlubší než moře. Nepociťoval nic z úzkostí Josefininých a jeho otec, ozdobený růžovou jizvou, s prkénky na noze, jakých nikdo nenosí, stal se před ním slavným pro pád a krev. Josefina brala Jana Josefa do náruče a tu, tísněn láskou, řvával zběsilým pláčem, protože i v této chvíli chtěl užívati světa sám a sám.
To, co maličký vidí, jest zázrak mnohem dokonalejší než nemocná šalba stropu, do něhož zabodl svůj zrak Jan. Těch čar! Holub létá a voda proudí, každé zvíře vydává svůj hlas a já mohu říci, co chci.
Slova jsou činy moudrosti a Jan Josef zajisté mluvil mnoho a z cesty.
Zde jest suché chrastí a babyka, avšak protože bylo stvořeno pouhé jméno ohně a palivového dřeva, udělám je, tvoře nástrojem a silou lépe než chlap.
Tahal po celý den poleno, jež bylo střídavě kůň i loď, a večer je vrhl do mlýnské strouhy, řídě jeho běh prutem. Tu se vracela Josefina, vidouc ho držeti se levicí olšového kmene, aby tím více se mohl nakloniti nad vodu, vzala jej za ruku a odváděla ho. Dal se do pláče a proléval pro tuto křivdu hořké slzy ve všech prostorách stavení.
Ó, deště pláčů, křiky a hulákání tak veliká, že Jan vstane od stolu a odhodlá se přetáhnouti spratka prutem!
Avšak dnes otec i syn jsou příliš zaměstnáni; když nařezali dříví, šli k potoku nosit vodu a tu se ukázalo, že Jan doposud neunese plné putny, postavili ji tedy do vozíku a přihrčeli s ní k chlívku. Josefina je zastihla, jak plní koryto; byli zmácháni od hlavy k patě.
Dříve než se člověk naděje, mužští zosnují nějakou pošetilost. "Proč to taháte," řekla Josefina, a vzavši nádoby, přinesla je vrchovaté v jediné chvíli.
Toho dne Marhoulovi večeřeli lépe a hojněji než jindy. Jan měl dva doutníky a kouřil.
"Můj bože," pravila pekařova žena, "málem již minulo léto, a doposud jsem si nezvykla v této samotě. Chtěla bych se vrátiti do našeho krámu."
Avšak Jan vrtěl hlavou. "Měj strpení, mlýn ještě stojí a nepečeme chleba."
"I kdybys pekl, komu jej prodáš?"
"Budu rozvážeti se psy," pravil.
Avšak šest posledních měsíců zviklalo Josefinu u víře. Práce na panském poli podobala se příliš staré robotě a ten, kdo ji koná, nemůže míti planých nadějí. "Deset korců pole a kráva," pravila, "bylo by mnohonásob lepší. Žel, měli jsme je a již nemáme."
"Budeme je míti," děl Jan, a vdechuje kouř doutníku, skvěl se radostí.
Od toho dne, ačkoliv to lékař dosud nedovoloval, Jan již chodil a vykonával všechnu práci. Chtěl vypáliti pec, a protože měl málo dříví a mlýn stál u lesa, Jan kradl. Toto počínání, jež by byl zajisté zavrhl, kdyby byl dosud pekařským mistrem, mu nyní působilo radost a vyražení. Vzal suchou osiku, a co více, bral dřeva z vyrovnaných metrů, a pále označená polínka pod svou polévkou, smál se hajným. "Čichejte, odkud je toto dříví, ohledejte udupanou půdu kolem osiky a pusťte se po stopě. Nebojím se, že byste jí nalezli, neboť není. Vlekl jsem souš po šedé skalce k břehu a odtud ji nesl potok až do mlýna."
Avšak přece na druhý den po krádeži vyrovnaného dřeva přišel do nadelhotského mlýna hajný. Jan seděl na zápraží, maje nohu doposud v deskách.
"Dobrý večer," pravil hlídač, "nuže, jak se vám vede?"
Jan odpovídal: "Jakmile vstanu a budu choditi, vše bude jiné. Paris je bystrý potok a jeho voda je stálá. Co bych si mohl více přáti, když mletí bude až přespříliš."
Hajný si chviličku popovídal, a vytrhnuv z kořene všechnu pochybu o Marhoulově poctivosti, odešel domů. "Mýlili

jsme se," řekl lesnímu správci, "mlynáři nekradou dříví, ale mouku, a tento chlapík je mimoto chromý, nemůže přes práh, jak by mohl jíti do lesa poraziti strom?"
"Dobrá," pravil revírník, jemuž venkoncem nezáleželo na krádežích, "bude to někdo jiný." A strážcové lesa dali se na obchůzku nemyslíce již na zloděje, ale na své věci. Pušky stály jim na zádech jako ocasy jalových psic. Šli a šli, neboť takto chodíce, ustavičně ohroženi vlastní ručnicí, vydělávali chléb. Nikdo z nich nevystřelil ani na havrana, tím méně na zvěř o podzimním honu. Vévoda četl patrně v některé ze šlechtických knih, v nichž leží vzdělanost a mrav a vědění tohoto stavu, že kavalírům jest milovati honbu, a tak obávaje se, aby nebyl méně šlechticem, jal se plniti ze všech sil krutou povinnost. Plouhal se lesem a dral se houštinami, zůstavuje s bolestí chlupy na prutech ostružinových. Běda myslivci, jenž by snědl vévodova zajíčka. Běda pytlákům, avšak ten, kdo nechal zvěř zvěří a porazil souš nebo borovici, jež lezla z řady, nebyl pronásledován s přílišnou horlivostí.
Blížil se měsíc říjen a doba mlácení obilí. Janova pekařina byla zchystána a chybělo jenom peněz, za něž by bylo možno koupiti mouku a péci. Jan, vraceje se z nádeničiny, stavil se namátkou ve statku, kde spravovali žentour. Ukoptěný sedlák, vida Marhoula, s klením udeřil francouzským klíčem, řka: "Již dosti toho ďábelství, strávil jsem celý den prací a nic jsem nespravil; pošlete pro zámečníka!"
"Pokud vím, složení žentouru jest jednoduché," řekl Jan.
"Po čertech jednoduché, jsem okouzlen touto jednoduchostí; u všech všudy, Jene, ty se mi vysmíváš!"
Jan neodpověděl a dal se do práce. Zvedl ozubená kola a veden spíše jakýmsi řemeslným hadačstvím než znalostí uvolnil osy a očistiv je složil stroj dříve, než minula hodina.
"Jsem hotov," řekl, otáčeje ojí.
Žentour byl spraven. Pekařův důmysl stál zde podoben sloupu, jenž ukazuje cestu bezradným oslům, a překonaný sedlák se udeřil přes kapsu. Řekl: "Vím, Jene, na čem jsi, vím, že potřebuješ obilí, a jsem hotov ti půjčiti deset metráků."
"Nuže dobrá, těch deset metráků je vše, co potřebuji."
Zdálo se, že Marhoul konečně stojí a že z jeho pádu a z jeho nedostatku vzešlo mu naučení, avšak nebylo tomu tak. Jan zůstával tím, čím byl.
Znáš chrapouny, jež zkřivila chamtivost a tisícerá svinstva jako houžev a kleč? Znáš jejich obyčej počítati peníze každého dne? Rozpálená prchlivost, stíhající bez poshovění polní pych, i horkost hněvu těchto ohavníků jest spravedlivější než tvoje odevzdání náhodám. Hledí si prospěchu, dokud tě zcela nepokrývají neduhy a rány, hleď si svých věcí!
Avšak toto napomínání daleko nebylo tak mocné, aby pohnulo Janem; začal péci a žhavá pec rozpalovala mu hlavu. Opět zpíval, opět voněl chléb a vracely se staré časy.
"Josefíno," řekl pekař, "všechno, co se zdá býti pohromou, všechno, co kruší lidi, není nic než radosti nesrozumitelné."
"Snad, snad," odpovídala Josefína, "avšak pojďme již spat, zbývá ti sotva pět hodin, chceš-li vyjeti již o čtvrté."
Jan svlékl kabát s vestou jediným pohybem a vrhl se na lože i do spaní jako sebevrah, jenž skáče do divého proudu. Nyní spí. Obraznost i skutečnosti jsou v Janovi pomíchány jako kvas a kouzla v díži čarodějníkově, věčně kypí, věčně nabývají, a přece nejsou nic než nesmysl. Místo aby se staral o svůj chléb, Jan pečoval o mlýn, a chybělo maličko, aby na svých rozvalinách byl již obnoven. Místo aby požádal peněz od svých dlužníků, jimž kdysi cpal kapsy, místo aby se rozpomněl na ty, kteří se válejí v penězích, Jan o hladu podělkoval a dlužil se grošíček ke grošíčku. Uvnitř jeho hlavy děly se jakési hostiny nesmírného veselí a smíchu; byl kliden a šťasten. Dokud ležel nemocen, v těch chvílích, kdy se třásl netrpělivostí, v těch chvílích, kdy civěl na otevřenou pláň času, nemocný Jan poznával, že mimo jeho mysl není příčiny k radosti. Tehdy se mu zjevoval svět rozeklaný jako vidlice ďáblova, viděl panskou zemi, úzký okrsek dělníkův i výšiny vlády. Avšak to vše zapadlo v zapomenutí, jakmile Marhoul vstal a spatřil plynoucí vodu, holuby a psa, jenž se žene k lesu s ocasem zdviženým. Den se svou sháňkou byl Janův ráj. Zdálo se mu sdostatek krásným, že lze postaviti palec proti čtyřem prstům a dotýkati se věcí, zdálo se mu neobyčejným, že jsou zvířata, ryby a ptáci.
Druhý den ráno Jan vstal opravdu o čtvrté a zapřáhl oba psy do vozíčku. Don poštěkával a fena Bosko, větříc jakýsi dobrý pach, jenž bohužel kráčí vždy před psy a vždy rychleji, než mohou běžeti, stála v prostraňcích rozhodnuta, že pomine tohoto svodu. Jan se opásal čistou zástěrou a umyl se v potoce Paris; byla doposud tma, neboť zima se již přibližovala. Na odchodu Jan vešel do světnice pro hůl. Josefína se právě oblékala.
"Nevstávej, zůstaň spát, je příliš záhy."
"Snad bys neodešel bez snídaně?" odpovídala.
Bylo jí rozdělali oheň a Jan čekal. Ráno za okny probodávalo temnotu rohem již připraženým a noc ustupovala. Jan snědl polévku a krápět vynesl psům.
"Sbohem!"
"Sbohem," odpovídala Josefína a spřežení vyrazilo ze vrat. Přejeli přes ubohý most a něco třpytu a zrcadlení hnulo se v ranních vodách. Noc pohledávala, ozvalo se káně, z houštin jakýsi hles a potom ropotání po strniskách. Don, maje čenich až u země, snažil se očichati tento velikolepý děj, avšak vozík skákal za jeho ocasem, rachotě tak sprostě, brče, skřípaje a kokrhaje, až povstala pro strach všemu živému vysoká vlna tohoto povyku. Psice, břicho málem v prachu, nevšímala si světa, táhnouc ze všech sil. Jan tlačil vozík a co chvíli vykřikoval na Dona; znamenal s nelibostí, že jeho starý pes sotva napíná prostraňky, zatímco psice, jež teprve nedávno uvykla choditi před vozíkem, se dře. Nicméně jeli.
Bylo půl šesté, když dorazili do prvé vsi. Robota prodrala se již nocí a rachotila rumpály a studničními vědry. Slouha hnal dobytek na pastvu a z chalup lezli zedníci na městskou práci. Jim nebylo možno prodávati chleba, neboť měli uzlíky a baňky plné kávy; Jan se zastavil v rozpacích.
"Kam jedete, Marhoule?"
"Prodávám chleba," odpovídal.
Schválně otálel a vrátil se celou vsí; tu ho napadlo, aby sňal plachtu z bochníků, a učinil tak, bral se pomalu mimo

stavení a otálel před okny i vrátky přeje si, aby psi zdvihli štěkot. Tu se octl před vozíkem chlap, ještě od včerejška nebo již záhy podnapilý, a jako by znamenal Marhoulovu tíseň, vyptav se Jana, jal se křičeti na celou náves: "Chléb! Čerstvý chléb!"
Dvě ženské koupily si po bochníků, potom přišlo dítě a Jan, přijav peníze, dal mu opět pecen.
"Tak pekaři," řekl opilý člověk, "vy jste řemeslník a já jsem starý voják." Řka to, vrávoral dále, nestaraje se o Janův obchod.
"Chléb, čerstvý chléb," opakoval Jan, pozvedaje svého hlasu, avšak bylo mu projeti celou ulicí, aniž prodal více než jediný. Konečně jakási baba, jež měla na konci vesnice krámeček, smradlavý jako malé peklo, krámeček s dvěma hrnci povidel, cibulovým věncem, stroužkem česneku a balíčkem Franckovy cikorie, koupila pět bochníků. Vlekouc je, jako mravenec vleče pavouka, vzdychla: "Kdybych vás neznala, Marhoule, nemohla bych nic koupiti; což kdyby byl chléb špatný a zbyl mi?"
"Ty bochníky, kterých neprodáte, vezmu si zpět," řekl Jan, "přijedu třetího dne a opět se u vás zastavím."
Koupě byla smluvena a pekař mohl jíti. V této vesnici již neprodal nic a bylo mu putovati dále. Navštívil dvě samoty a odbyl zde po dvou chlebech. Konečně přitáhl svůj psí vozík k mračskému rybníku; vedle se stavěla státní silnice, jež blíže Kamýka mela překročiti vltavské údolí a spojiti západ s východem. Tratoliště vod sotva slinila dno rybničné jámy a od hráze k hrázi se válela houština zápachů, sahajíc větrem v šíř i dál. Kraj se hrbil, zvedaje se tu pahorkem, tu skalkou. Pole oblézala vršky, točila se a nikde nebylo rovného místečka. Jako když chlapec na křivé housle napíná strunu, bratránci, dělníci silnic, natahovali touto krabatinou cestu, tu se plazila stavba ještě nízko a tu se zvedala jako zvíře napolo probuzené.
Bratránci, dělníci silnic, děti a starci, mužové všech stáří a nemocí a všech tvarů neštěstí, osmahlí chlapíci, ti, jež odrala bída, chasa břich vydutých, natisíckrát rozpáraných hladem, veselí a veselí, jak tomu bývá u národa z nejubožších, kamarádi svobody, jejichž jeden střevíc značí sever a druhý jih, ožralové, žháři, práči, smilníci, lůza, jak se jim říká, nebo pracovní sbor, jenž by zasluhoval velikého jména, jež by obsáhlo moře jejich úrazů a úhon, žalů a bolestí, - tito bratránci, když Marhoul přijížděl, právě snídali. Přišel mezi ně jako chudý k chudým.
"Hola," vykřikl chlap, jehož pěsti se hranatily na koncích paží jako kladiva, "hola, starý, kam se hrabete s psím potahem? Náš šenkýř se vyzná zajisté dokonaleji v míchání břeček a zná lépe jména, jež by jim měl dáti. U všech všudy, není-li vaše pálenka aspoň tak perná jako políček, neprodáte ani kapky!"
"Pálenka?" pravil Jan, "prodávám chléb!"
"Tu to máme, chléb, slizký a olezlý, se stopami švábů, bez soli na horní kůrce a bez kotvy, s níž jej jím nejraději." Řka všechnu hanu chasník skrojil Marhoulův chléb.
"Není tak zlé toto žrádlo a páchne po slanině," řekl mezi dvěma sousty.
"Rozkroj pecen na části a prodej mi čtvrtku," pravil jiný chlap, "není radno míti přílišných zásob."
Marhoul krájel, obstoupili ho v kruhu a brali chléb, aniž Jan věděl kdo.
"Ouha, nemohu vám dávati chleba bez peněz."
"Zajisté," odpovídali, "zaplatíme, ale věř do soboty."
Vozík byl již prázdný. "Máte dvacet osm mých bochníků," řekl Jan, "a bylo jich čtyřicet, když jsem vyjel z domu, prodal jsem vše. Čtyřicet bochníků! Kdybych je prodal každý den, mohly by býti podstatně těžší."
"Ty je vážíš?"
"Vážím mouku," odpovídal.
Jest jakési přikázání, jež zní: "Nepokradeš!" Kdyby byl Marhoul hlídal, zajisté by mu tato cháska byla nezaplatila ani polovinu chleba, zajisté by byla kradla, avšak Jan dal svůj krámek napospas. Protože se svěřil s celým svým majetkem do jejich zlodějských rukou a neřekl nic mimo to, že potřebuje peněz, bratránci, jako by uhadovali jeho výjimečné obchodování, zaplatili mu, zůstávajíce dlužni jen za dva chleby. Když jedli, Marhoul se posadil na prázdný vozík a poslouchal je.
"Myslím," řekl kdosi, "že ti nedovolí dojížděti k nám se psy, u čtrnáctého kilometru máme kantýnu a tato kantýna je polírova."
"Pah," pravili jiní, "je to chlívec a jsme syti polírových vuřtů a kančího špeku s houskami, jež zmrazila ledová pec sotva do žlutavá a jež se uvnitř mažou jako sýr a páchnou ztuchlinou. Proč by nemohl tento strýc prodávati chléb, který - jakkoliv je neřád jako vše, co se prodává - přece, jak se zdá, je z těsta, a nikoliv z pomyjí."
"Nuže, přijeď opět, a jestliže seženeš rosolku, jaternice a špekvuřt, přines vše!"
Jan krmil psy, Don se oháněl ocasem, polykaje žvanec, a Bosko již sprala svůj díl.
"Och, jaternice," řekl pekař, "kde bych je vzal!"
"Nikoliv v lese, nikoliv jinde než v prasečím chlívku, máš doma jistě vepře a oboukanou svini a padesát nedělí do roka si mastíte hubu!"
"Kdybych měl prasečinec," odpovídal, směje se, "pozval bych vás o vánocích na vepřové hody."
"Jen se nerozháněj příliš, kramáři, jako jsi ty, zavrtají se o svátcích do talíře a nevidíme je až po Novém roce."
"Jsem pekař z nadelhotského mlýna," řekl Jan, "přijďte k nám do toho prožluklého mlýna, jenž stojí a uskřinuje potok Paris, jako zastavené hodiny uskřinují čas."
"K ďasu, ty pápěrko," křičeli naň, "snad nejsi mlynář?"
Byl tedy nucen vypravovati a tu ho přerušovali. "Podíval ses na dno svého štěstí, nicméně ti dosud zbývá mnoho způsobů. Mlýn, třebas rozbitý, není silniční barák ani parta, jež se vláčí po stavbě silnic a tratí."
Zatím minula půlhodina a dělníci se chopili svých motyk a kar. Jan usedl na vozík a psi se rozjeli z vrchu dolů.
Doma Jan kladl zlatník vedle zlatníku a peníz vedle peníze, tvoře z nich soustředné kruhy.
"Není jich dosti?" řekl Josefině, "prodal jsem chléb téměř bez námahy, nebyl jsem nucen vyvolávati jako okurkář nebo

prodavač vápna, vždyť na stavbě u mračského rybníka jsem prodal dvacet osm pecnů. Dvacet osm pecnů na jediném miste!"
Vida ženin údiv, Jan si pospíšil chvástati se a řekl o silničních dělnících mnoho nepravd. Avšak ať tomu bylo jakkoliv, ať byli tito mužové vybíraví, ať byli žraví, Jan mohl spoléhati, že budou jísti denně jeho chléb. Tak věci pekařovy se měnily a zdálo se, že bude živ, aniž žebral. Josefína nerozuměla tomu náhlému štěstí a zdálo se jí, že zapadne kteréhosi dne se sluncem a již se nevrátí; několik měsíců bídy naučilo ji báti se a čekala každého dne s bázní na Janův návrat. Ale opět a opět býval vozík prázdný a Marhoul přinášel hrst peněz.
Jaká náhoda a jaké nedopatření může zvrátit sudbu! Cožpak nebylo předurčeno, abychom přebývali v městě a v domě, jenž po dvě pokolení byl Marhoulových? Cožpak Janovy chyby byly veliké? Nebyla to mizerná a nicotná opominutí, jež je zbavila bydla i starého míru?
"Och," vece Josefína, "abych se nyní bála říci ano i nikoliv, abych rozvážila každý krůček a každé kývnutí rukou. Poryv myšlenky, jenž letí k zámku, snad udeří v tvář ředitele a on nás vykáže z domu. Všechno, co konáme, je stavba osudu a jeho sloupy jsou útlé. Nemohu býti dosti opatrná ve volbě, nemohu dosti bedlivě spočítati ani vydání, ani peněz, které přináší Jan."
Josefína se vzdalovala od manžela, měnic se, zatímco on zůstával, čím byl.
Napadlo sněhu, práce na silnici byly přerušeny a pekařovi zbývalo pokaždé třicet bochníků.
"Jsme v koncích," řekl, "dělníci odcházejí a ti, kdo zůstali, jsou rozptýleni v lomech, a až sejde sníh, budou tlouci štěrk; ale nemyslím, že by mohli kupovati náš chléb, neboť se zadluží po vesnicích." Teď také nebylo možno zapřahati psů do vozíku. Jan zrobil saně, ale Don a Bosko zapadali do závějí, neboť měkký sníh se bořil pod jejich příliš útlými tlapkami.
Nezbývalo, než aby Jan vlekl náklad sám, i vyjížděl za noci a za noci se vracel; dostihl vzdálených vesnic a vykřikoval svoje zboží jako okurkář a jako prodavač vápna. Mrzl a opět pil kořalku. Tak minulo deset dní. Konečně Josefína spočítala výdělek a řekla:
"Jene, řemeslo se nevyplácí. Dvakrát v témdni pečeš chléb, je ho málo, a přece se neprodá. Kdybys měl kupovat všechno dříví, ani bys je nezaplatil ze svého výdělku."
Jan mlčel. Jeho tvář hasla a opět se rozněcovala. "Probůh," pravil, "jestliže ani toto pekařství není dobré, co jest dobré? Zítra vstanu již o čtvrté a dorazím s chleby až do Benešova; proč by lidé nekupovali venkovského chleba?"
"Můj chléb, můj chléb," opakoval Jan, a vítr, jenž věje z pásem štěstí, vzdul jeho bláznovský plášť. Viděl se, jak prodává. Hle, rozbil stánek na tržišti a dále v ulicích a před svým domem na jižní straně náměstí. "Zde jsem, pekař vracející se do svého města! Rozmyslete si svoji nepřízeň, kupujte chléb, nad nějž není, vyjděte mi vstříc, spěchejte pro Josefínu i pro našeho syna a veďte nás u vítězoslávě! Chci se vrátit, nikdy jsem neživil hněvu proti vám ani proti tomuto všivákovu, jenž přece jen zůstává mým mistem. Nechtěl jsem říci, že správce Čížek je zloděj, a vím, že jeden každý z vás aspoň trochu je dobrák. Ach, stará pec je lepší než nynější, vraťte mi ji, vždyť nepřestala býti mou. Vycházíval jsem před vrata, maje oči oslepeny jejím bleskem, a přece jsem vás poznával, vás všechny, kteří jste šli křížem přes náměstí i po chodnících; viděl jsem, neboť vás znám, a doposud uhaduji, jak se šouráte v pantoflích kolem stolu, a slyším vás hovořiti: Vyjdi, Jan Marhoul prodává chléb, vyjdi a kup bochník i sypané housky."
Ráno vstal, a zapřahnuv se, táhl do města; za ním se smykaly saně jako prokletí. Když dojel, nevyhledal svých přátel jako jindy. Den byl mrazivý a Benešov drkotal zuby.
Tato pouť byla tak velmi marná a pitomá. Komu Jan mohl ve městě prodati chléb? Snad by byl odbyl bochníček v hospodách a některá chudá žena snad by si byla rovněž vzala pecen, avšak k tomu konci pekař byl by musil choditi dům od domu. Namísto toho Jan protáhl čtyřmi ulicemi a postál na náměstí. Jeho ruce zkřehly, nepřemýšlel, a přece znamenal kyv jakéhosi vahadla, jež rozhoduje. Byl opilý zimou i útrapami a svět nesahal dále než k prahu jeho vědomí. Prodlel nějakou chvíli před zamrzlou kašnou, potom se hnul k domovu a za ním opět skřípaly saně.
Vrátil se domů ubožejší než kdykoliv předtím. Mrazivé dny se vrstvily jeden na druhý a zároveň s nimi vyrůstala bída. Marhoulovi již neměli ani bramborů, ani mouky. Jedli svůj starý chléb a chlebovou polévku.
Prosinec, leden a únor, tři měsíce se valily jako noc, jež nemá rána. Byla to díra v čase a na dně této díry spali a hladověli. Tiše, bez strašných úkazů, bez hřímání, bez nebeských znamení a volání sýčka, níže a níže padala tato pohroma. Josefína pracovala i Jan pracoval, avšak co je to, krásti v lese? V revírech vévodských nerostly ani palmy, ani chlebovníky. Někdy se chytil zajíc, jenž vřeští v oku, a Jan jej vzal, někdy prodali ve vsi nadelhotským sedlákům poslední kusy nábytku a jedli. Byla hladová zima a noc, nebe sněžilo, čas sněžil a chromí tuláci mrzli uprostřed pláně. Je zimní noc, je marné volání.
"A kdyby byl červnový den," řekla Josefína, "a kdyby celé náměstí stálo kolem našeho hladu, volali bychom marně, ledaže by všichni chudí řvali s námi."
"Ano," odpověděl Jan, "avšak chudí jsou němí právě tak jako ty a já a jako Rudda. Konečně, kdybys všechny chudáky podělila dukátem, co by se stalo ? Měl jsem peníze Deylovy a peníze Ruddovy, kde jsou? Síla vládnouti penězi je bohatství, ale peníz sám jest jenom znamení této síly."
Zatím přibližoval se čas placení nájmu a Marhoul vstal, aby šel do zámku. Konal touž cestu jako před šesti měsíci, ale místo tehdejší naděje plnily jeho mysl obavy. Několikrát sešel z cesty, a když konečně přece procházel zámeckou branou, byly jeho nohy těžké jako jeho srdce.
Řediteli panství bylo známo, jak se vede nájemci v rozbitém mlýně, věděl o správkách i Špatných výdělcích, ale přece nepochyboval o zaplacení nájmu.
Když Marhoul vešel, ředitel rozmlouval s úředníky, a spatřiv Jana, posílal ho platit k důchodnímu. Ale Marhoul otálel.
"Nepřinesl jsem peněz," řekl, "nemám jich."
Ředitel vzhlédl a jeho pohled kráčel k Janovi jako zatracení na hříšníky.
"Jakže?"

"Nemám peněz," odpověděl Jan hlasem, jenž se nechvěl.
Tu horlivost panského sluhy vykřesala nové jiskření pohledu a z Marhoulových úst do třetice se ozvalo: "Nemám peněz."
"Spravil jsem váš mlýn, a kdybych měl dosti prostředků, abych si opatřil hnací řemeny a součástky, jichž nelze spraviti, bylo by možno vpustiti vodu do žlabu."
"To vše je mi lhostejné, nenajal jsem vás na tuto práci."
Jan řekl: "Když jsem vás žádal o nadelhotský mlýn, pane, byl jste shovívavý."
"Ano," odpověděl, "a vy jste té shovívavosti zneužil. Ted minulo šest měsíců, platte!"
"Jestliže nemohu, co učiníte?" pravil Jan.
Ředitel byl na rozpacích a vteřina stála nad jeho ústy jako kladivo v zenitu kovadliny.
Řekl: "Kdyby byl mlýn můj, snad bych váhal vypověděti vás uprostřed zimy, ale jsem správcem statku vévodova; platte, jakož jste povinen, a nezaplatíte-li, budete soudem a mocí vystěhován."
Nyní nezbývalo než udeřiti Jana ve tvář a vykázati ho, avšak ředitel nebyl tak důsledný, zahrabal svůj rypáček v hromadu papíru a měl se ke psaní.
"To je vše," řekl.
Marhoul odpověděl: "Nemám, kam bych šel, a budu čekati, až se stane všechno, co jste řekl."
Vracel se sněhem a jeho střevíce zanechávaly dvé ubohých stop. Bylo mu jíti; Šel, maje všechnu pozornost obrácenu k otiskům spravovaných bot.
Les byl bílý a lán byl bílý. Krkavci letěli k sýpkám a nízké slunce trnulo nad obzorem.
Konečně byl doma a jal se vypravovati. Josefina se zhrozila.
"Bylo by marné prosit," řekl, "vévodský správce je příliš dbalý svého úřadu a panská pokladna si toho žádá."
"To znamená soudní výpověď."
"Ano," odpověděl, "postěhujeme se z Nadelhot, jako jsme se stěhovali z Benešova."
"Tím hůře, Jene, což jsi nemohl prositi, aby nám poshověl?"
"Nešlo o slova a mohl jsem říci cokoliv, když bylo třeba jen peněz."
"Nuže," pravila Josefina, "proč jsi ho neudeřil!"
Avšak Jan myslil, že je příliš záhy zoufati, ještě jsou doma, bude noc a zítřek, aniž se něco změní. Ještě nenastal poslední den.
Tvář strašidla, když se usadilo v čele stolu a jí s námi a líhá s námi, není tak děsná. Jan stal se přechovavačem bídy; kladla kostlivé ruce na jeho prsa a jedla s Janem Josefem z jednoho talíře. Bez krve, oděna všedností, civí ze šerého kouta, a vida ji, nikdo se nezajíká hrůzou. Je zde. Skučí, sípá, chraptí a chudí znají již tyto hlasy. Opět přijde soudní vykonavatel a Marhoulovi potáhnou svých pět švestek dál. Bída bude sledovati jejich káru a zakráká. To jest dům a cesty chudých. Josefina by mohla plakati dnem i nocí, avšak jest mnoho práce v kuchyni a denně jest jí činiti zázrak oběda.
"Jezte," praví, když polévka jest již na stole. Slaná a vroucí polévka nastokrát lepší než slzy.
Den stíhán nocí vleče se za dnem a nepřichází žádné správcovo psaní.
Až po měsíci.
Poté bousovský mlynář Němec přijel do Nadelhot párem koní, a prohlédnuv mlýn, řekl Janovi: "Najmu jej, avšak nejsem tak bláhový, abych se uvázal platiti peníz, jenž byl vyměřen vám. Jakkoliv je tento mlýn trochu zřízen, za mnoho nestojí, chci to však zkusiti. Pokud jde o vás, snad se dohodneme, nepomýšlím stěhovati se do samoty, bude zde stárek Durdil, a chcete-li, vy."
"Velmi rád," pravil Jan.
Bousovský mlynář byl chrapoun, jeden ze hřbetů, již nosí v koženkách prkenici napěchovanou stovkami a škrtí groše. Na jeho hlavě temenily se chlupy, stékajíce až na kabátec, a z nečisté huby draly se zvuky polnice. Vřískal jistotou, vytrubuje svou vůli po všech koutech.
"Zůstaňte zde," řekl Janovi a sám prolezl celý mlýn.
"Budete bydliti v jedné světnici, druhá komora bude stárkova."
"Dobrá," odpověděl Jan, "ale řekněte mi, za jakých podmínek a jak mám pro vás pracovati."
"Budete péci chléb, dám vám mouku a vy budete odváděti každého druhého dne čtyřicet bochníků chleba určité váhy; pokud jde o palivo, ještě se rozhodnu."
Věc dopadla v ten rozum, že Marhoul se stal mlynářovým tovaryšem, aniž měl jiné mzdy mimo světnici a právo péci z Němcovy mouky několik málo chlebů pro sebe. Avšak Jan nemohl nepřijmouti nabídky.
"Zahrada a těchto několik stromů za mlýnskou strouhou jsou mé, leda byste je chtěl získat za zvláštní nájem."
"Tato pláňata?" pravil Jan, "nedbám o ně."
"Jestliže se staráte jen o to, co vám nese užitek, nehodíte se příliš pro můj mlýn," řekl vousáč.
Jan odpověděl: "Věru, pane, nic si nepřeji, o nic se nestarám, než abych vydělal aspoň padesát zlatých. Pracoval jsem příliš dlouho ve mlýně zdarma a trochu jsem se i zmrzačil. Myslím, že byste nenajal nadelhotského mlýna před rokem, kdy tato trouchnivějící břevna nesla kryt, dokud ještě teklo střechami a na půdách hnila podlaha."
"Hotovo," děl mlynář, "nejste k ničemu nucen a můžete odejíti, líbí-li se vám. Avšak tento sad, ploty, zídky a celý dvůr nesmí zůstati v ubožáčkem stavu, v jakém jsou nyní. Považte a rozhodujte se, co jest lepší, zůstati, nebo jíti? - Nuže, Marhoule, vezměte zjara zednickou lžíci i pilu a dejte se do práce; až bude čas, připomenu vám to a rovněž i stromy."
Řka to, mlynář položil velikou ruku na rameno Janovo; Jan mlčel. Znenadání vzpřimoval se v něm jakýsi odboj a zvedala se slova, jež hrozila rozbíti dohodu sotva sjednanou, avšak tu přišla Josefina a Jan nepromluvil. Tak byla hotova mrzácká smlouva mezi Janem a mlynářem Františkem Němcem. Vousáč se otřepal, přežvykuje dobré pořízení,

zalezl do bryčky, když byl dříve řekl i Josefíně, čeho si od ní žádá.
"Jeď," volal, a dvé koní dalo se v běh.
Jan, patře za ním, řekl: "Hle, tento mlýnský vlk, jenž by měl přebývati ve výhni pekla, mizí, jako by vjížděl do sněhového nebe."
Tímto dnem skončilo se bídné a kormutlivé období Marhoulova nájmu, za něhož si Jan získal jména nesvědomitého dlužníka. Sedm hubených měsíců podobalo se sedmi kravám ze sna faraónova. Co bude dále? Navzdor špindírskému mlynáři Jan čekal s hnutím nové naděje.
Zanedlouho přijel do mlýna stárek; nevšímal si valně ani Nadelhot, ani Jana a jal se snášeti do své komory, co bylo jeho. Vojenské lůžko, ranec peřin, skříň a smetiště, o něž měl největší péči. Jan vypravoval, avšak z tohoto muže nebylo možno dostati slova, táhl svou bednu, v níž se strakatila divá směsice krámů, přikyvuje mlčky k Janově řeči. Byl asi čtyřicítiletý, vyzáblý a odlesk nemoci, jež stíhá dělníky jeho cechu, znamenal mu tvář.
Konečně Jan přinesl poslední kufr haraburdí a nový příchozí, když usedl na lože uprostřed světnice, měl se k hovoru. Řekl: "Nebudu vám překážeti, Marhoule, nehledám nic než místo pro své věci. Jsem nemocen."
"Ach," řekl Jan, "není nemoci, jež by se svým časem nespravila; nač myslíte? Svět i Nadelhoty jsou příliš krásné, abyste v nich byl smuten."
"Pah," odpovídal, "my, jež uskřípla smrt a jejichž plíce sprala do poslední špetky, nejsme již chrabří. Viděl jsem chudáky pozvedati se nadějí i na smrtelném loži, avšak sám jsem moudrý nemocný."
"Jakže, sotva jste přišel, sotva jste se dotkl mlýna, jenž na vás čeká, sotva ovát naší končinou, již ji zatracujete? Což je hrobem, a vy sám, což nejste živý uprostřed svých věcí, jež jsou tak rozmanité? Vaše pokora není než mátožný běs, jenž prchne na sto mil, až se mu postavíte tváří v tvář. Chtěl bych býti chasníkem, jenž má dosti prostředků, aby rozhýbal tuto rachotu, zní větší jistotou než slova."
"Nepřišel jsem tak z daleka," odpověděl nemocný, "abych nevěděl o Nadelhotách málem tolik co vy, mistře, znám i vás podle vypravování."
"Ano," přisvědčil Jan, "nyní už po několik měsíců, po něž mrzne, máme svízelný život, avšak předtím prodal jsem dosti chleba a neměli jsme nedostatku."
"Vím to," řekl stárek, "tec? mlynář bude prodávati váš chléb na táž místa."
Jan vstal, a jako by byl silen, tázal se, žádaje zprudka odpovědi: "Kde?"
"Na mračské silnici."
"Myslil jsem si to," pravil Jan, "chce mne tedy zbaviti všeho výdělku. Bude prodávati chléb z mé peci mým zákazníkům a nakonec mne donutí, abych jel se psy a rozvážel jej jako tehdy, dokud býval můj."
"Bousovský mlynář," řekl stárek, "není nadarmo dvakrát hrbatý."
Od tohoto setkání s vousatým Němcem Jan poněkud zmoudřel, poznal žravost, lakomství a krutost tohoto obejdy, jenž nebyl nic mimo veliké klubko střev a plechovou hubu porostlou vousy.
"Němec, odřihost a škrtič troníčků, je výjimka mezi ostatními, neboť nikde jinde nemají závory na hojnosti sýpek, když chudý s mošničkou jde si pro mzdu. Bousovský mlynář je mimo společnost, a tím spíše ať mě zle neodhání, aby moje čekání se neobrátilo v hněv. Jsem chud, ale již vím, čím jsem, a nebude-li chtíti zaplatit mzdu, rychle mu vrátím, co mi dává. Viděl jsem zlostníky i lakomce, byli zelení svou vášní a nepodobni lidem, avšak tento vlk praví se býti mlynářem!"
Janovi se zdálo, že draví lidé nejsou lidmi, zatímco těchto zrůdných výjimek jsou širé a hluboké lesy. Pokud Jan byl pekařským mistrem, nepoznával těchto vražedníků, neboť nepracoval za mzdu.
"Jene," pravila Josefína, "zdá se mi, že obracíš, nikdy jsi nevymáhal ani dluhu, a nyní žádáš více, než ti bylo slíbeno."
"Nikdo nebyl mým větším dlužníkem než mlynář a nikdy jsem neztrácel více," odpověděl.
Po pět let Jan zůstal v Nadelhotách Němcovým pekařem, po pět let se vlekl tento spor a pět let rostlo vědomí křivdy. Za dveřmi, na něž byla přistavena skříň, po celé noci naříkával nemocný stárek. Ach, lože souchotinářovo, louže strašného potu, jámo jen stěží přikrytá, jež každé chvíle hrozíš otevříti se do hlubin hrobu. Avšak nemocný Durdil přece vstával ze svých hrůz a měl se k malátné práci. Tu přicházel Jan a dělal s ním. Bylo mu nositi pytle, sypati obilí, spouštěti a zastavovati mlýn.
"Jene," říkával, "kdybych nebyl u tebe, náš mlynář již dávno by mne vyhnal, vždyť konáš více než polovinu mých prací."
Jan se smál. Mlýn klepal, pec žhla a nad nadelhotskými lesy vzlétaly dny jako oheň a mračno a mráz. Při světle tohoto času Jan byl šťasten. Výšiny se nepozvedaly, ani se neotvírala propast pod jeho nohou, zůstával na svém místě, jsa téměř uzdraven ze svého bláznovství. Čtyři sedali ke stolu: Josefína, stárek Durdil, Jan a Jan Josef. Jedli polévku a všechno, co lze vařiti z mouky, jedl i nemocný, neboť kolem mísy býval shon. Tak hodovali, sytíce se jako ti, kdo poznali hlad.
Janu Josefovi bylo již jedenáct let; stal se mládencem z těch, již jako andělé z toulců štěstí metají šípy po všem, co vidí. Zedraná čítanka s jakýmisi nevýslovně špinavými sešity, stažená řemenem, visela na hřebíku a z ní čouhalo pero s nožičkami roztaženými, jako by věčnost kráčela do Říma. Jan Josef byl více skotákem, kočím a práškem a nezbýval mu ani okamžik času, aby pohrávaje si s násadkou, hotovil učitelské čmáranice. Vstával o páté, a sotva se oblékl, vyháněl kozu, aby ji pásl až do sedmé. Často hnával vemenatou straku daleko z dobré pastvy a málem až k nadelhotské vsi, aby se setkal s ostatními pasáky. Byl rváč a vpadal v hromadu kluků hotov práti se, křížkovati, tahati se, honiti a býti bit. Zatímco pasáci toto vše vykonávali, zrazené kozy lezly po suchopáru, hněvem dupajíce zemi. A tu jakási bystrá hlava poskytla jim sousta, aniž se hnuly z místa. Vzav provaz, kluk sehnul mladou olši a uvázal ji, aby koza mohla žráti z koruny stromu. Rvaly olšiny, zatímco hajní ve svých příbytcích se oháněli holí a učitel ostřil pero. Konečně trest, jenž třeba kulhaje, kráčí vzápětí, je stihl. Hle, probuzený luk již střílí a koza, důmyslný šíp, je vržena v prostor! Kvilte, vody potoka Paris, třeste se, pasákové! Visatec, vznášeje se jen stopu nad zemí, zdál se hynouti od své oprátky. Pomekávala

jen slabě tato kozička, a vypustivši vodu ze zděšeného měchýře, jala se stoupati na nebesa kolmo a mohutnými skoky. Avšak Jan Josef ji uviděl a zařval, ukazuje zdviženým prstem tam, kde visela.
Nuže, zachránili ji, a jako by tato příhoda nebyla dosti hrozná, i nadále ohýbali olše a vázali k nim kozy.
Klukům se nezdá nic nedotknutelným a kazí mladé stromečky s rasovstvím hodným zkrvavené ruky. Vybírají hnízda, kroutí hlavy mláďatům, trápí mouchy i kozy obecné, nic nedbajíce z mravů, jež se třpytí na výročním vysvědčení, připomínajíc lesk blýskajícího se kopí po dobrém boji. Jan Josef byl jeden z těchto hulvátků. Čert dávno vzal anděla, jenž přelévá moře u velikého válu. Teď se rachtá v bahně mnohých vod, tu strojí mlýnek na struze, tu štve veverku, o níž lže ostatním klukům, že je ochočená, tu se rouhá tento bezbožník, kadě a moče na místech otevřených ze všech stran. Starý Jan bůhví pokolikáté ho zpražil řemenem, ale kluk vždy a vždy se vrací černý jako uhel, zmáchaný a potrhlý.
Bývá sedm hodin, když zhltne snídani a maže do školy, tiskna na chrabrých prsou děsnou čítanku a děsnější sešit. Ovšemže přicházívá často pozdě, tu je mu státi na místě hanby jako ospalci. Činí toto pokání tak, aby ti, kdo ho vidí, zmodrali tutlaným smíchem. Pan učitel, dědeček, jehož bezzubá brada se tetelí na konci obličeje, miluje jednoho každého z těchto vrahů pěnkav, a když káže potřeba, vysolí jim na napjaté kalhoty pětadvacet. Tu mužíček řve a vydá řeky pláče, aby, až se starý pán obrátí, vyplazoval jazyk. Pahorky a lesy nadelhotské, vidouce tuto krutou spravedlnost, škubnou sebou. Ale již přichází hodina počtů s prstem na šišatém čele a hopsá a jezdí po mládencích, vtloukajíc do divých hlav to a ono ze své nauky. Maličká děťátka v prvních lavicích močí strachy, vidouce číslo a tři nuly bachratěti za sebou, ale Jan Josef je čte; sčítá, odčítá, dělí i násobí všechny znaky, jež znamenají počet. Zatímco malá robátka zevlují, podpírajíce mouličky, místo co by měla opisovati i a e, vkované strašnou silou do tabule, oddělení Jana Josefa stíhá početní pravdu. 9 x 9 = 81.
Učiteli, nejstarší příteli této pětašedesátky dětí, kdybys viděl svou třídu po třiceti letech! Z holčiček s tuhými copánky v zátylku jsou ženy snad vesměs chudé a tvoje moudrost jde s nimi. Tvým uměním čtou psaní svého syna, a rozpomínajíce se těžce jako tažný kůň na svobodu, budou opakovati to, co jsi řekl o daleké hvězdě, jež vzchází v tu šťastnou chvíli, kdy konečně drží v náručí své dítě. A z těchto holomků, z těchto vrahů Čermáků a sýkor stanou se chlapi mírní a smutní jako všichni dělníci.
Ale již znějí kantorovy housle a třída huláká: Nade mlýnem, pode mlýnem husy se pasou. Řvou zajisté o nadelhotském mlýně, neboť tento stroj je znám a všechny ostatní jsou daleko a nikoliv tak krásné.
O poledni kluci a děvčata se vyhrnou ze třídy, ale Jan Josef a několik školáků, již jsou z daleka, nedošli by domů a zpátky za jedinou hodinu mezi dvojím vyučováním. Zůstanou tedy ve školní světnici a obchodují chleby, v nichž jsou vyhloubeny důlky plné sádla.
O třetí hodině chodívají domů a jejich křik proniká lesy i nebesa.
Jan Josef nemíval nikdy ani krejcaru, a přece každé neděle mu stárek dával šesták. Chlapec užíval těchto peněz, jako by byl starým Janem. Kluk, který se rvával o sousto, aniž mu vždy náleželo, se srdcem ochotným zmužile a bez lítosti pozbýval svých několik krejcarů, nevěda jak, neboť je rozdal, rozpůjčil a vydal nenáležitě.
Jan byl v nadelhotském mlýně již na sedmý rok, nesnil již tak lítě, nicméně nezmoudřel, leda o poznání, že mlynář Němec žádá jeho práce zadarmo a bére mu chléb. Toto pomyšlení rozjitřovalo ho hněvem. Kdyby byl Jan vracel mlynáři, co on mu dával, mlynář by byl táhl z Nadelhot se zplihlými kapsami, avšak Jan pro něho dobře pracoval, a pracoval dvojnásob dobře, konaje mnohou dřinu i za stárka.
Janovi zbývalo z každé pece pět bochníků, ty byly jeho, mohl je prodati. Z této mzdy Jan Josef nosíval dva chleby, když šel do školy, a každé soboty vybral za ně peníze. Dva bochníky prodal Jan a pátý snědli. Dvakráte či třikráte do roka se udalo, že Jan ušetřil něco mouky a napekl deset bochníků, tu je rozvezl se psy, a vrátiv se, vytáhl z vozíku šátek pro Josefínu, jakousi hloupost pro Jana Josefa a láhev pálenky. Pili ji v komoře Durdilově, zakoušejíce radost, jež suď jak sud přebývá na dně láhve.
Avšak Josefína nedala se potěšiti nenadálými výdělky, neboť to již nebyla stará jistota. Nevěřila Janovi ani náhodám.

HLAVA TŘETÍ

Durdilova komora měla jediné okno; tudy vcházela strašná noc souchotinářova a ráno, jež se ozývá zpěvem kohouta. Nemocný zlomen ve hřbetě zdvíhal se z cucků lůžka, zevluje na ně celé hodiny. Bývalo temné a bývalo hvězdnaté. Oheň horečky dýmal z chorého těla a sršel světlem obrazů, teprve jitro zvedalo úděsného spáče ze sna.
Vstal, chopil mlýnskou lopatu a držel se jí, jako se ten, kdo tone, drží stébla.
Naděje ftiziků jej míjela, zoufal si slyše svištěti vteřiny podobné smrtelným šípům. Láhev kořalky má něco síly a něco síly je i v Janově řeči, když mluví o daleké budoucnosti. Durdil přijímal tyto hostie, ale rozplynuly se jako milosti. Lze věřiti mnohým nesrovnalostem a krásám, avšak tělo jest tělo.
Vstaň, vezmi lože své a choď, kdo vyřkl toto strašné rouhání? Opakoval jsem všechny příkazy svému duchu, ale nevzlétl, nejsa víc než dech mých plic. Ach! Lože mě unáší a plyne se mnou do říše mrtvých.
Marhoul přicházel k nemocnému a říkal: "Františku, rozpomeň se na některé jaro, což nejsi tím, čím jsi býval?"
Jan byl knězem Františkovým a Josefína byla jeho lékařem, srovnala stárkovy krámy očistivši je z desítileté špíny, sušila jeho pot a prala chrchle, jež metal do kapesních šátků. S ní přicházelo ráno a úleva, kdežto Jan přivodil leda chviličku rozjítření.
Jaká přátelství mohl uzavírati muž již odsouzený? Děkoval Janovi i Josefíně, mysle na odkazy zemřelých, jakkoliv neměl nic mimo hadry, jež nashromáždil, dýmky, součásti jakýchsi strojů, lihové vařiče, pasti, provazy, krabice bez víka, staré svítilny, něco rozbitého porculánu a mincí ražených na paměť svěcení mostu, těch bylo deset. Opatroval toto haraburdí vláčeje je z mlýna do mlýna a nebyl by připustil, že nemá ceny. Snad se na něm třpytily odlesky šťastných

let.
Galej, otročí loď, je děsná, avšak její zrcadlení na hlubokém moři a tvar, jejž vidíš stoje na břehu, když odplouvá, jeví se ti velkolepým. A pohled umírajícího je dlouhý třicet let! Robotárny, kde se dřel, spal a jedl, byly krásné z této dálky a koruna slunce zářila nad nimi.
Tato zima jest nejzazší břeh. Nic, jež se plazilo za Františkem Durdilem čtyřicet let, se konečně v Nadelhotách utváří a sevře v ticho a hranol rakve.
Jednoho dne nemocný nemohl vstáti. Marhoulovi již posnídali, a hrneček Františkův přikryt pokličkou doposud stál na plotně. Když nepřicházel ani o šesté, paní Marhoulová řekla Janovi: "Podívej se do komory, stárek snad stůně."
"Pah," odpověděl, "včera byl veselejší než jindy; donesu mu snídani."
Vešel rozvíraje široce dveře a dupaje, jako by nesl na svatební hostinu džber vína. Ale bylo mu brzy umlknouti. Vyšel po špičkách a přivedl ženu k Františkovu loži. "Umírá," řekl klada ruku na její paži, "nech peřiny peřinami, nepřekážej mu, odchází již."
Lůžko umírajícího, úděsný kočár bez pohnutí ujížděl k bránám smrti. Viděli stékati roztavený pohled Františkův, jenž neměl dosti sil, aby se vznesl. Jan usedl na pelest a vzal ruku umírajícího do své dlaně. Avšak nenapadala ho pražádná veliká slova, když k němu mluvil.
V šedi tohoto prostoru smrti vznesl se hmyz bzuče, venku se honil studený vítr a obzor na východě proražen světlem otevřel se v tu chvíli v nebeský prostor.
Jméno jakési vesnice, o níž mrtvý vypravoval, vracelo se na Janovu mysl i opakoval je.
"Vstaň," pravila Josefina, "či lépe, poklekněme, neboť umřel."
Umyli jej, oblekli mrtvolu a pod hlavu mu dali polštář Jana Josefa.
Zde leží dělník a hvězdy se naň nesypou, ba ani kvítí. Neměl žádného sdělení naposled a žádnou pravdu nezůstavil za sebou. Jeho dílo je dávno prodáno. Snad ani nežil, je neznám, nikomu nic není po tomto mrtvém a Jan sám mu uchystá rakev.
Jaké vojsko umrlců by musilo ležeti, jakou ranou by musil zníti pád těl, aby byl slyšán?
Ale dochroptí jeden po druhém v koutech, na slámě, nemajíce v rukou nic než cípek hadru.
Příštipkář v Nadelhotách zanechal své práce a otevřel kapli, aby vyzváněl umíráčkem.
Zvoneček kašle a kvílí, a kdo jde, staví svůj krok, a kdo pracuje, přeloží svůj nástroj z ruky do ruky a ustane na chviličku.
Zemřel chudý. Nic neměl, nic neměl.
Vesnice cedí lítost a heká směrem k nadelhotskému mlýnu.
Zatím Jan zařídil věci na úřadech a sjednal vše, co se vztahuje k pohřbu. V ten den nadelhotský mlýn stál, a jakkoli to byla středa, den, kdy Jan měl péci čerstvý chléb, pec zůstala temná. Josefina prodlévajíc u mrtvoly nemohla se přemoci, aby neplakala. Zažehla svíce. Komora mrtvého byla umyta a krámy srovnány na stůl, nyní mohly kráčeti tři dny, jimž jest projíti od smrti k pohřbu.
Již minuly a Jan zatloukl víko rakve, aniž kdo mrtvého líbal a rval z jeho lože a křísil kvílením a pláčem. Několik příbuzných, utahaných dálkou, jíž bylo jim projíti, choulilo se u nohou rakve.
"Tedy je mrtev! Šli jsme dosti daleko, abychom to viděli, a je tomu tak. Vaše zpráva byla pravdivá."
"Jak zemřel?" ptala se paní s dítětem, jež bezpochyby plakala prvého dne, ale teď se jí nedostávalo slz.
Jan vypravoval a Josefina vařila kávu, neboť je nutno jísti i ve smuteční dny.
Konečně čtyři mužové zdvihli rakev a průvod se hnul. Klopýtavě a těžce kráčeli nosičové a ostatní se vlekli, jako by byli chromí.
Zde jest otevřený hrob, pojďte, pojďte.
Přitahoval rakev a hrstku smutečních hostí, až se se závratí a s mrazením schýlili nad něj. Jáma či důlek, nic více než několik hrstí vyhrabané země, zhltla tvůj strach. Spi, spi! Tvoje mlýny jsou daleko, tvoje věci jsou opuštěny, ale tvoje ustavičná samota je rozražena společenstvím smrti. Vejdi v ten zástup, vstávej!
Kněz blekotá modlitbu za zemřelé a jest mu ustati, když vítr, naříkač patetičtější, se zvedne nad hřbitovem.
Jan s Josefinou a Janem Josefem vyšli ze hřbitova těsnou branou, nadelhotská pole a lesy, staroznámý kraj ležel kolem.
Bila třetí hodina a Marhoulovi spěchali domů. František Durdil byl pochován, plakali pro něho, avšak nemohli zanechati svých prací déle než po tři dny.
Vrátiv se domů, Jan vymetl pec, a když ji rozpálil do stejnoměrného žáru, sázel chléb a pekl. Jeho tvář hořela a rozpálenou rukou držel násadu, spěchal. Bylo mu zažehnouti oheň ještě za dne, aby spálil dvě pece a ráno mohl vyjeti s chleby. Prohrábl rošt a jal se rovnati opálky, když tu uprostřed práce vešel do pekárny mlynář Němec.
"Hola, pekaři," zavolal na Jana, klada velikou nohu na svoji lavici jako zloděj, jenž se vkrádá do nebe a podvrhnuv zástěru stojí tam na ní. "Pekaři," řekl, "chtěl bych s tebou promluviti o některých věcech, neboť teď, když Durdil je mrtev, kdo bude mlíti v mém mlýně než ty? Vím, že jste zpola rozkradli obilí, jež jsem vám svěřil, a vím, že jste z mého jedli a krmili vepře, a přece jdu k tobě, abys zůstal na svém místě. Jestliže ses pletl stárkovi do řemesla, starej se nyní o mlýnek sám, je dosti malý, abys to zastal. Budeš-li jísti jen ty z tohoto koryta, ubude méně. - Nuže, Jene, jsi srozuměn?"
"Srozuměn," odpovídal, škubaje zástěrou, "srozuměn? Co je rozumného na tom, co pravíte? Mám pracovati za dva dělníky, když moje mzda je menší než žold vojákův? Mám vás vykrmiti svou prací, až vám bude košile malá? Pravíte, že jsme brali obilí a vaši mouku; což jste obého nevážil dosti lichvářsky?"
"Nuže," odpověděl mlynář, "tento stav jest již skončen, co jsi vzal, je tvé, nechci tě stíhati pro nějaký věrtel žita, jejž jsi ukradl, tak tomu bývá ve všech mlýnech a jest mi počítati s tou ztrátou. Nyní však chci, abys mlel sám, neboť je lépe míti jednoho zloděje než dva. Zůstaneš, a abys nezchroml, když při veškeré bídě jsi se nezbyl staré zahálčivosti, pošlu ti do mlýna práska."

"Ach," chopil se slova opět Marhoul, jehož jítřila drzost mlynářova, jako vítr rozdmýchává plamen, "ach, kdo jste, že mi chcete rozkazovati? Kdo to neví? Kdo vás nezná? Jste pouhý šibal a lichvář, jenž vládne svými pytli, ale nikoliv lidmi, nikoliv lidmi!"
Němec, znamenaje, že Janem lomcuje zběsilost, sám se již neovládl a vykřikl: "Jakže, to pravíš ty, jehož jsem zdvihl z bídy a vykrmil?"
"Ano, pravím to já, pekař, jehož jsi málem snědl, lidožroute."
Po chvilce mlčení mlynář popadl dechu a mluvil: "Dovedu uchopiti býka za rohy a hada za hlavou. Sbírej se a táhni! A ať mi nedíš slova, všiváku, nebo přisámbohu tě udeřím."
Tu Jan obrátil se k němu s lopatou zdviženou nad hlavu a řekl: "V tu chvíli odejdeš ty a já zůstanu."
Kdyby byl jeden z nich postoupil, kdyby byl pohnul rukou, byli by na sebe padli a byli by se váleli v prachu pekárny. Již umlkli, ale nad nimi planul krvavý hněv a ještě dlouho hrčel mlynáři v hrdle. Vyšel ze stavení a za nějakou chvíli bylo viděti, jak spěchá, postrkuje své břicho k Bousovu. Zatím mlýn stál na starých místech a Jan, zaryt v pekárnu Němcovu a dýchaje plamen peci, hrozil zaťatou pěstí. Teď se nepodobal bílému pekaři, jenž se smává a volí obezřetně slova, aby ti řekl, co bys rád slyšel. Ztichni, Jene Josefe, a Bosko a Done, usaďte se! Jako posupný kovář stojí u své výhně a ohořelou násadou bije do hromady polen.
"Což jsem tak bídný, abych nemohl říci svého mínění, což jsem se prodal za pět chlebů? Za cenu této dřiny budu živ, byť bych pracoval i u pekelných kotlů."
Tu přišla Josefina, a vloživši chladnou dlaň na jeho hněv, odpověděla mu:
"Všechno, co řekneš, Jene, je málo. Až se otevrou dveře tohoto mlýna, kam půjdeme? Zlost je jediná chvíle, avšak jídlo a byt jsou čas. Jericho nepadne křikem."
"Věc je rozhodnuta," řekl Jan, "nezůstaneme v Nadelhotách. Je opět čas, Josefino, abychom vzali své věci a stěhovali se."
"Nelituji toho," odpověděla, "ale jinde nebude lépe. Jsme chudí a jest nám sloužiti na všech místech, neboť tento Němec, o němž pravíš, že je jediný, všude nás očekává. Vím, že je staré nepřátelství mezi pánem a dělníky, mezi bohatým a chudým a sloužiti že znamená býti zároveň odírán a hanoben."
"Tyto věci tebou hýbou a ponoukají tě k potupě světa," pravil Jan po chvilce mlčení, zvedaje oči bez brv. "Což není dosti na jednom zlostníku a zabiječi lidí? Byl jsem mistrem a čtyři dělníci pracovali se mnou. Nuže, vím, že se mýlíš."
"Nikoliv, Jene," odpovídala, a pohlédnuvši do jeho rozjítřených očí, zoufale cítila, že všechno se tříští o tohoto zběsilého dobráka. Stál zde opřen o okraj pekařských necek a již nezbývalo nic ze starého Jana, jenž si vykračoval v plátěnkách po náměstí a zpívával v hospodě na Hlíňankách. Byl šedivý jako popel, jakkoliv tohoto měsíce minulo mu třicet šest let.
"Věřím," řekl, "že mimo několik krkavců jsou na světě lidé, a chci s nimi pracovati, zapomněla jsi, Josefino, na silniční dělníky, na Ruddu a na Deyla a na všechny ty, již nám doposud pomáhali."
Josefina, jsouc naplněna náhlým záštím proti mužově tvrdohlavé lásce, děla:
"Věř si svým zjeveným pravdám, věř svým hloupostem, jež jsou méně než slina. Nepodají ti krápět vody tvoji dobří lidé a nepodali by ho Deylovi ani ostatním, o nichž jsi mluvil. Avšak vím, že ani andělští jazykové by ti nesjednali jasná, nuže dřepni si přede dveřmi a čekej raději, až slétne nějaký zázrak, než abys věřil těmto vydřiduchům. Vždyť jsi pracoval dnem i nocí, sotva jsi ulehl, již ti bylo zase vstáti, a byla jsem to já, jež tě budila. Za pět let jsi, Jene, zestárl, a kdyby nový mistr byl tak dobrotivý jako Němec, zemřel bys dříve, než Jan Josef půjde k odvodu."
"To vše," řekl Jan, "mluvíme nad hrobem téměř otevřeným, snad bych byl nejednal s mlynářem tak příkře, kdyby nebyl přišel právě v den Františkova pohřbu, a snad bys byla nepřipadla ani ty na to, co pravíš. Ostatně jitro je moudřejší večera."
"Jdu," odpověděla, "avšak přemýšlej o tom, co mi ráno řekneš."
Z přístěnku brala se Josefina chodbou mimo komoru mrtvého a vešla do kuchyně. Pach oběda válel se v prostoru několika krychlových metrů jako dým obětí. Což ho nestrojili za poslední peníze, což nebyl skvělý, a smuteční hosté což se nepodobali shromáždění, jež se sešlo vyprovoditi bohatou mrtvolu? Josefina kladla do dřezu pozůstatky slávy příliš prosté, aby je sama nazývala tím jménem. Bylo jí styděti se za ono málo, jež dala. Paní s dítětem a Františkův strýc nedostali masa, neboť jakýsi jedlík málo dojatý vzal jejich dílce. Ach, mnoho odříkání bylo ve smuteční hostině, a nakonec jen stěží zbyla ubohá kost pro Jana Josefa. Mnoho tklivosti bylo v těchto hodech chudáků, jež zapáleny hladem měly se vznésti na nebesa jako kouř a oblak oběti. Jas, jenž Josefině vzcházel po dobu chudoby, nečinil věci krásnějšími, než jsou, netřpytil se na nádobí a neproměňoval jich jako vidění Janovo. On byl zajisté na hostině Františkově, ale Josefina, strůjce oběda, zůstávala jen služkou, jež vydá počet z této neobyčejnosti a nakonec vynese splašky a pomyje psům. Jestliže ostatní vzpomínali na mrtvého, ona sytila živé. Pět zlatých stál tento zázrak, a každá zlatka vydala méně než rybička a chléb, když divotvorce sytil zástup.
Sklízela nádobí, a dříve než byla hotova, vrátil se Jan Josef.
"Kde jsi byl?" zeptala se ho, a hoch postrašený hrůzami pohřbu a maje oči navrch hlavy, odpověděl jí, že stál venku.
"Již nejsi tak mlád," pravila, "abys pobíhal kolem mlýna, lelkuješ na dvoře a lelkuješ ve světnici, avšak tvůj otec se stará, co bude dále, a rád by slyšel jméno řemesla, jež si zvolíš. Bude ti málem čtrnácte let."
Tu pohlédla na chlapečka, zrousaného sněhem. Staré kalhoty Janovy, samá záplata, vzdouvaly se na jeho nohou jako plachta námořníkova a k odřené kazajce se chýlila tvář plná pláče. Toto dítě se podobalo svým rodičům, oblouky srostlého obočí znamenaly je smutkem Josefíniným a z jejich stínu pronikalo věčné rozjítření Janovo.
"Chci býti pekařem," odpověděl, "chci býti takovým pekařem, jakým je otec, a chci se učiti doma tomuto řemeslu."
"Budeš dělníkem," pomyslila si Josefina, "neboť ses jím narodil, právě jako dědičné kníže se rodí knížetem." Po chvilce mlčení, za níž stavěla své hrnce na stará místa, obrátila se k chlapci, a rozpačitě, jen zpola jej objímajíc, řekla mu:

"Jdi, maličký, a řekni Janovi, že se ti líbí jeho řemeslo."
"Tak," odpověděl mu Jan, "když Josefína se již popekařila, budeme tři, ty, ona a já. Sedni si k peci, avšak nikoli sem, což neznáš svého místa?"
Záře vybuchovala až k nohám Janovým, stál zde mlčky, zatímco jeho duch sestupoval za Františkem v oblast strašného ticha. A jako by byl hlasem smrti, proti svému obyčeji mluvil, posmívaje se chlebům a hladu.
"Zanech toho, zanech těchto nuzáckých řemesel, dříve než si je zamiluješ. Kdyby ses opíral o vandráckou hůl a kdybys nosil po vesnicích mošnu místo chleba, dojdeš stejného cíle, neboť každá cesta se propadá ve smrt. Konec je označen dvěma dřevy. Patře na toto znamení a pamětliv obludné hospody, v níž ti chystají nocleh, zděsíš se méně."
Jan obrátil krvavé oči z ohně a uviděv, že chlapeček usnul, vzal jej a nesl na lože, zapomínaje na vše, co řekl. Když byla již noc a chystali se ulehnouti, Jan, svlékaje řemeslo, děl Josefíně:
"Dnes mi Jan Josef řekl, že by chtěl býti pekařem, avšak já, Josefíno, toho nepřipustím, věř mi, že nikoliv. Styděl bych se zanechati ho v louži, v níž sedím."
"Co chceš učiniti?" zeptala se paní a tu Jan v rozletu své potřeštěné víry odpověděl:
"Chci, aby si vydělával jinak svůj chléb, nebude pekařským dělníkem, ani mistrem, ani mlynářem. Půjde do latinských škol. Vstoupí do koleje!"
Janovo srdce se šířilo a plno hlasů otevřelo se velikým slovem:
"Stane se z něho pán!"
"Vím, čím bude, a netáži se na to," pravila Josefína, "bude dělníkem, toť vše."
"Avšak pravím ti," odpověděl, "že Jan Josef bude studovati na latinských školách a stane se tím, čím se mu zachce."
"Chci rovněž, aby chodil do škol, neboť koneckonců je k tomu nucen až do čtrnácti let, avšak nevěřím tvé naději."
Jan neodpovídal; octl se opět v opilém jasnu, a když zvedl hlavu, kterou byl ukryl v rukou, podíval se na Josefínu očima slepýma z lesku snění.
Tu Josefína vstala, a přistoupivši k němu, pravila jasně a určitě, jako by ryla svá slova v spěž:
"Bude nádeníkem."
"To jest právě to, čehož se hrozím," odpověděl, "avšak nebude jím, učitel praví, že může studovat právě tak dobře jako kdokoliv jiný."
"Nuže dobře," děla, "zkusme toto pochybné štěstí, jestliže v ně věříš."
Venku se třpytil sníh, a když zhasili lampu, mrtvý paprsek měsíce dotkl se spáčů. Toto jest prvá Františkova noc na hřbitově. Kdyby aspoň na zídce krákal havran a márnice kdyby duněla ranami hnátů. Avšak žádný hlásek se nezvedne a mráz padá z hvězdného prostoru. Ó, nepohnutá pole, bouře času a širé výhně prostoru. Jednou osiřelé dítě hrabalo špendlíkem, ale hrob byl prázdný a nebe bylo prázdné.
Avšak měřme tyto hrůzy malými hodinkami, jež zhotovil potrhlý hodinář vtloukaje v ně poměrné pravdy. O šesté prostor splaskne a čas se sesuje v pracovní hodinu. Kolem dělníků bude dílna a Benešov a Nadelhoty. Hvězdy pominou a mrtví pominou, neboť zazněla kladiva a opět klepe mlýn a kysá chlebové těsto, abychom jedli. Noc přešla, je den.
Jan vstal, oblékl se, a naloživ chléb, řekl Josefíně: "Dojedu až do Benešova a poptám se po nějaké práci, snad se nevrátím s prázdnou."
"Jdi, avšak kdyby přišel mlynář, co mu mám říci?"
"Řekni mu," odpověděl, "aby si hledal jiného nádeníka, řekni mu, že jsem jel naposled s chleby."
Potom vzal Jan řemení, strojil psy a zapřahnuv je vyjel. Co na tom, že se bořili do sněhu, bylo nutno jeti. Don a Bosko táhli nezvedajíce hlav. Most byl již spraven a pod ním mokval proud, sžíraje led i sníh, zvěř, přeběhnuvši pláň, zůstavila ve sněhu mnohou stopu, avšak Bosko a Don ji míjejí bez povšimnutí. O sedmé dorazili do prvé vsi a pekař se loučil:
"Již k vám nebudu jezditi, paní, nepohodli jsme se s mlynářem a odcházím z Nadelhot."
"Tak," pravila hokynářka, obnažujíc jediný tesák, "já však nemohu kupovati ledajaký chléb, zpackaný tovaryšem sotva po vyučení; řekněte to, Marhoule, svému mlynáři. Moje peníze jsou dobré, nuže, ať si rozmyslí všechny pošetilosti."
"Já, paní," vece Jan, "mlynáře již neuvidím."
Tu panička popustila svůj zub, bojujíc za Jana, neboť nepřítel byl příliš daleko.
"Sbohem," řekl Jan, "pročpak jste nepřišli na Františkův pohřeb, což jste to nevěděla?"
"Ach," pravila, "jsem již příliš stará na pochůzky v tomto nečase. Nuže, jestliže zůstanete někde nablízku, Jene, přijďte k nám."
"Děkuji," odpovídal, a zakoušeje radost z těchto pohnutých řečí, spěchal dále podél posněžených plotů, a kdykoliv potkal někoho známého, znovu bylo mu říkati: "Odcházím z Nadelhot. Dnes naposledy vezu svůj vozík."
Oživen jednáním, jež po pěti letech pevnou nohou vstoupilo do Nadelhot, Jan se smál tváří nepřiměřenou okolnostem a všem, kdož ho viděli, se zdálo, že tento starý a mladý hoch snad přebral kořalky.
Vrátil se domů, aniž se tázal na jediném místě po práci, a opět nevěděl, jak odpověděti Josefíně. Vykonal vše, co mohl, když zpřevracel všechna slova hádky s mlynářem tak, aby mohl zpražiti toho, kdo již neslyší.
Jan protáhl údy zchromené prací a opět se mohl rozhodovati ve svých myšlenkách pro kteroukoliv pevninu a kterékoliv město i dům.
"Zanechám Nadelhoty, ať zde zcepení a rozpadnou se v prach. Josefína, Jan Josef a já vyjdeme odtud."
Jan se zastavil před nářadím, srovnaným na hromadu, jako by to byla válečná zbroj.
"Ano, sklesne na mysli hrdina z bousovského mlýna, až najde Nadelhoty prázdny, a já se zaraduji. Jako činil mně, stane se jemu, a sem přijde muž, který bude špatně hospodařiti s jeho obilím i moukou, a mlynář, kdysi bohatý, bude utíkati ze svého sídla, až majetek bude rozkraden a promrhán."
Sebe sama Jan viděl pokryta slávou po dobrém boji, jejž nebojoval, ale snil, zatímco závory bídy uzavřely jej navěky,

neboť v něm nebylo rozumu. Potloukal se ve snění, hledaje odpovědí, jež by řekl mlynáři, až opět přijde. Ale na druhý den, když Němcova bryčka zastavila v Nadelhotách, Jan zůstal něm, a mlynář volal a pravil:
"Z cesty, Marhoule, což jsem ti neřekl, abys táhl? Byl jsi příliš dlouho v břiše tohoto mlýna a příliš dlouho jsi žral z jeho zásob, nyní tě vydávím a půjdeš. Klid se, což na tebe nečeká pastouška a soudruzi na silnici? Nuže, hýbej se, nakládej nečisté krámy a vyjeď se svými psy!"
Ted všechny víry a vlny slov přešly přes Janovy rty a řekl mu všechny odpovědi, které vyrobil, ale naposledy přec mluvil mlynář.
"Zde beru klíč," řekl, vytahuje jej z dveřního zámku, "a o třetí se vrátím, abych zamkl svůj byt. Ještě dnes v noci bude zde spáti někdo jiný, zatímco ty, Marhoule, si usteleš na rozcestí."
Tma je obraz bídy beznadějné a nezbytné a Jan viděl, jak se valí, stíhajíc jeho káru. Němec nepřišel o třetí hodině, ale Jan na něho již nečekal, něco nábytku ukryli v nadelhotské vsi v selských stodolách a peřiny a šaty vlekli psím potahem silnicí k Benešovu. Mlýn zůstal prázden. Josefina s Janem nesli rance a Jan Josef jel se psy.
"Za pět let," řekl Jan, "z nadelhotského mlýna nezbude nic než kamení, doubek bude růsti z mlýnice a stavení se stane lesním pahrbkem. Zvedne se návrší na těch místech a bude tam pustnouti les."
Josefina šla mlčky. Na okrajích silnice houstla již noc, brali se stromořadím jako hmyz, jenž leze mezi stébly trávy, a Janův hněv se maličko blýskal jako světélkování mušky.
Konečně došli. U tržiště na břehu města stojí hostinec, starý a poplivaný kramáři, již zde noclehují. Svítilna, vkovaná ve střed zeleného věnce, ronila trochu záře, stékající po zdi. Nápis byl smazán a dveře zamčeny. Nicméně pocestní stanuli před touto hospodou a Jan zabušil na vrata. Čekali, zatímco ticho se vracelo na své místo.
"Myslím, že není více než osm hodin," řekl Jan.
"Je pozdě," odpověděla Josefina, a tu je obešel strach a jali se tlouci, až se uvnitř domu něco hnulo.
"Hola, hospodo!"
"Nuže," odpověděl hlas zevnitř, "co jest?"
"Chceme u vás spáti."
Hostinský stanul proti nim, zvedaje nad hlavu zlodějský kahan.
"Ach," pravil, "to jsi ty, Marhoule?"
Jan odpřáhl psy a vtáhl vozík do síně.
"V této hospodě," řekl, vcházeje do nálevny, "budeme spáti jako doma."
Josefina chystala lože.
"Máte svoje peřiny a nepotřebujete nic mimo slamníky, zde jsou, nuže, snad to není mnoho, žádám-li za nocleh šedesát krejcarů. Kam dáme psy, Marhoule?"
"Venku je mráz," odpověděl Jan, "snad by mohli zůstat ve světnici, pane?"
"Jste zde sami, ať tedy zůstanou," odpověděl.
Josefina ustlala žebrácká lože a spali. Ráno Jan, nevěda, kam by se obrátil, vyhledal Ruddu.
"Vrátili jsme se," řekl, "a jsme hospodou na Špitále. První noc jsme spali dobře, avšak nemůžeme zůstati dlouho na tom místě."
Sodovkářův nos se pohnul a za ním kráčela hlava. Řekl:
"Na co jsi, Jene, myslil, opouštěje Nadelhoty? Přál jsem si, aby ses vrátil, avšak nikoliv takto, Jene."
"Kolik máš peněz?" otázal se po chvíli, a Jan odpověděl:
"Tři zlaté."
"Nuže, šetři těmi penězi, opatruj je a drž pevně." Řka to, sodovkář vykročil ze své díry.
Již se vrátil s třemi zlatými a pětiletým hladem. Nemá ani práce, ani komory, kde by spal, a já jsem příliš chud, abych mohl pro něho něco učiniti. Jsme chudí, myslil si, a jeho hněv nepřekročil tohoto slova.
Jda městem, Rudda se ptal po volných bytech a na samé poledne, vkročiv do ulice řečené Bláto, nalezl světnici, jež se mu zdála vhodná. Sáhl hluboko do kapsy v plandavých kalhotách, zaplatil čtvrtletní nájemné a najal ji pro Marhoula.
Dvě desítky, peníze ušetřené z kolika let, jmění sodovkářovo, určené pro období nemoci a hladu, bylo totam, zajisté však nevydal ho bez lítosti.
"Jsi nenapravitelný," řekl Janovi, "a věru se nevyplácí býti tak zatvrzele hloupý. Řekni mi, Jene, co učiníš, nenajdeme-li do týdne práce?"
"Najdeme ji," odpověděl Marhoul, "najdeme ji a splatím svůj dluh."
Avšak před Josefinou Rudda nenadělal příliš hluku.
"Opusťte tuto hospodu," řekl, "spěchejte, neboť vás čeká byt stokrát přívětivější než nadelhotské haluzny."
Josefina svázala peřiny do uzlu a naložili je. Hotovo. Bosko se opřela a vozík zaskřípal. To nebyla vysoká cesta mezi stromovím, ale klopýtavý výstup na městský pahorek a pád z jeho temene až do uličky zvané Bláto, v dům o čtyřech oknech.
"Jste doma," řekl sodovkář, a Marhoulovi vešli.
Hranol prázdnoty se ozval mrzáckým vzdechem.
"Jsme doma," opakoval Jan, "zde bude státi stůl, postel a skříně; tento byt je lepší všech ostatních."
"Daleko není takový," řekl Rudda, "abys mohl býti spokojen; bydlil jsi ve vlastním domě a chceš se snad vrátit!"
"Ještě se vrátíme," opakoval Jan, nevěda, co říká.
Josefina rozvazovala uzly a pravila: "Když jsme se stěhovali do Nadelhot, dal jste nám psici, nuže, nevzal byste si ji zpátky? Nevím, co bychom si počali s dvěma psy."
"Vezmu," odpověděl Rudda, avšak Jan zděšen, že mu bude vydati Bosko, se ozval: "Probůh, snad nejsme tak nuzní, abychom se zbavili i psů, ve městě je dosti výdělku a zajisté všichni budeme živi." Psi tedy zůstali.

O čtvrté Marhoulovi rozsvítili lampu a k večeři prostřeli vypůjčený stůl; zatím naděje umdlévala.
Na druhý den Jan vyhledal Ruddu, aby mu pomohl ptáti se u pekařů po práci. Toto počínání samo o sobě bylo pošetilé, a bylo ještě pošetilejší, že oba mužové mimo kořalnu Koterákovu nevešli než k pekaři Pánkovi.
Odřený sodovkář tvářil se před výčepem žalostně, ale když vešli a Janův nepoučený rozum zvedl stavidla smíchu, Rudda zapomněl na svá napomínání.
"Hle," řekl Jan, zvedaje láhev, "jako bývá stříbro zkoušeno v tavidle a zlato v peci, tak vezmeme Koteráka do svých úst a budeme o něm rozhodovati. Nebojíš se? Tvoje nepravosti páchnou starozákonně. Ach, vousatý, zježený, starý lichvář, kdo se ho ujme a kdo ho nezatratí?"
Židova úzká tvář, v níž nos se podobal zpola zavřenému noži, stála nad pokladnou. Nic nepraví, ledaže se podobá luně. Pak kořalka je noc a srpek měsíce plyne touto nocí, aby požal pijáky. Přišli jste jako vichr rozptýliti tmu tohoto místa, ale váš jásot bude pohlcen nocí. Koterák se neusmívá, ani se nehněvá. Pijte, jeho sklepy jsou hluboké a hluboká je jeho pokladna.
"Dosti," řekl Rudda, "cožpak jsme nevyšli hledati pro tebe práci, chceš zde zůstati až do večera?"
Pekař odpověděl: "Chci jíti, ale nemohu, protože jsi veselejší, než býváš; plyňme a vznášejme se jako dvě smítky v plné sklenici."
Žid rozsvítil, veliké stíny lehly na zemi a zlomily se, dosáhše zdi.
"Dobrá. Již se připozdívá, Koteráku, dej nám oběma trochu vína a všechno si napiš. Půjdeme."
Benešovská ulice postoupila pijákům vstříc o dva kroky, padala na ně prská jasu, když šli pod lucernami, a hrbatá dlažba jim ukládala o nohy.
Hola! Hola! Na počátku noci troubí a houká velikolepý blázen, pán opilosti, jeho hlas je rozptýlen po veškeré zemi a všude je slyšán. Hola, noc přichází, veselost, zapomenutí a pitka!
"Vraťme se," řekl Jan, slyše svoje hlasy. Sodovkář přisvědčil, avšak přímá cesta měla je k přímé chůzi a tito mužové nemohli změniti ani svého směru. Na konci Koterákovy ulice byla Pánkova pekárna; zastavili se před ní, a když se pekař neukazoval, vešli, rozezvučevše dveře.
"Mistře," volal Jan vstříc bachoru v pantoflích, jenž se obrátil od svých necek, "přivítej nás a nebuď neoblomného srdce, tvoje ústa jsou zdrželivá, avšak my jsme pili víno. Hoho, pekaři, proč se hněváš, já jsem rovněž míval pomoučněnou čepici a bílá záda."
"Jděte, jděte mi z pekárny," opáčil Pánek, "táhněte se svou opicí!"
"Jak?" řekl Rudda, přistupuje až k němu, "potáhnu-li, budeš to ty, kdo se poveze. U všech hromů, je tvoje pýcha tak veliká, abys nemohl odpovídati? Ještě jsem nezapomněl na ty dny, kdy jsi karbanil s Marhoulovými penězi!"
"Hra," řekl Marhoul, "je zkázonosná, avšak nepřišli jsme vyřknouti posměchu ani klatby, chtěl jsem tě prosit, mistře, nemáš-li pro mne práci v pekárně."
"To, co jsem slyšel," pravil pekařský mistr, "nebyla prosba."
"Zajisté," děl Rudda, "porozuměl jsi dobře."
Avšak tu se stalo, že hněv obou mužů se nížil a oni kráčeli rychle k shodě.
"Proč vytloukáte pekárny, když jste opilí, proč nesedíte doma? Kdybych vás neznal, což bych mohl jednati jinak, než že bych vám ukázal dveře?"
"Nu," odpovídali, "nebyl jsi nikdy opilý? Nepřihodilo se ti, že jsi ležel v neděli již o deváté na Koterákově stole zmožen a krkaje?"
"Pah, nechme těch tlachů," řekl Pánek, "jestliže, Jene, opravdu chceš se mnou pekařit, propustím svého dělníka. Ano či ne?"
"Právě jsem tě prosil," odpověděl Jan Marhoul.
Bohatý člověk činí bezpráví a vzdoruje, chudý snáší křivdu mlčky, avšak Rudda není pokorný chuďas a Marhoula příliš rozpoutalo víno; nicméně kdyby byli odpovídali Pánkovi jinak, než jak odpovídali, Jan Marhoul zůstal bez práce. V té věci opilství Janovi prospělo. Jeden ze dvou Pánkových tovaryšů dostane výpověď, a bude to Jan, kdo ho zbaví práce. Oheň nehasne ohněm ani křivda křivdou a Jan Marhoul, stav se za tuto cenu pekařským pomocníkem, valně se nepotěšil.

HLAVA ČTVRTÁ

Ulice Bláto je děravá na dvou stranách a vede od domu k domu, na jejím počátku leží hromada rumu a lejta s rozbitým sudem na konci. Úzká, hluboká, křivá a zborcená cesta, kde vůz vázne po nápravu, nebyla by děsná, kdyby vedla až k šibenici zbohatlíků, avšak podmínečná hrůza je ohraničena městskou slávou. Kolej bratří školského řádu a velikolepý dům obchodníka koňmi strmí proti oběma úpatím uličky nemocí a bázně jako zdvižený prst boží a pravice strážníka. Uvnitř tohoto městského úseku tu a tam se zdvihne nějakým hlasem hoře a vzlétá hlomozný sen, když chudí si vypravují o posledním soudu, jinak řvou jen hanopisy a chlípné obrazy na dřevech ohrad. Pokud se nemůžete vyhnouti Blátu, ó městské dívky, zakryjte si tvář!
Někdy jest starostovi přeskočiti proslulou lejtu a díry hrozné ulice, tu maže podél okapů okován humanitou. Žel, že prostředky starostů jsou chudé! Avšak Janu Josefovi se v nuzáckých končinách Benešova zalíbilo, za tři měsíce hulákal všechny městské ohavnosti a byl přijat v uliční smečku. V povyku rychle minulo léto a Jan Josef dostal od otce mluvnici jazyka latinského. Bylo mu podrobiti se přijímací zkoušce do první třídy gymnázia.
"Jest přijat," řekl Jan, ukazuje Josefině profesorův záznam.
"Učení," pravila Josefina, "nebývá každému hojné, avšak jsem ráda, že budeš pracovati, Jene Josefe, teď jsi nepřicházel

domů, jen abys jedl a spal."
V latinské cvičebnici primánské jsou silná slova a na nich spočívá osm let. "Amo, amas, amare!" praví Jan Josef, a chlupatý učitel, jenž od věků hopsá mezi lavicemi, ač nic neví o věcech lásky, to verbum chválí.
"Jsem češtinář," dí chlupatec, když se po zazvonění předělal, a hněta opět jinou mluvnici, hlásá: "Ach. Jest přirozený výraz všelikého hnutí mysli, zvláště bolesti, radosti, podivení, politování. Ach běda! S pády: s nominativem: Ach, já bídný člověk. S genitivem: Ach, mého hoře. Ach, mne smutného. S dativem: Ach, dni mému nastojtež zemi té. S vokativem: Ach, dcero má! Ach, ty růže!"
Jan Josef trne, vida plápolati oheň ducha svatého na jazyku učitelském. Ještě včera byl by se styděl, ale teď, vrate se ze školy do své ulice, napíše na zahradní zeď co nejlépe: Ach, ty růže!
V benešovské primě učilo sedm profesorů a z nich ten, který učil zeměpisu, byl nejpsovštější. Nosíval svou oháňku v hubě tento vzteklivec a skřet nespokojený, byť bys mu dal i pěstí za krk. Vidíš ho, štětináče, popojížděti na zkřížených nožkách, jak mokvá od svého sádla? Profesor Brunculík, ryba ani rak, ale střívko, jemuž, běda, byla propůjčena moc, aby tě políčkoval a řval na tebe ze sprostého chřtánu. To jest on a zde přichází jeho přítel, zvrhlý katecheta Kovář, děvka vévodova. Sperou tě jako kati, tito chrochtající vepři, střež se, Jene Josefe! Paní Marhoulová znala svinstva, jež kněz tropil se zahradnicí, a znala pasáctví Brunculíkovo.
"Bojím se dáti jim Jana Josefa napospas," pravila, avšak Jan odpověděl: "Co se mu může státi v koleji školských bratří? Zajisté nic zlého."
Jan Josef zůstal tedy na gymnáziu. V první třídě prošel a i druhé jeho výroční vysvědčení bylo dostatečné, ale již v tercii stržil dvě pětky. Jan Josef nebyl hloupý, ale sedával při vyučování jako bez ducha. Snil. Svítilo slunce, a tu pohlédnuv na školský dvůr plný jasu, přemýšlel po celé hodiny o polárních krajích. Jindy bylo mu mysliti na vzdálené jaro, na řeky v knihách, na bohatství a na kouzelný prsten. Bál se svého jména, neboť kdykoliv je některý učitel vyslovil, snesl se na něho příval hany. Mohl uměti všecko, a neuměl nic. Toto dvojí vědomí učinilo z něho darebáka i strašpytla.
Marhoul je poslední hlupák z třídy. Myslil na toto označení po celý den a lhal, aby mohl mluviti s matkou. Strom vědění štípil na odboj, a tak pětkař spravedlivě ocejchovaný a snílek spravedlivě zatracený byli jedno. Ve čtvrtém gymnazijním roce snění Jana Josefa nabývalo tvaru a chlapec vstával ze své hanby. Knihy, jimž rozuměl jen zpola, nesly ho jako krkavci rakev Sněhurčinu. Jan Josef, obraceje se po všech směrech, létal v jarním větru. Hluboko dole byl Benešov s kolejí a trpělivým Floriánem, jenž po věky věků přilévá do městské louže vody ze své putny. Bylo potřebí mnoha příhod, nesmyslných omylů a pletek s děvčaty, aby poznal dva směry, jež se v něm proťaly jako ramena kříže: snění, jež od středu země stoupá k nadhlavníku, a rovinu všedního dne. Jeho hlava zůstávala maličko povýšena a profesorům zbývalo ještě dosti práce, aby ji sklonili až dolů. Stál v rozpacích u tabule, nevěda nic o jakémsi výběžku říšské hranice, jež mimo sýrařské rozumy celníků nikde není. Brunculík vyl svá prokletí, konečně vypadl pěstí, již urobil z potivé a páchnoucí ruky. Čas se roztrhl vedví a ve středu tohoto prázdna stál Jan Josef. Na tváři třídy jizvil se jakýsi škleb a udeřený mládenec odpovídal mu zuřivou pokorou.
Pod těmito ranami stal se tichým, ale i obmyslným lumpem a bylo třeba mnoha prací a činů, aby střásl stín koleje.
Jan přesnadno odpouštěl synovi jeho nedostatečné, avšak hrozil se, vida pustnouti gymnazistovo mravné chování.
"Jdeš," řekl mu, "stupeň od stupně jako zvoník, jenž slézá z klášterní věže. Co, u ďábla, vyvádíš svým učitelům? Jsem jist, žes pouhý hlupák, nicméně tato známka je vše, co snesu, aniž tě zbiji."
Jan Josef poslouchal s pochmurnou roztržitostí.
Zbijte mne všichni, kdo vládnete rukou!
Vedle kadeřavé beránčí ctnosti primusů vzkvétá ve škole darebáctví poněkud štětinaté, a co více, před třídou platí za hrdinství.
Kdyby gymnazijní zbojník pozbyl v hospodské rvačce jednoho oka a kdyby se vykázal jakýmkoliv pohlavním sviňstvem, kdyby byl souzen pro falešnou hru a smrtelné hříchy, vkročí na výšinu slávy, neboť skutky proti mravnosti profesorské platí za dobrý boj. Jan Josef se skvěl tímto pochybným nachem z důvodů téměř planých, nicméně jeho pověst zavazovala ho tu a tam k činu. Pronásledoval tupé a pikonosé děvčátko, a aniž znal jiných svých povinností, nosil mu kvítí a opět kvítí, až je znudil tíží své lehké mysli. Vešel do hospody a olizoval svůj půllitr, zatímco ochlastové pili jinde, a přece město ukazovalo ustrašeným prstem právě k této špeluňce. Sláva Herostratova byla hořká a Jan Josef táhl svou velikost jen těžce.
Starý Marhoul chodě do pekárny celým městem, mohl slyšeti o svém synovi, ale neposlouchal. Kdysi, když hosté Koterákovi byli trknuti bratrstvím opilců a mluvili o svých dětech, mezi ostatními chválili Jana Josefa: "Ať je jakýkoliv, nebojí se, jako ty by ses bál."
"Je spíše po matce než po mně," odpověděl pekař, přijímaje nepravdu jako bernou minci. Tento obdiv nezvedal se ovšem vichrem, ale přece znamenal dosti, aby Jana Josefa zkazil téměř dokonale. Nazývali ho lvem, ale byl jím méně než Bosko.
Zatím pekař Jan stárl pod proměnlivým nebem své bídy. Vydání na syna se zvětšovalo den ode dne a pekař, věčně roznícený i bez vína a kořalek, nacházel v této štvanici zalíbení. Fantastičnost bídy vzrůstala jako zima, jež kráčí k prosinci. Poslední tvary naděje se rozplynuly a uprostřed stínů stála Josefina sama. Otcova mysl byla otevřena jako brána obkročující prahy ráje či předpeklí a Jan Josef se podobal kohoutu vřískajícímu nad touto děravou stavbou. Prázdná a pustá cesta kolika let kymácela se nahoru a dolů jako houpačka. Jan mohl býti bílý a černý, bohat i chud, neboť duch líté a běsnící prostoty vyhlazoval všechny rozdíly.
Noc byla dosud plna temnot a jitřní úsvit sotva se dotkl okraje světa. Jan odložil lopatu a vyšel před pekárnu, vrcholek kostelní věže vynořoval se z jezera mlhy, podoben jsa stěžni přijíždějící lodi. Benešov byl tich a chrápal v plesnivině peřin, zatímco bystřina dne se rozpoutávala. Představa velikolepého zástupu hnala se nad zahradami. "Zde jsem, zde

jsem," opakoval Jan, hotov zdvihnouti prapor své porážky. Ale podivuhodné vojsko letí dál a dál, zůstavujíc Jana jako otevřený Blaník, když rytířové z něho již vyšli.
Vrátil se do dílny; práce se končila s nocí a nyní bylo mu vybírati chléb. Když byl hotov, udeřila šestá hodina a pekař Pánek právě vstával. Mezi oběma muži dávno nebylo přátelství. Pánek poněkud zbohatl a nechtělo se mu obcovati s dělníkem, jenž kdysi byl jeho soudruhem.
"Jsi hotov?" otázal se, táhna za sebou mohutné pantofle, jež vybíhaly nazad jako ostruhy jezdce. "Ano," odpověděl Jan a odpočítával chleby po dvou až do šedesáti.
Dokončiv počet, postál několik okamžiků a pravil:
"Průtahy pece jsou ve špatném stavu."
"Nikoliv," řekl mistr. "Jsem jist, že jste je uzavřeli a zanesli. Tato pec je dobrá, ale ten, kdo ji vytápí, měl by znáti svoje řemeslo." Potom vzal hůl na jednom konci opálenou a třel pískovec, jímž bylo vyloženo poprsí pece, až hůl jiskřila.
"Je opět přetopena," pravil, vystupuje z prohloubeného místa před pecí. "Zdá se mi, Jene, že nešetříš dřívím."
Dělník mlčel. Mohl říci, že se ve věci vyzná, neboť sám vystavil dokonalou pec v Nadelhotách. Byla ještě silnějších stěn a silnějšího klenutí, aby nesnadno vychladla, avšak Pánek vykládal tuto přednost jako chybu.
"Nuže, Marhoule," pravil, "nechci skončiti tam, kde ty jsi nyní, rozumím jinak hospodaření i práci. Chci zanechati svou živnost synovi, neboť nemám tak velikolepých prostředků, abych mohl čekati patnáct let, než vystuduje jako tvůj Jan Josef."
"Jsem snad bohatší než vy?" ptal se Jan.
"Snad," odpověděl, "ale zajisté máš tolik, abys mohl ukládati na vysoký úrok a dlouhá léta, až tvůj syn bude děkanem."
"Staň se cokoliv, ale bylo by hůře, kdyby již nyní můj syn pomáhal u této pece."
Pánek se zadíval s horlivým záštím na svého dělníka, jenž zřejmě neměl nijakého porozumění pro jeho soustavu.
"Bah," řekl, dávaje ironii spadnouti k hrotnatým trepkám, "měl bys klukovi vyláti; včera vypravoval profesor Brunculík v hotelu Post, že je drzý a že odmlouvá, ale pokud jde o učení, je prý ze všech nejhloupější. Proč ho nedáváš na pekařství, Marhoule? Není ti řemeslo dosti dobré?"
Jan, strkaje do brašny svůj deputát, odpověděl, jako by krájel Janu Josefovi chleba: "Co mohu, dávám, a Jan Josef mi vrací vše již nyní. Více nemůžeme ani on, ani já, neboť kolem nás je svět příliš krásný a příliš krutý."
"Hleďme," pronesl mistr Pánek, udeřiv se dlaní do žaludku, "zříkáš se mé pekárny ve střízlivém stavu, nebo jsi již opilý?"
"Ani to, ani ono, avšak chcete-li něco říci, poslouchám."
"Nic více," odpověděl Pánek, "než že práce v pekárnách není robota. Jsi volný a můžeš kdykoliv odejíti."
Jan již nepromluvil. Pekařský pořádek zdál se mu pojednou hrozným a dílna se podobala peklu. Hnětači stroj o dvou lopatkovitých ramenech, rozkročený uprostřed světnice, s kolem mezi nohama, jež znamená hlavu, a s hřídelníkem v zadnici, i necky z kovaného železa na svinských nožkách lezly proti Janovi a za nimi se prostrkoval stojan s prkny pro kynutí pečiva o šesti patrech, s dvěma kolečky o větším poloměru po stranách a s dvěma menšími kolečky v rovině podélné osy. "Novoty a tyto stroje jsou nepřátelské mému řemeslu," myslil Marhoul, a kulhaje domů o holi, doložil: "Udeř hrom do Pánkova hospodářství a do systému Werner-Pfeiderer eingetragene W-Schutzmarke! Kdybych mohl, praštil bych se vším."
Jediné na Jana Josefa nenapadlo ho hněvati se.
Jasná záře třpytila se na průčelích domů obrácených k východu a v oknech tonuly obrazy slunce. Benešovem šly mnohonohé kompanie vojska a staré babičky s hrnci mléka.
Doma Jan vypravoval Josefíně o rozmluvě s Pánkem.
"Ano," odpověděla, "je něco pravdy v jeho radách a je právě čas, abychom uposlechli."
"Jak?" vyhrkl s rychlostí mnohem větší než obvykle, "což opravdu sám jediný nepokládám učení Jana Josefa za marné?"
"Ty jediný," odpověděla s důrazem a obrátivši se k plotně vzala Janovu snídani, aby ji nesla na stůl. V tu chvíli, nakrmiv psy, vracel se Jan Josef.
"Mluví se o tobě," řekl Jan, pohlédnuv na něho dlouze a truchlivě, "že nikdy nevystuduješ a že jsi ve škole drzý. Co na tom je?"
Jan Josef odpověděl: "Nerozumím matematice ani latině a byl bych rád, kdybych nemusil choditi do gymnázia. Vyjdu letos kvartu a snad bych již nalezl nějaké místo."
Jan Josef, malá, hubená a téměř žalostná postavička, zříkal se svých výsad.
"Jak?" řekl starý pekař, dívaje se naň s utkvělým úsměvem, "chtěl bys býti písařem nebo něčím ještě horším? Chtěl by ses plahočit jako já s Josefínou?"
"Ano," odpověděl Jan Josef, "a když pomyslím na kolej, domnívám se, že nemám nepravdu. Kdybys ji, otče, znal!"
"Znám ji," řekl Jan, vstávaje rozhorlením. "Znám ji. Jsou-li profesoři dbalí tvého prospěchu, ty jsi hlupák a lenoch!" Řka to, nemohl setrvati ve světnici a vyšel.
Tu promluvila se synem Josefína a oba se shodli.
"Jest lépe zanechati tohoto trápení, promluvím s Janem sama."
Po chvíli nalezla ho ještě rozechvěna. Znepořádané vousy trčely mu z obličeje podivně pobledlého a poryvy mrazení třásly jím od hlavy k patě. Bylo pochybno, slyší-li, neboť neodpovídal. Josefína dívala se naň okamžik v domněnce, že pozbyl rozumu, ale záhy porozuměla vážnosti příliš neobyčejné.
V té chvíli mimo ohavné houští plotu, jež mělo zdobiti domek, přicházeli dva mužové, Deyl a Rudda.
"Dobré jitro," řekl cestář, jehož doposud neochromila léta. "Jdeme smluviti vycházku na Hlíňanka, neboť zítra je opět neděle."

"Tentokráte," pravil Jan, "přichází neděle pozdě, jsem nemocen." A pomíjeje všechny žerty, jal se mluviti o Janu Josefovi.
"To vše," děl sodovkář, "nestojí za hněv. Proč tak tvrdošíjně chceš, aby tvůj syn činil zadost všem kolejním opičárnám? Jestliže něco umí, neztratí se."
"Tak jako ty," řekl Deyl.
"Můj případ není těžký," odpověděl Rudda, zapomínaje na všechny své žaly i na chrámovou posluhu, "jsem svůj pán."
Jan zesmutněl. "Mohl bych ti říci, čím jsi, můj milý," pravil, pozvedaje horečné oči.
Deyl, jehož celá duše ležela na cestách, znovu pomyslil na Hlíňanka, ale Jan již otevřel ústa, řka:
"Nikdy nebylo tak ubohého pometla, jako jsi ty. Nikdy nebyl pokrokář tak zčiněn mezi pokrokáři a rabíny jako právě ty. Tvůj cylindr je na posměch a tvoje stará tvář je na posměch. Když mluvíš, víškají veselostí, v odpověď na tvůj zármutek se šklebí a kopanec je tvoje mzda. Pomáhal jsi mi v nouzi a nic jsem ti nevrátil. Snad nyní něco splácím, mluvě pravdu."
Sodovkář tajil v sobě dar nerozumu, jenž dovedl postihnouti více než slova. Stoje u svého sudu, úporně přemýšlel o vztazích počátku i konce, rýsuje prstem ležatou osmu, jež značí nekonečno. Tento utajovaný sklon činil rozumáře příbuzným s Janem. Ale z moře, jež hrozně slově nic, trčel ostrov sodovkářovy pokrokové jsoucnosti. Nyní u Janových nohou se otvírala jáma zajisté nehluboká, aby pohltila špetku jeho vážnosti. Avšak čím bude bez ní? Najde svou skálu?
Stál mezi ostatními v ranním slunci, zasažen starou pravdou. Jeho dlouhá a šaškovská postava se hroutila, dokud jí neopřel vztek.
"Lehni," zasípal, nemaje v rozběsnění dechu, "lehni, blázne, pomatený na všech smyslech. Kašlu na tvoje dluhy a na tvoje přátelství." A pozvedl ruky, jako by se dovolával širého světa. Cestář zabodl mlčky lopatu do písku a nepromluvil. Ticho šlo obloukem chvíle jako hvězda. Když odplynulo, Jan se otázal: "Co mám učiniti?"
"Nevím," vece Deyl, "jsem příliš stár, abych vyvracel vaše nesmysly; oč jde? Má být sodovkář důstojný? Bah, všichni tatrmani by ho hnali z náměstí s posměchem ještě ukrutnějším. Rudda je pokrokový žid a slouží v synagóze, nezachovávaje soboty, avšak je placen za svůj hřích. Proč ty bys nemohl péci přesných chlebů a proč já bych nemohl vydělávat kostelnictvím?"
Když domluvil, bylo opět ticho a v blescích úžasu starý Jan neviděl ani města, ani svých přátel. Byl sám, jeho pravice se zvedla do prázdna a opět klesla.
Rudda odešel, aby se nenavrátil, a Jan Josef, jediná jistota mé hry, se ztrácí.
Rozběsnění obnažilo svůj vychrtlý škleb, jenž se naplňuje vidinou a všemi bouřemi, co jich je na úbočí hor. Haho! mnohonásobného blázna již rve a drásá malá pochybnost, nevězí-li v zámku klíč!
Tento den je veliký a nepomine, neboť se v něm počíná Janova smrt.
Nuže, ubohé vypravování, ber se vpřed rychlým krokem.

HLAVA PÁTÁ

Vývoj věcí se temnil a obílené stěny se potahovaly barvou stáří. Jakýsi večer nevhodně krásný pomalu hasl a ohnivá mračna na západě stála v rovině horizontu jako pohoří. Město uléhá v prach, trochu se posmýká a otře o chodníček korza, pomiluje se bez následků, bude pít, chlastat a veselit se. Sodovkář zavřel svůj krám, cestář sedí na zápraží a dvě útrpné myšlenky padají jako dva holubi do koruny Marhoulova domu.
"Spíš?" pravila Janovi žena a Jan, neobraceje hlavy, odpovídal: "Jak bych mohl spát?" A opět se vrství kolem lože ticho, až v tišině temnot se ozve venku zaskučení psa. Kráčí noc a odmlčení smrti. Jedenkráte přetékající povodní vpadne Tábor na toto místo, bude zoráno jako novina a chudí přijdou ke cti. Avšak ještě daleko hřmí sláva shromáždění lidu a ty jsi ztracen, ó Jeruzaléme! Doposud je noc a po ní nevzejde den zástupů.
Tmy rozštěpeny uprostřed se zakymácely a kdesi dvanáctkráte houkala sova. Měsíce přibývalo, proud vod stékal do nížin a na konci světa srazila se s hukotem dvě moře.
Když byla třetí hodina, ze dna propasti vzešlo slunce a nový den.
"Hle," pravil Marhoul, "zdá se mi, že jsme dosud v Nadelhotách, dejte mi mou brašnu a zapřáhněte psy, pojedu k mračské silnici prodávat chléb!"
"Mračská silnice je dávno dostavena a v Nadelhotách bohatne František Němec," řekla Josefína.
"Pamatuji se, rozkazoval mi voziti chleba za bratránky a každého druhého dne jsem prodával čtyřicet bochníků. Avšak ten trh byl můj trh."
Josefína přisvědčovala. Bylo příliš časně, ale Jan Josef již vstal, a shledav svoje knihy, učil se dějepisu.
"Hochu," pravil Jan, obraceje se k němu plnou tváří, "včera jsi řekl některé věci velmi pravdivě, opakuj je!"
Jan Josef zrudl a rychle odpověděl: "Odpusť mi, jestliže jsem řekl nesmysl, budu se učiti mnohem pilněji a dotáhnu to do oktávy."
"Zajisté," pronesl pekař, nechávaje rozhovoru již na počátku. Po chvíli sklonil hlavu a usnul.
"Zůstaň zde," pravila matka Janu Josefovi, a zanechavši lože neustlána a nádobí neumyto, šla pro lékaře. Chlapcova učebnice se zavřela a on zde seděl neznamenaje nic než zvuky léta, jež sršely do světnice polootevřeným oknem. Tu se nemocný pohnul a tvrdá dlaň se obrátila k synovi jako květ k slunci. Lopata a kopist poznamenaly ruku svou tíží, takže prsty se pozavřely a dlaň připomínala lasturu, z níž perly byly již vykradeny. Chvíle byla skoro blažená, neboť Jan Josef přistupoval k otci, aniž byl nucen mu odpovídati.
Vrativši se, Josefína poklidila světnici a čekali na lékaře. Vešel, vnášeje svou hůl do světnice trochu neomaleně, nicméně nebyl zlověstný.

"Vstávejte," pravil, skloniv se nad Marhoulem. Jan odpovídal úsměvem a snažil se poslechnouti. Lékař odložil nitěné rukavice, a nasadiv si brýle, zkoušel s bedlivou tváří všechny příznaky, aby mohl říci: "Tento muž se již neuzdraví."
"Můj duch," vece Jan, "jaksi neprospívá a včera jsem se zděsil svého nerozumu."
"Slyšíte hlasy? Tupí vás a posmívají se vám?" "Nikoliv, pane, slyším jen toho, kdo ke mně mluví, a jsou to přátelé, jimž odpovídám." "Nuže, snad se bojíte příliš!"
"Nebojím se, ani se nesoužím, ale zdá se mi, že od nějaké chvíle svět je pln nejistot."
Lékař vdechoval ovzduší nemoci, jež ho bezesporu zajímala, a po chvíli, čině pohyb, jako by padal, řekl: "Máte závrať?"
A Jan, vzpomněv si, jak často mu bylo zachytiti se proklatých dvířek, když se zdvíhal od peci, odpověděl:
"Odedávna, pane."
Lékař vybídl Marhoula, aby postál se zavřenýma očima, a Jan, důvěřuje doposud svým nohám, byl sražen nemocí a jeho kolena se zlomila v strašném úhlu.
"Ach," vydechl lékař, "jsem hotov se svými zkouškami." Vyšed, zastavil se u keře zimostrázového, a zrývaje svou holí zemi, pravil Josefině:
"Paní, váš muž je velmi nemocen. Jde o prudký zánět míchy, jenž zasáhl celý průměr a sahá do značné výše. Nemyslím, že se neuzdraví, avšak nemoc potrvá dlouho a nezmizí bez následků. V chorobě se vyskytnou určité obtíže, nuže, nebylo by lépe svěřiti jej nemocnici?"
"Nikoliv," odpověděla s největší rozhodností, "není-li třeba operace, budu ošetřovati nemocného sama."
Lékař odcházel, odnášeje své peníze, a Josefina se vrátila k loži nemocného.
"Nuže, Jene," pravila, urovnávajíc jeho podušku jako kdysi podušky Durdilovy, "věc není tak zlá."
"Zajisté," odpovídal, "ani necítím bolestí, vstanu a opět půjdu do práce."
Zatím u Pánkovy pece seděl již Tobiáš, veliký dělník, jenž kdysi pracoval s Janem. Pekař najal jej třetího dne, řka s náruživou nenasytností teprve nedávného pána:
"K ďasu, co Marhoul zamýšlí se svým spratkem? Co dělá? Mám čekati měsíc, než se vrátí, abych směl znovu krmiti jeho studenta? Nepodívám se již na Marhoula, abych si nevzpomněl na jeho pýchu. Takový dělník jako Jan není vzácný. Po celé noci jsem slýchal jeho chechtot a ráno, přišed do pekárny, viděl jsem pece vychladlé a chléb syrový."
Tato řeč byla jen chabý výraz morové nenávisti, již Jan, otloukávaje pokorou mistrovy rohy, jítřil až k zuřivosti. Pekař Pánek mohl mluviti mnohem pravdivěji, kdyby byl řekl: "Nechť Marhoul hladoví, nechť připojí k svým bídám zkázu Jana Josefa a před svým koncem ať leží s proděravělým tělem na mém prahu, abych mu za dobrořečení podal skývu chleba."
Tobiáš, slyše podřečí hrubců a zbohatlíků, třikrát se rozmyslil, než zachoval mlčení, a mistr nadut a vzpřímen svým úspěchem vyšel z pekárny.
Těsto, vydané účinkům ohně, pece s uhlím doposud syčícím v dolních prostorách, to vše není. Práce, jež byla tvým vytržením a slávou, ustavičný dělníku bez mzdy, jest ztracena.
"Zdá se mi," pravila Josefina, "že tvá slabost potrvá déle, proč spěcháš ? Odpočiň si."
"Ano," odpovídal, cítě záškuby a třas v mrtvých nohou. Nemoc kvapila. Kdo nezná výhně bolesti, kdo nezná jejího vzteku? Ten, který zde trpí, není již člověk, ale skála nářků, kmen utrpení, hromada svalů protkaných nervy, jež vedou krutosti nejstrašnější. Kdyby všechny dráty civilizace se strhly hlasem pobitého vojska, voláním tonoucí Lusitánie a křikem služky, jež vypila sírný roztok, tato bouře trýzně doburácí. Šílený bůh dávno uprchl z pustých nebes, dýmající křivule lučebníků jsou prázdny, pominula moudrost řiditelů světa a maličký nesmysl vládne. Zbůhdarma, jako kdyby dětský povětrný mlýnek byl hnán uragánem, padal tento příval strastí, žádný chvat nebyl dosti prudký, žádná rychlost tak zběsilá. Plamenný meč bolesti protkl Janovo tělo a znikl v čase. Teprve mezi dvěma blesky svého utrpení Jan Marhoul mohl vykřiknouti, zapomínaje na vše mimo lože, jež bylo hroznější lože Záhořova: "Kéž bych odešel! Bud! proklet tento konec nehodný pekelníka!"
Malost či stejně nezměrná velikost příčin tupých a bláznivých, jimž kráčí vzápětí řetěz zoufalství, příčin zcela nelidských, jež patrně proto byly nazvány božskou prozřetelností, naplnily nemocné tělo svým neřádem. Zde leží dvé nohou, jež kdysi chodívaly, bud sbohem, nejkrásnější řemeslo, vy, Nadelhoty se svým mlýnem, cesto po náměstí! První, druhý i třetí záchvat podobaly se plameni, jenž se dere a vměstnává v ubohé srdce. Žena a syn stáli vedle Janova lože. Pomyšlení, že tato hodina je poslední, vrhalo je na kolena, ale nesklonili jich. Josefina, procházejíc událostmi posledních dnů, vydechla jakési slovo, jež znamenalo slzy.
"Ach, zamilovaný pohled nás míjí, usměvavá ústa jsou bez úsměvu, paže je sídlo bezděčných pohybů a nepostižného ruchu. Kde jsi," opakovala Josefina, a náhle jako by uprostřed smutku z nejhlubších třeskla polnice:
"Peníze! Chléb!"
"Stůj zde u svého otce," pravila odcházejíc. Nebylo třeba počítati příliš opatrně, neboť počet nebyl vysoký. Vzala pět zlaťáků a vrátila se k posteli proměňující se v oltář. V pěsti, jíž sevřela tyto peníze, byla pokladnice nemoci až do konce.
"Nebudeme obědvati dnes ani zítra, jez chléb." A chlapec, pozorný na to, co Josefina neviděla, domnívaje se, že chce koupiti vína, přinesl láhev, kterou opatřil již včera.
"Měl jsem něco peněz," pravil zřejmě na omluvu. Avšak Josefina zanechala bez povšimnutí tento skutek, ať byl jakýkoliv.
Nastal večer. Jan naslouchal tichu, jež vládlo mezi stěnami, jako by tam nikdy nebyl zněl smích a hlas veselosti. Toto ticho je přístav smrti. Daleko nad městem kvílí západní vítr a nic se nehýbe, jen otevřené okno jako jazýček vah. V tu chvíli sodovkář Rudda stál před Janovým domkem, nevěda, co by učinil. Vejde, či se vrátí? To, co uslyšel, bylo utišování života. I vztáhl šaškovskou ruku co nejtragičtěji, a klesla. Neměl odvahy vejíti v hlučných botách, nebyl by vydal hlasu z hrdla, jež jindy hrčívalo, a nesměl se zbýti svých výčitek. Šel domů tento srdcervoucí herec, skrývaje stkáni do úhlu lokte.

Od počátku bylo jisto, že Jan zemře, a pozorný lékař, sleduje změny citlivosti, ochrnutí, úbytek svalů a projevy zvrhlosti, jež konečně se dostavila, viděl jasně obraz ubohé míchy a mohl předpovídati. Místo nad křížovou kostí, zardělé již pátý den, proměnilo se v zející ránu a proleženina postupovala. Až do týdne rozmnožovaly se příznaky přibývající choroby, jež obrátila živoucího Jana v hromadu vzbuzující hnus. Střeva nemocného se vyprazdňovala bezděčně a moč odkapávala bez přerušení.
"Zbývalo toto poslední ponížení," pravil Jan, odmítaje jídlo, a znenadání propukl v pláč.
Hora utrpení je vysoká, kdo může sledovati umírajícího mimo Josefínu? Kdo se dotkne jeho ran, aniž se otřese? Jan Josef pozbyl slz a leží na úpatí, nemoha učiniti více, než že přinesl víno. Chviličko zapomenutí, dej mu spáti, sestup, snes se, ať se roztrhne veliké utrpení na dvě části, vzejdi, malá a blikotavá hvězdičko míru! Ó, byste zešílely, hlavy příliš zmučené!
Plynou dni a po nich následují noci, první, druhá a třetí. Co více, než že umíráš? Byl jsi přece dělník, tato čest budiž ti vzdána, avšak kde je tvůj plat? Jan Josef, nešťastný pětkář, teď usnul. Kdybys mohl vstáti, vstal bys, a shledav jeho učení, opatrně bys mu je vložil pod hlavu, aby ve snách zmoudřel, neboť jsi věřival na pohádky. Co bys řekl Josefině? Nikdy netryskalo slovo mocněji než teď, avšak ty je zadržuješ a nemluvíš. Zde stojí a ty jí odpovídáš za všechna leta mudrckým úsměvem.
Přede dveřmi leží otep slámy a Josefína, kdykoliv vyjde, robí z ní pekařská košťátka zvaná "štrejchovky". Kdo kupuje, platí je po pětníku, neboť je třeba, abys zemřel v lékařské péči a syt. Rovněž Jan Josef nechodí do školy, ale po pět hodin pracuje u otýpky slámy. Jsi obelháván, Jene Marhoule!
Génius smrti, troubící na křivý nástroj, zděsil se svého díla a koruna ledového potu na Janových skráních oschla. Trysk nemoci ustával, jako by nemohl postačovati ženě, muži i dítěti, již běželi o závod. Hola, prapor porážky, pošlapaný a zmítající se v prachu, snad se nezvedne?
"Jakže," děl Jan Marhoul, snaže se zapomenouti na své mrákoty, "to byl jenom klam, vše co se stalo včera, a vše, co se stalo ode dne rozmluvy s Ruddou. Ať se již nehněvá, ať ke mně přijde, dříve než vstanu, abych ho vyhledal. Po osm dní zápolím se slabostí, ale šalba již padla. Nejsem tak nemocen, jak se domníváte vy a váš lékař. Vstanu ze svého lože a kterési neděle vyjdeme na Hlíňanka, kde se zpívá. Ó země, ó město, vracím se z daleké pouti. Nadelhoty doposud stojí, náš dům na náměstí nebyl rozbořen a neubyla jediná ze světových stran. Nuže, proč se kormoutíš, Josefino?"
"Je tomu tak," odpovídala, zajíkajíc se hrdinstvím, "neuplyne ani deset dní, a vstaneš. Avšak, co tě čeká práce, Jene, nemáme naštípaného dřeva a celý dvůr zpustl za tu dobu, co stůněš. Odpočívej, bude tě venku velmi potřebí."
Ted mohl Jan rozmlouvati i s Deylem. Přišel ve staré zástěře, již dávno odbarvilo silniční slunce a prach.
"Nuže," děl, rozdmychav svou naději do záře nejskvělejší, "jak dlouho potrvají tyto prázdniny, Jene? Pánek je netrpěliv a my jsme bez tebe se svým zpěvem v koncích."
"Ach," vydechl Jan, jako by v tu chvíli jej prolnul strašlivý jas, "právě jsem věřil té lži, avšak nevrátím se. Mějte dobrý pozor, Deyle, co pravím. Dříve než mine týden, zemru."
"Co?" odpověděl, zakrývaje své zdraví neostýchavou nepravdou, "kam bych se poděl já, sedmdesátiletý silniční pohrabovač, prolezlý neduhy skrznaskrz?"
"Dejte cestáři mou hůl a brýle," řekl Jan, čině poslední pořízení. "Ruddovi posílám devět knih, jež mi zbyly."
Deyl povstal ve své velikosti a jeho ruce se zkřížily nad dary, jež přitiskl k sobě. Uvěřiv Janovu jasnozření, nemohl říci než "Sbohem!"
Teď na počátku večera vzcházel rostoucí měsíc, jenž byl obrazem přibývajícího žalu. Lékař se zděsil, vida sloupec rtuti plaziti se až k čtyřicátému číslu stupnice teploty, neboť tento bod je znamením strašidel, a vida běleti se kol Janových beder již rubáš, řekl: "Nemocný kvapí k svému břehu."
"Jda, slyším zpívati kohouty na statcích, avšak kdo to kráčí přede mnou? František Durdil."
Janova horečka byla poslední bitvou. Ložisko v míše měklo, proměňujíc se co do barvy, a vlny otrávené krve rozběsňovaly ho zbytkem sil.
Josefína, stojíc mezi oknem a lůžkem nemocného, přijala poslední pozdravení. Tato slova, jakkoliv nepadala s třeskem, byla děsná, a přece byla překonána novou hrůzou. Obličej Janův stal se dokonale tichým, v rudosti horečky leskly se oči a rty již mlčící usmívaly se v ústrety smrti. A tu mu lítá křeč drásala tvář jako kopyto ďáblovo a tygří spár. Tato bláznova maska nejektá hrůzou, ale úděsně se chechtá. Pět hodin plenila bouře ubohé tělo, přecházejíc od beder vzhůru a vždy se vracejíc. Když táhla šestá, na vrcholu záchvatu Jan, uštván a usmýkán, dokonal.
Je skončen smrtelný pád a smyk hrůzy. Jenom pošklebek zírá ze zborceného lože.
Zněl zvon. Benešov naposled se ozval Janovým jménem, veliký vzdech obcházel umrlčí kapli a ropotání neutichlo po světnicích. Tři dny budou plakati občané tohoto prašivého města, aby si zasloužili názviska dobráků. Již dávno bylo zaplaceno naříkačům, ať tedy skučí a smrkají. Pekařský mistr, mlynář z Nadelhot, správce a několik tátů, jimž čouhá z kapsy vyrudlý kapesník, pohlédnou do hlubiny rakve na tvou strašnou tvář. K úmrtnímu loži pozdě se vleče bezbožný žid.
"Domníváte se opravdu, že je mrtev?" vydechl zardoušeným hlasem. "Neusnul? Neodpočívá? Kde jest jistota, že neobživne toto srdce?"
"Zde," pravila Josefína, dotýkajíc se mrtvoly rukou stejně chladnou. Toto jediné slovo otevřelo jí brány pláče a mohla plakati.
Příběhy Jana Marhoula se končí. Zemřel a třetího dne byl pohřben.

DOSLOV
Číst Vladislava Vančuru znamená pronikat skrze jeho jedinečný, obrazný a vznešený jazyk až k samotné duši národa. Vančurovo dílo patří k tomu nejhodnotnějšímu, co bylo v české řeči napsáno. Čtenář, který se setká s jeho romány poprvé, se však nesmí nechat odradit úskalími náročného poetického stylu a musí přistoupit k jeho dílu s otevřeným srdcem a plným soustředěním. Až se začte, až překoná počáteční obtíže, propadne kouzlu velkého vypravěče, který čerpá z nejčistších zdrojů mateřštiny, jíž zobrazil pestrost života, lidské vášně a charaktery a celý lidský úděl v takové kontrastnosti a básnické svrchovanosti jako velcí tvůrci světové literatury.
Vančurův neopakovatelný styl působí drsně i svátečně jako prastarý mýtus. Ne náhodou autor napsal: "Literatura a každá kniha chce ve čtenáři vyvolati určitý dojem a určitý stav. Literatura chce věc, o které vypravuje, vytrhnout z všedních souvislostí, chce ji ozvláštniti, chce ji učiniti naléhavou, krátce literatura touží po tom, aby byl čtenář četbou strhován a aby se s ní sžil." Výrazné stylové prostředky upoutávaly na sebe pozornost hned od počátků jeho tvorby. Vančurovo tvárné úsilí však nebylo vedeno snahou po odlišnosti a výlučnosti, neznamenalo, že mu jde více o to, jak sděluje, než co sděluje. Ve skutečnosti Vančura v celém díle usiluje o to, aby sdělil nově a neotřele - a proto působivě - nový obsah, neboť on dobře věděl, že "život je východiskem a cílem umění". Nikdy mu nešlo pouze o řád nové tvorby, o nové umění, ale jeho prostřednictvím o revoluční změnu, o nový, spravedlivější společenský řád. Chtěl vytvořit a také vytvořil moderní českou prózu, která byla na výši doby, a která aniž skutečnost kopírovala, zůstala přece pevně zakotvena v životě.
Vančurovo dílo v sobě nese napětí vyrůstající z kontrastnosti, protikladnosti a zároveň monumentální jednoty a celistvosti, vytvářené vnitřní jednotou a silou jeho umělecké osobnosti. Tyto protiklady někdy překvapily i kritiky a dodnes udivují mnohé čtenáře. Nápadně na příklad kontrastují moderní vidění a pokrokový světový názor s archaizujícím slovníkem a košatou větnou stavbou. Revoluční tendencí své tvorby se obrací Vančura i v těchto dvou románech k širokým vrstvám, jimž je však těžko přístupný jejich složitý tvar. Velký patetický styl zachycuje prostotu a všednost obyčejného života. Tragické obrazy dřiny, bídy, zmaru a smrti se střídají s radostným, až lehkomyslným pojetím světa; úsměvný humor stojí vedle groteskní satiry.
Protikladnosti stále hledající Vančurovy tvorby odpovídá i rozmanitost jejího ohlasu. Vedle nadšeného přijetí významnými kritiky a spisovateli setkala se mnohdy i s nepochopením a odmítáním. Literární historie přijímá Vančuru přes jisté peripetie s uznáním, jeho dílo nesporně ovlivnilo a ovlivňuje dodnes řadu prozaiků a zájem čtenářů, dlouho nevelký, jistě i díky popularitě filmových přepisů pomalu roste. Zahraniční ohlas je však dodnes menší, než odpovídá významu Vančurovy prózy v evropském literárním kontextu. Vančurovský jazyk ve své mimořádné barvitosti klade nároky nejen na prostého čtenáře, ale je tvrdým oříškem i pro překladatele.
Jako osobitý autor se projevil Vladislav Vančura už v prvních menších prózách, brzy pak přešel k románové formě a ta mu umožnila sdělit komplexnější poselství o soudobém třídně rozděleném a válkou i revolucí rozbouřeném světě. V letech 1922 až 1925 píše Pekaře Jana Marhoula a Pole orná a válečná. Těmito romány, v nichž už naplno rozvinul svůj originální, průbojný vypravěčský talent s básnicky expresívním metaforickým jazykem, stanul naráz v popředí české prózy. Téměř na počátku autorova uměleckého vývoje byla vytvořena díla, která nejen patří k vrcholům jeho tvorby, ale řadí se mezi nejvýznamnější romány dvacátých let i celé české moderní literatury. Oba romány vznikaly v období sociálních a estetických proměn, kdy proletářská koncepce umění prolnula s poetismem, a nesou ideovou i tvarovou pečeť této doby, neboť Vančura z obou směrů podněty čerpá a zároveň tyto směry spoluvytváří. Především však jsou obě díla dokladem už tehdy vyhraněné tvůrčí osobnosti, která hledá nové cesty pro českou prózu, nedávajíc se ničím svazovat.
Pekař Jan Marhoul (1924) navazuje na příběhy prostých lidí a dělníků z jeho předcházejících drobných próz, zejména z Amazonského proudu. Základním zaměřením a ideou souvisí s proletářskou literaturou. Vančura není nezúčastněným romanopiscem, podstatným rysem jeho vyprávění je neustálé zaujímání stanoviska, komentování a hodnocení. Stojí vždy na straně utlačovaných a vrhá svou nenávist proti mocným a bohatým. Hlavní hrdina se stává symbolem dobroty a důvěřivosti, které nemohou obstát ve světě ovládaném bezohlednou ziskuchtivostí. Jan, poctivý řemeslník, snivý, veselý, až trochu lehkomyslný, ovládá svou práci, má ji rád, postrádá však dravý smysl pro obchod a zisk. Protože nebere na vědomí princip zisku, nemůže se udržet jako podnikatel.To, že je Marhoul pekařem, usnadňuje autorovi ukázat jeho dobrotivost, neboť Marhoul nedokáže odmítnout potřebným to nejzákladnější - chléb. Ale pracovitost, poctivost a laskavé porozumění nic neváží ve světě mamonu, který neodpouští nikomu, kdo se odlišuje, kdo nehromadí majetek, kdo je štědrý a veselý a nedbá veřejného mínění. V nenávisti, s jakou Vančura vylíčil město Benešov, "žijící z lichvářského prospěchu a chňapající po všem, co je jedlé", je obsaženo odsouzení morálky maloměšťáckého světa. Jan zákonitě musí padnout v nerovném boji s vlčí morálkou existujícího řádu. Od bankrotu je pak krok za krokem proletarizován, je zkoušen jako biblický Job bídou, úrazem, nemocemi. Pochopí krutost vykořisťování, nikdy ale nezmoudří docela. Stává se nakonec dělníkem svým námezdným postavením, ne však mentalitou, neboť mu chybí jak pokora, odevzdanost a houževnatost jedněch, tak soudržnost, uvědomělost a bojovnost druhých. Poctivý řemeslník Marhoul nebyl schopen žít jako buržoa-podnikatel a neumí se smířit ani s údělem dělníka. A právě na to předčasně umírá. Román se otevírá jeho smrtí; ve smrti je každý sám, ale Marhoulova samota na konci životního běhu má trpkou příchuť poznání, že ve vesmírném prostoru dosud chybí soudružství, vládne tu křivda a osamocenost. Přestože Vančura poznal jako lékař smrt zblízka, nezevšedněla mu. Její majestát podněcuje autorovu obraznost k vytváření scén, jejichž nahá konkrétnost a neodvolatelná vznešenost nás dojímají a drtí (ať už jde o smrt Marhoulovu nebo později smrt blázna Řeky v Polích orných a válečných).
Při práci na tomto baladickém románě vycházel Vančura z osudů otce svého přítele spisovatele Karla Nového a snad i z osudů otce svého příbuzného Jiřího Mahena. Především byl však hrdina románové prvotiny Jan Marhoul blízký Vančurovu srdci, a proto do něj nepochybně vtělil mnoho ze sebe sama: smysl pro přátelství, úctu k řemeslu a ke každé

poctivé práci, pohrdání honbou za bohatstvím a v neposlední řadě snivost. V tomto smyslu má pravdu Milan Blahynka, když ve své monografii tvrdí, že Marhoul je svou povahou básník stojící v opozici vůči měšťáckému světu, jak to odpovídalo dobovému avantgardnímu pojetí. Nesmíme však Marhoula ztotožňovat s autorem, neboť sám Vančura říká, že "byl podoben všem lidem a všichni lidé byli trochu jím samým". Jak je to blízké Čapkovu pojetí složitosti člověka v jeho trilogii, která chápe mnohost v jiných přes mnohost v sobě.
O složitosti postavy Marhoulovy svědčí dobové i pozdější kritiky, které postupně a s mnohými omyly upřesňovaly její výklad. Vančura neusiluje o psychologickou kresbu, dává jen málo nahlédnout do hrdinova nitra. Postava-symbol nutí k domýšlení, k čtenářské aktivitě. I svému okolí se jeví Marhoul různě, neboť záleží na úhlu pohledu. Žena Josefina a kamarádi znají jeho dobrotu, laskavost a velkorysost a oplácejí mu láskou a pomocí z posledního. Bohatým a mocným se však pro své vlastnosti jeví jako blázen, hlupák a lehkomyslník, kterému patří, co si podle jejich mínění zavinil sám. Konečně, tak většinou veřejné mínění hodnotí všechny snílky z rodu Quijotů.
Hned ve svém prvním románě usiluje Vančura o nové uchopení skutečnosti. Opouští tradiční realismus, nejde mu o složitou psychologickou analýzu, ani o pouhý popisně realistický postup. Zároveň překračuje i rámec úzké avantgardní poetiky, která zdůrazňujíc lyrismus nepřála příliš románovému žánru. S postavami nakládá autor jako s "motivy v pohybu", charakterizuje je jednáním a vypravěčskými glosami a úvahami, takže vyvstávají zřetelně před očima čtenáře a natrvalo se vrývají do paměti. Tomu napomáhá i jazyk bohatý na metafory, nutící k pozornému čtení, aby člověk pronikl do skrytých významů sdělovaných v hutném básnickém podobenství. Románový syžet je rozvíjen poměrně tradičně, s výjimkou využití retrospektivy (vyprávění začíná Marhoulovou smrtí) je pouť hlavního hrdiny sledována v časové posloupnosti. Svým ideovým vyzněním a celkovým pojetím se stal Pekař Jan Marhoul jedním z prvních románů moderní socialistické prózy.
Přestože už první román vzbudil pozornost svou neobvyklou svébytností, Vančura se nespokojil s dosaženým úspěchem, v hledání nových cest v umění pokračuje dál a Pole orná a válečná (1925) boří starou románovou poetiku mnohem důkladněji. Román vyrůstá z atmosféry přechodné doby střídání uměleckých směrů. Vyhraněnou revoluční tendencí je blízký proletářské literatuře, v celkovém tvaru a stylu, v kompozici a syžetu se výrazně uplatňují postupy avantgardní, poetistické.
Na rozdíl od pozitivního přijetí Pekaře Jana Marhoula většinou kritiky vzbudila Pole orná a válečná u části recenzentů jisté rozpaky. Mladým kritikům Václavkovi a Fučíkovi (byť Vančurovi přátelsky nakloněným) se román jeví příliš destruktivní a nesourodý. Naproti tomu kritikové starší generace Hora a Salda jej přijímají nadšeně a vysoko hodnotí styl, tvar a sociální význam. Od přísného Šaldy se dostalo Vančurovi ocenění, jaké poskytl jen několika knihám vyvolených umělců: "Veliký básník, veliký umělec je V. Vančura. Kdybych měl dnes jmenovat nejmocnější román válečný, který jsem četl, ani vteřinu bych neváhal a řekl: Pole orná a válečná. Jest to úžasně mohutné jako báseň, je to snad ještě mohutnější jako pravda." Pro Saldu na rozdíl od většiny kritiků jsou Pole orná a válečná "ještě větší" knihou než Pekař Jan Marhoul. Její základní smysl postihuje takto: "Ale on hledá zákon, který by objal a vystihl věci i lidi z kořene jejich nutnosti. A to jest jeho epický mýtus. A tak nám napsal tuto velikou apokalypsu války: předěl a rozhraní věků." Svou recenzi uzavírá: "O tajemstvích slovesného tvaru ví V. Vančura více než my všichni dohromady, pánové. Proto: čepice dolů před ním. A hezky nízko!"
Pole orná a válečná obrážejí Vančurovu všestrannou znalost života, důvěrný vztah ke krajině středního Povltaví a k jejím obyvatelům a také poznání i pochopení společenského vývoje. Autor rozumí stejně dobře životu prostých lidí jako pohybu sociálních sil a z této pronikavé poučenosti tvoří svůj osobitý obraz lidí a doby, svůj mýtus krajiny a proměny jejího lidu. Prostřednictvím moderního nekonvenčního tvaru vytvořil autor román se značnou šíří sociálního záběru, s velkou poznávací hodnotou, mimořádný válečný román o chaosu a absurditě imperialistické války s vizí socialistické revoluce. Pole orná a válečná mají zvláštní význam nejen ve vývoji Vančurově, svou tvarovou a sociální průbojností otvírají nové cesty české próze.
Protitradiční originální tvar vyžaduje značnou čtenářovu pozornost a aktivitu. V prvním románu dělal čtenářům potíže náročný jazykový styl, v Polích orných a válečných k tomu přibyly nové postupy zasahující základní pilíře románové poetiky. Polytematické pojetí, blízké avantgardní poezii, ale uplatňující se i v soudobé světové próze, vede k oslabení a rozbití syžetu, přerušovaný děj bez logické, postupně odvíjené kauzální motivace může připadat nahodilý a nesourodý a kolektivistické pojetí postav bez výrazného hlavního hrdiny ztěžuje vnímání. Avšak za zdánlivou tříští epizod tkví pevný kompoziční záměr, který drží román pohromadě a z něhož zákonitě vyplývá celkový ideový smysl románu. Už Salda si povšiml, že Vančura není jen malíř, ale také architekt, rozený epik, který svou prózu promyšleně buduje a staví. Vančurův výtvarný smysl se skutečně projevil nejen v malířské obrazné konkrétnosti vidění, ale také v pevném klenutí kompozice. Pokud se zdůrazňuje Vančurův lyrismus, není to rozplývavý lyrismus impresionistických přírodních líčení. Jeho lyrismus pramení z metaforické bohatosti stylu, který nevidí podstatný rozdíl mezi jazykem prózy a jazykem poezie, klade na práci se slovem stejný důraz u prozaika jako u básníka a využívá při stavbě prózy některých básnických postupů.
Pozorný čtenář si jistě všiml spojitosti jakéhosi "prologu" a "epilogu", v nichž se opakuje motiv vltavské krajiny a života jejího lidu. Na počátku románu je zachycen stav neměnného koloběhu zemědělské práce a života venkovské chudiny s jeho dřinou, bídou a opilstvím. Do tohoto "pohrbeného" klidu, který jako by měl trvat na věky, vpadá apokalyptický chaos války a přináší pohyb, změnu i naději chudým, jak to vyplývá z mohutného závěru románu. Téma absurdní nesmyslnosti války je nejvýrazněji rozvíjeno na ústřední postavě Františka Řeky. Tento nešťastný blázen a vrah, který zná jen dřinu, posměch a kořalku, se stává vojákem, a tak je prvně v životě rovný všem a nakonec, když v strašné smrti ztratí tvář i jméno, je postaven nade všechny a stane se symbolem samotné války - neznámým vojínem. Jeho pohřeb, tato sarkastická groteska, tvoří kompoziční a zároveň ideový vrchol románu. Jak přirozeně tu dokázal Vančura spojit směšné a absurdní s tragickým!

Vladislav Vančura rád zdůrazňoval, že humor je názor a "smáti se znamená lépe věděti". V závěrečné kapitole je shrnuto poznání, že války jsou prohrány a z cesty je pomáhá odstranit i s celým minulým světem známý bořitel starého - vědoucí smích. Když autor odhalil a zesměšnil válku, na zbořenisku starého světa formuluje svou vizi budoucnosti a výzvu k novému letopočtu.
Jen o několik let dříve z obdobných ideových pozic, i když zcela jinou metodou a stylem, odhaluje pomocí humoru, který se jen nesměje, ale ví, podstatu imperialistické války Jaroslav Hašek v Osudech dobrého vojáka Švejka za světové války. Byť Vančurův román zdaleka nedosáhl světové proslulosti díla Haškova, zůstává vedle něho největším českým válečným románem, o jehož přínosu evropské literatuře by aspoň u nás nemělo být pochyb.
Tak jako pochopil Vančura směřování společenského vývoje, stejně dobře zobrazil obyčejný každodenní život. Patří k tem autorům, jejichž dílem vstupují prostí lidé do historie a velké literatury. Aniž by složitě rozpitvával vědomí a podvědomí, aniž by podrobně sledoval vývoj postav, dovede naléhavým a podstatným detailem postihnout člověka. Postavy zemědělských podruhů se jmény Hora a Řeka jako by přímo vyrůstaly z povltavské krajiny a splývaly s ní, s vrásčitou, pohrbenou a neúrodnou, v monumentální mýtus práce a utrpení. Jejich jména jsou symbolická i z hlediska rozvíjení děje. Hora představuje trpnou dobrotu, trvání na místě, neboť nikdy neopustí úzký obzor Ouhrova. Naproti tomu Řeka jako zrádný říční proud je dobrodružným živlem, zmítaným vášněmi.
Ani v této knize nestojí Vančura neutrálně nad příběhem, ale prostřednictvím vypravěče i jednotlivých postav hodnotí svět a dějiny. Jeho hrdinové jsou vytesáni jakoby z jednoho kusu, viděni v základních konturách a rysech, neprocházejí složitým psychologickým vývojem. Přes svou symbolickou platnost nejsou však neživoucí bezkrevná schémata, naopak probouzejí ve čtenáři lásku a nenávist, nenechávají ho chladným a nezúčastněným.
V názvu románu jsou obrazně vyjádřeny dvě základní tematické roviny, v nichž je veden útržkovitý epizodický děj. Pole orná - život v Ouhrově - a pole válečná - zlomky válečných osudů. To vše je viděno ve dvojí kontrastní podobě, v "zámku a podzámčí". V celém Vančurově vidění panstva a chudiny je protiklad a zároveň jakási paralelnost a shoda. Protiklad vyplývá z třídních protiv. Na jedné straně bída, dřina a bezmocnost neuvědomělých podruhů, kteří ještě neznají cestu boje (toto poznání jim přináší válka), na druhé straně bohatství, zahálka a zlovolná moc panstva. Shoda obou protikladných vrstev je v prázdnotě a zmarněnosti jejich odcizených životů. Z hlediska skutečného lidství je stejně beznadějná jak tupá dřina, končící v zaplivané hospodě a v milostné křeči na sláme, tak tupá zahálka, vybíjející se v luxusních barech a přepychových interiérech s vydržovanými slečnami. Vančura si dává záležet, aby nejen válka, ale už tento mírový život vzbuzoval naprostou nechuť a ukazoval nevyhnutelný konec starých časů. Revoluční změna, zrušení odcizení jsou nutné pro všechny v zájmu samotné existence a rozvoje člověka.
Už při líčení mírového života je syžet značně uvolněný. Když se však uprostřed románu objeví téma války, stává se syžet naprosto útržkovitým a zlomkovitým. Děj se tříští v drobné epizody a záběry skutečnosti, silně připomínající filmovou techniku. Vančura v dílčích úvahách hodnotí válku v obecné rovině a zároveň ukazuje absurditu a nahotu bojišť v drobných konkrétních detailech. Vzniká tak neobyčejně složitá mozaika, jejíž některá místa jsou nezřetelná, utopená v šeru. Přílišné oslabení fabulace a nakupení nových epizod zamlžuje orientaci, některé jen lehce načrtnuté postavy se ztrácejí ve víru války a nejsou záměrně dále sledovány. Teprve závěrečné kapitoly se znovu vracejí k jádru fabulace, uzavírají osudy hlavních postav a přinášejí rozuzlení, dějinné poučení, vlastní pointu a ideové vyústění celého románu. Úzký, dříve neměnný prostor povltavské krajiny se válkou otevřel světu a počíná zrát lidová touha po spravedlnosti. Nástup nové doby a vítězství dělníků, které se u nás nestaly skutečností, nejsou předvedeny dějem. V celém románě je hodnotitelem a komentátorem vančurovský vypravěč, který vyjadřuje odpor proti válce a bezpráví a v závěru se stává nositelem myšlenky spravedlivého soudu a vize socialistické budoucnosti. Vančura využívá patosu biblického slohu, jeho zlidovělých podobenství a motivů, k vyjádření patosu proletářské revoluce, ke sdělení nového revolučního obsahu. Poslední kapitola je jakousi apokalypsou, závěrečnou kulminací válečných hrůz a zároveň apoteózou budoucnosti. Staré časy definitivně končí. Lidstvo z období starého zákona, z období své třídní prehistorie vstupuje do nového letopočtu spravedlivé éry. V tom spočívá základní dějinné poučení a pointa Vančurova románu.
Celé Vančurovo dílo je poznamenáno tvůrčím hledačstvím. I tyto romány jsou toho dokladem, neboť nesou zřetelnou pečeť svého tvůrce, a přesto jsou velmi odlišné. Proti poměrně plynulému vyprávění Marhoulova příběhu, ozvláštněnému krásným Vančurovým jazykem, se v Polích orných a válečných uvolňuje syžet a volné spojování paralelních pásem a obrazů zesiluje dojem lyrismu. Vznikl tak román odpovídající koncepci avantgardního poetismu, na jehož rozvoji se Vančura podílel, aniž by opustil vlastní svébytný románový tvar.
Básnickým slohem, revoluční ideou a průbojnou stylovou originalitou se oba romány řadí k těm dílům, která podstatně zasáhla do vývoje české prózy a jimiž se český román pozvedl k evropské úrovni.
Emil Lukeš